T.C.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ

SANAT VE TASARIM ANASANAT DALI

Yüksek Lisans Tezi

İRAN KÜLTÜRÜNÜN GÜNÜMÜZ KADIN GİYİM TASARIMLARINA ETKİLERİ

Hazırlayan

Rabee ZOHEIRI

Danışman

Doç. Selda KOZBEKÇİ AYRANPINAR

İzmir / 2025

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İran Kültürünün Günümüz Kadın Giyim Tasarımlarına Etkileri” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

20 /06 / 2025

Rabee ZOHEIRI

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü' nün …… / …… / ..... tarih ve …… sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisanüstü Öğretim Yönetmeliği' nin …….. maddesine göre …… öğrencisi .....'nın ……

……

…….. konulu tezi incelenmiş ve aday …… / ……. / ……... tarihinde, saat.....'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ..... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anasanat dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin …….. olduğuna oy..... ile karar verilmiştir.

BAŞKAN

ÜYE ÜYE

ÖZET

İran kültürü Pers topluluğuna kadar dayanmaktadır. Bu bakımdan İran kültürü kalıplaşmış yargılara sahiptir. Eski dönemlerden beri süregelen alışkanlıklar ve toplumsal normlar ile günümüz İran toplumu şekillenmiştir. Eski geleneklere oldukça bağlı bir toplum olmakla beraber söz konusu gelenekler belli başlı normlarla topluma dayatılmaktadır. Özellikle kadınlar üzerinde oldukça büyük bir baskının olduğunu söylemek mümkündür. 1979 İslam Devrimi ile beraber kadınların giyim kuşamı üzerinde büyük değişiklikler meydana gelmiştir. İslami değerler bağlamında giyinmeleri noktasında kurallar getirilmiş ve uyulmaması halinde büyük yaptırımlar söz konusu olmuştur. Söz konusu dönemlerde kadınlar çarşaf ve peçe gibi kıyafetler giyinse de günümüzde bu durum oldukça farklı bir hal almıştır. Pardösü ve başörtüsü kuralları günümüzde de devam etmekle birlikte söz konusu yasaklar daha rahat bir hale gelmiştir. Özellikle başörtüsü konusu oldukça esnektir. Kadınlar saçları görünecek şekilde başörtüsü takabilmektedir. Ayrıca dar kıyafetler giyebilmekte ve diledikleri gibi makyaj yapabilmektedirler. İranlı kadınlar geçmişten günümüze giyim ve kuşamlarına oldukça fazla özen göstermektedir. Günümüzde de İranlı kadınların moda anlayışı popülerlik kazanmış ve dünya geneline yayılım göstermiştir. Günümüz giyim tasarımlarına yön verdiklerini söylemek de mümkündür. Özellikle etnik desenli kıyafetler dünya genelinde ön plana çıkan ve İranlı kadınlarla bağdaşan bir olgudur. Bu bağlamda İranlı kadınların hem dünya modasından ilham aldıkları hem de dünya modasına yön verdiklerinden bahsetmek mümkündür. Bu çalışmanın amacı İran kültüründe kadının yeri ve bu süreç bağlamında kadın giyim formlarındaki değişikliklerin incelenmesiyle beraber söz konusu sürecin İranlı tasarımcıların koleksiyonlarına yansımalarını araştırmaktır. Bu bağlamda geniş çaplı bir literatür çalışması gerçekleştirilmiş ve elde edilen kaynaklar doğrultusunda etkili bir çalışma ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Devrim, Feminizm, Gelenek, İran, Moda

ABSTRACT

Iranian culture dates back to the Persian community. In this respect, Iranian culture has stereotypes. Today's Iranian society has been shaped by the habits and social norms that have persisted since ancient times. Although it is a society very attached to old traditions, these traditions are imposed on the society with certain norms. It is possible to say that there is a great pressure especially on women. With the 1979 Islamic Revolution, great changes have occurred in the way women dress. Rules were introduced in terms of dressing in the context of Islamic values and there were major sanctions in case of non-compliance. Although women wore clothes such as chador and veil in those periods, today this situation has become quite different. Although the overcoat and headscarf rules continue today, these prohibitions have become more relaxed. Especially the headscarf issue is quite flexible. Women can wear a headscarf so that their hair is visible. They can also wear tight clothes and make-up as they wish. Iranian women pay a lot of attention to their clothing and attire from past to present. Today, Iranian women's fashion sense has gained popularity and spread throughout the world. It is also possible to say that they shape today's clothing designs. Especially ethnic patterned clothes are a phenomenon that stands out worldwide and is associated with Iranian women. In this context, it is possible to mention that Iranian women are both inspired by world fashion and shape world fashion. The aim of this study is to examine the place of women in Iranian culture and the changes in women's clothing forms in the context of this process and to investigate the reflections of this process on the collections of Iranian designers. In this context, an extensive literature study was carried out and an effective study was tried to be put forward in line with the resources obtained.

Keywords: Revolution, Feminism, Tradition, Iran, Fashion

ÖNSÖZ

Kadın giyimi, tarih boyunca yalnızca bir ihtiyaç ya da estetik tercih değil; aynı zamanda toplumsal cinsiyet rolleri, kültürel kimlikler ve siyasal yapılarla iç içe geçmiş güçlü bir ifade alanı olmuştur. İran kültürü, binlerce yıllık tarihiyle bu alanda zengin bir mirasa sahiptir. İran'da kadın giyimi, özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren toplumsal dönüşümlerin bir göstergesi olarak dikkat çekmiş; her dönemde değişen siyasi yapıların, dini normların ve toplumsal hareketlerin etkisiyle yeniden şekillenmiştir. Bu çalışmada, İran kültürünün kadın giyim tasarımlarına olan etkisi tarihsel, sosyolojik ve sanatsal açılardan incelenmiş; özellikle İslam Devrimi öncesi ve sonrası süreçte kadınların kamusal alandaki temsiliyet biçimleri, kıyafet aracılığıyla analiz edilmiştir. Aynı zamanda son yıllarda artan feminist hareketler ve "Kadın, Yaşam, Özgürlük" sloganıyla simgeleşen toplumsal taleplerin, İranlı kadınların giyim biçimlerine ve bireysel tarzlarına nasıl yansıdığı araştırılmıştır. Tezin uygulamalı kısmında ise, geleneksel İran sanatı ile modern tasarım anlayışını buluşturan bir koleksiyon tasarlanmıştır. Bu koleksiyon, özellikle Pazyryk Halısı'ndan esinlenerek şekillenmiş ve kültürel mirasın günümüz moda diliyle nasıl yorumlanabileceği üzerine bir sorgulama sunmuştur. Her bir parça, tarihsel bir anlatıyı güncel bir estetikle bir araya getirmeyi hedeflemiştir. Araştırma sürecinde, tarihsel kaynakların yanı sıra İranlı kadın tasarımcıların eserleri, güncel moda eğilimleri ve kültürel analizlerden de faydalanılmıştır. Bu yönüyle çalışma, sadece akademik bir inceleme değil; aynı zamanda kültürel bir diyalog ve sanatsal bir ifade biçimi olarak değerlendirilmelidir. Bu tezin, İran kültürü ile kadın modası arasındaki dinamik ilişkiyi daha yakından anlamak isteyen araştırmacılar ve tasarımcılar için ilham verici bir kaynak olmasını temenni ediyorum.

Rabee Zoheiri

İzmir, 2025

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ ..... **ii**

TUTANAK ..... **iii**

ÖZET ..... **iv**

ABSTRACT ..... **v**

ÖNSÖZ ..... **vi**

İÇİNDEKİLER ..... **vii**

ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **ix**

GİRİŞ **1**

1. BÖLÜM

FEMİNİZM HAREKETİ KAPSAMINDA İRAN'DA KADIN

1.1. İran Kültüründe Kadının ve Kız Çocuklarının Konumu 5

1.2. İran Feminizm Hareketi 12

1.3. İslam Devrimi Öncesi ve Sonrasında Kadınlar 16

1.3.1. Devrim Öncesinde İran'da Kadınların Sosyal Hakları 16

1.3.2. Devrim Sonrası Dönüşüm ve Değişimler 23

2. BÖLÜM

İRAN'DA KADIN GİYİMİNE GENEL BAKIŞ

2.1. İran'da Moda ve Kıyafetlerin Tasarım özellikleri 28

2.2. İran'daki Farklı Toplulukların Giyim Kültürleri 28

2.3. Özel Günlerde Kadın Kıyafetleri 33

2.4. Geleneksel İran Kıyafetleri 36

2.5. Devrim Öncesi Döneminde Kadın Giyimi 46

2.6. Kadınların Giyim Tarzında Değişimler 48

2.7."Mahsa Amini" ve "Kadın, Yaşam, Özgürlük" hareketinin İranlı kadınların giyim tarzında etkisi 50

2.7.1 Toplumsal Algı ve Protestoların Etkisi 51

2.7.2 Kadın Giyiminin Evrimi 52

2.8. İran Modası ve Moda Tasarımcıları 53

3. BÖLÜM

KADİMDEN MODERNE

PAZYRYK HALISINDAN İLHAMLA HAZIRLANAN KOLEKSİYON

3.1. Kadim Sanat ile Modern Tasarım Arasında Bir Köprü 64

3.1.1. Tasarım Sürecine Geçiş Paragrafı 67

3.1.2 Koleksiyonun Genel Değerlendirmesi 80

YÖNTEM 82

BULGULAR 82

SONUÇ 92

KAYNAKÇA 95

ÖZGEÇMİŞ

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1- Humeyni'nin hicap konusundaki konuşmasında kadınların siyah çarşaf ile ilk devrim gösterisi…….……..29
Şekil 2- 2010-2015'li yıllarda İranlı kadınların tarzı ……..……...….31
Şekil 3- İran'da dışarı ve sokakta giyilen kıyafetler……..……..32
Şekil 4- İranlı kadın giysi örnekleri……...…...…...32
Şekil 5- İranlı kadın portreleri, geleneksel Persli kıyafetleri ile……..……...…...….34
Şekil 6- Sa'dabad Sarayında geleneksel kostümlerle bir çift, Tahran. Fotoğraf; Kamshots…….……35
Şekil 7- Antik bir İran kızının minyatür resmi…….…..…..…37
Şekil 8- Türkmen kadın geleneksel giysileri…….……..……38
Şekil 9- Azeri kadın geleneksel giysileri……..…..……..39
Şekil 10- Gileki kadın geleneksel giysisi…….…….…….…40
Şekil 11- Bakhtiari kadın geleneksel giysisi……..……..……41
Şekil 12- Lur kadın ve erkek geleneksel giysisi……..……..…..42
Şekil 13- Kürt kadın geleneksel giysisi……..……..…43
Şekil 14- Kaşkay kadın geleneksel giysisi……..……44
Şekil 15- Beluç kadın geleneksel giysisi……..……..…..…45
Şekil 16- Hormozgani kadın geleneksel giysisi……..…..…..….46
Şekil 17- 1970'ler İran Vogue Dergisi katalog çekimleri……..……..……47
Şekil 18- 1936 - kızlar ve kadınlar başörtüsüz Rıza Şah ile çekimleri……...……48
Şekil 19 - "Kadın Hareketi, Yaşam, Özgürlük'ün yıldönümü arifesinde……....……51
Şekil 20 - Weddings Derginin kapağında Sarah Nouri tasarlamış gelinlik fotoğrafı…..54
Şekil 21 - Paria Farzaneh tarafından tasarlamış kıyafetler, giyen BTS'in fotoğrafı…....55
Şekil 22 - Ava Hashemi tarafından tasarlanmış çanta fotoğrafı……....….56
Şekil 23 - Nimani markasından tasarlanan yüzük ve çanta resmi……....…….58
Şekil 24 - Anna markasından kaligrafi manto resmi……....…..59
Şekil 25 - Leila Hatami'nin 2014 Cannes Film Festivali'nde giydiği gömlek etek resmi……...……60
Şekil 26 - Jument Style. (2023). "Araz Fazaeli ve İran Kültürünün Moda ile Buluşması."……..……62

Şekil 27 - Pazyryk Halısı. MÖ 5. yüzyıl. Altay Dağları, Sibirya. Günümüzde Hermitage Müzesi, St. Petersburg'da sergilenmektedir……...…..…..65
Şekil 28 - Devrim öncesi İranlı kadınların giyim tarzı……..…….83
Şekil 29 - Devrim öncesinde Tahran'da karlı bir sokakta yürüyen kadın…….…….83
Şekil 30 - İran'lı kadın milletvekillerinin meclis binasının kapısında durduğu bir kare……...…….84
Şekil 31 - 1976 yılında Tahran'da piknik yapan bir aile…….…85
Şekil 32 - 2005 yılında Tahran sokaklarında yürüyen kadınlar…….……..…86
Şekil 33 - 2010 yılında Tahran'a bir parfüm mağazasında alışveriş yapan kadınlar…...87
Şekil 34 - İran sokaklarında renkli giyinen bir genç……..…….88
Şekil 35 - Renkli giyimiyle Tahran sokaklarında gezen bir kadın……..…….88
Şekil 36 - Batılı giyim tarzıyla dikkat çeken İranlı bir kadın…….…….89
Şekil 37 - Tarzı ile ön plana çıkan yaşlı bir kadın…….……..90

GİRİŞ

Tarihsel süreç boyunca ekonomik, siyasî ve kültürel şartlar bireylerin yaşamları üzerinde cinsiyet fark etmeksizin etki bırakmıştır. İran tarihindeki süreğen şeklinde yinelenen iniş-çıkışlar ve köklü değişimler de toplumsal ve siyasî yaşama bıraktığı etkilere bağlı olarak bireylerin yaşamını ve toplumdaki konumlarını değiştirmiştir. Söz konusu dönüşüm kadınların konumu bakımından ele alındığında oldukça hassas bir nokta ile karşı karşıya gelinmektedir. Bu bağlamda İran toplumunun siyasî ve ekonomik olarak güçlü olduğu dönemlerde kadınların toplumdaki kıymeti ve değeri artış göstermiştir. Fakat toplumun genel anlamda düşüşe geçmesi ve yıkılış aşamasında kadınların ve kız çocuklarının konumu ve değeri azalmıştır. Hiçbir dönem değişkenlik gösteremeyen durum ise kadınların aile içerisindeki konumu olmuştur. Kadınlar her daim çocuklarına ve eşlerine bakmak ile sorumlu tutulmuştur (Çakır, 2022: 51).

İran'da kadınların giyim ve kuşamı tarihsel süreç boyunca hep eleştirilen bir konu olmuştur. Bazı dönemler yenilikçi liderlerin başa geçmesi ile kadınlara belli başlı haklar verilse dahi köklü bir değişim meydana gelmemiştir. Genel itibariyle kadınların başörtüsü kullanması ve vücut hatlarını belli etmeyecek şekilde giyinmeleri gerekmiştir. Bazı dönemler peçe takılmasına yasak getirilse de tarihsel sürece geniş kapsamda bakıldığında kadınların kapalı bir şekilde giyinmesi ve dini kurallar bağlamında giyinmeleri gerekmiştir. Bu bağlamda yasalar çıkarılmış ve ahlak polisleri ile söz konusu durum desteklenmiştir. Ahlak bekçileri sokakta yürüyen kadınların giyim kuşamını denetlemiş ve kurallara uymayanlara cezai işlem uygulanmıştır. Günümüzde de halen daha İranlı kadınların vücut hatlarını belli edecek şekilde giyinmeleri yasaktır (Çiftçi, 2019: 02).

İranlı kadınlar belli kurallar bağlamında giyinmek zorunda olsalar da güzel giyinmek istemekte ve kişisel zevklerini giyimlerinde göstermek istemektedirler. Bu bakımdan İranlı kadınların belli kıyafet kuralları bağlamında giyindikleri görülmektedir. İran, sanat ve kültür zenginliği bakımından dünyanın en önemli ülkeleri arasında yer almaktadır. Ülke içerisinde yaşayan çeşitli etnik gruplar ve aşiretler kendi gelenek ve adetlerine sahip olmakla beraber ortak kültür zenginliğini paylaşabilen bir ülkedir. Söz

konusu kültür zenginliği yaşamın her alanında kendisini göstermekle beraber giyim kuşam noktasında da ön plana çıkmaktadır. İran toplumu yaşanan tüm kötü olaylara rağmen kişisel zevklerinden ödün vermeyen bir toplumdur. Özellikle İranlı kadınlar alışveriş yapmak ve modayı takip etmek konusunda oldukça isteklidir.

İranlı kadınların kişisel bakıma özen göstermesi oldukça eski bir tarihe dayanmaktadır. İran toplumunun atası olarak bilinen Persler, giyim kuşamına özen gösteren bir medeniyet olmuştur. Özellikle Pers kadınlarının tasvir edildiği eski resimlere göz atıldığında dövmeli vücutlar ve iddialı kıyafetler ön plana çıkmaktadır. Günümüzdeki İranlı kadınlar da sosyal davranış açısından Pers kadınları ile benzerlik göstermektedirler.

İranlı kadınların genel itibariyle renkli giyindiklerini görmek mümkündür. Özellikle İran'a özgü motiflerin olduğu tasarımları tercih etmektedirler. İran'a özgü motifler eski dönemlerden beri kullanılmaktadır. Günümüzde ise Ortadoğu giyim stilinin popüler olmasıyla beraber bütün gözler İran kadınları üzerinde toplanmaktadır. Kendilerine has giyim stilleri ve Batı kültüründen farklı tasarımları kullanmaları itibariyle oldukça ön planda olmaya başlamışlardır. Renkli giyim tarzları ile minimalist giyim standartlarına oldukça aykırı gelmektedirler. Fakat İranlı kadınların giydikleri kıyafetler Batılı insanlar tarafından oldukça farklı ve estetik bulunmaktadır. Bu bakımdan günümüzde dikkat çekmektedirler.

Özellikle son dönemlerde moda anlayışının eskiye dönük bir perspektife sahip olmasıyla beraber İran kültürü ön plana çıkmaktadır. İran kültüründen esinlenilerek tasarımlar yapılmakta ve Batı piyasasında beğeniye sunulmaktadır. Genel itibariyle minimalist ve sade kıyafetleri tercih eden Batılı kadınlar için yeni bir tarz olduğundan dolayı oldukça fazla ilgilerini çekmektedir.

Bu çalışmada İran kültürünün günümüz kadın giyim tasarımlarına etkisi ele alınmıştır. Bu bağlamda İran kültürü, İran'da meydana gelen siyasî, ekonomik ve toplumsal sorunlar ele alınmıştır. Bu perspektifte bir çalışma yürütülmüş ve İran toplumu hakkında da geniş çaplı bir bilgi verilmiştir.

Geleneksel kültürel motiflerin çağdaş moda tasarımına entegrasyonu, son yıllarda hem estetik hem de sosyolojik bağlamda dikkat çeken bir araştırma alanı haline gelmiştir (Eicher & Sumberg, 1995). İran kültürü, zengin görsel mirası, tarihsel sembolleri ve güçlü el sanatları geleneğiyle tekstil ve giyim tasarımı için önemli bir ilham kaynağıdır. Bu bağlamda, özellikle halı, kilim, seramik ve minyatür sanatı gibi geleneksel sanat formlarında görülen desenler, çağdaş tasarım yaklaşımlarıyla yeniden yorumlanmaktadır (Pope, 1938).

Bu çalışmada kullanılan görsel referanslardan biri olan Pazyryk Halısı, yalnızca dünyanın bilinen en eski halısı olmakla kalmayıp, aynı zamanda dönemin kültürel, estetik ve simgesel anlayışını da yansıtmaktadır (Thompson, 1983). Halının motiflerinde yer alan simetrik desenler, mitolojik figürler ve doğadan alınan formlar, günümüz tasarım dünyasında modern grafik anlatılarla buluşturulabilir niteliktedir (Canby, 1993).

Ayrıca, İran'da kadının giyimi, tarih boyunca hem kültürel kimliğin hem de toplumsal dönüşümlerin önemli bir göstergesi olmuştur. Özellikle son yıllarda "Kadın, Yaşam, Özgürlük" hareketi ile birlikte kadınların kendini ifade etme biçimleri giyimleri üzerinden daha da belirginleşmiş, bu da tasarımcılar için hem estetik hem de politik bir zemin oluşturmuştur (Alavi, 2005). Bu bağlamda hazırlanan koleksiyon, gelenekselin izlerini taşıyan fakat modern, sade ve mesaj odaklı bir çizgide şekillenmiştir.

Bu kuramsal çerçeve doğrultusunda, geleneksel olanın modern olanla diyaloğa girdiği, kültürel kimliğin tekstil yüzeyine aktarıldığı bir tasarım dili oluşturmak hedeflenmiştir.

1. BÖLÜM

FEMİNİZM HAREKETİ KAPSAMINDA İRAN'DA KADIN

1. BÖLÜM

FEMİNİZM HAREKETİ KAPSAMINDA İRAN'DA KADIN

1.1. İran Kültüründe Kadının ve Kız Çocuklarının Konumu

Eski dönemlerden beri erkek ve kadın arasındaki cinsiyet farklılığından doğan eşitsizlikler, kadınların toplum içerisinde geri planda kalmasına ve bu durumun bir toplumsal sorun haline gelmesine sebep olmuştur. Bu noktada feminizm kavramından söz etmek gerekmektedir. Feminizm kavramının ortaya çıkması ve gelişim göstermesiyle beraber pek çok farklı toplumda erkek ve kadın arasındaki toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlandığı gözlemlenmektedir. Fakat feminizm gelişim gösterse dahi kadınların arka planda tutulduğu, zorbalıklar yaşadığı, oldukça önemli boyutlarda sonu ölüm ile biten sınırlamalara maruz bırakıldığı ve özgürlüğünün kısıtlandırıldığı toplumlar günümüzde dahi bulunmaktadır.

Toplumların kadına olan perspektifleri ve tutumları değişkenlik göstermektedir. Söz konusu farklılık, toplum bazında değişebilmektedir. Belli başlı toplumlar kadını el üstünde tutarken bazıları yasaklara maruz bırakmakta ve geri planda tutmaktadır. Bahsi geçen farklılıkların temelinde ise hayat şartları, coğrafi konum, din, çevresel unsurlar ve toplumun düşünme şekli yatmaktadır. Kadınlar eski dönemlerden beri bereket ve mutluluğun simgesi ve analık şeklinde yüceltilirken ahlak yoksunu, baştan çıkarıcı şeklinde de yerilmektedir. Dine ve geleneksel yapıya bağlı milletlerde genellikle ataerkil bir düşünce sistemi ön planda olmaktadır. Ataerkil görüşü benimseyen milletlerde ise kadınlar erkeğin himayesi altında ve kölesi olarak hayatını sürdüren varlıklar şeklinde görülmektedir (Çakır, 2022: 51).

Özellikle bu noktada Ortadoğu örneğini vermek mümkündür. Ortadoğu, erkek ve kadın arasındaki eşitsizliğin sürdüğü ve kadının özgürlüğünün sınırlandırıldığı bir coğrafya olarak ön plana çıkmaktadır. Bunun en önemli sebebi baskıcı rejimlerin yönetimde yer almasıdır. Mevcut Ortadoğu'da savaşların sürdüğü, en fazla hasar görenlerin kadınlar ve çocuklar olduğu söz konusu dönemlerde kadınlara yüklenen sorumluluklar ve getirilen yasaklar Ortadoğu'daki kadınların hayat hakkının daha da

sınırlı bir hal almasına sebebiyet vermektedir. Baskıcı rejimlerin egemen olduğu milletlerde kadınlar daha çok çocuk doğurma görevine haiz ve emri altında olduğu erkeklerin istediği şeklinde yaşamlarını devam ettirmektedir (Çiftçi, 2019: 01).

Tarihsel süreç bağlamında İran incelendiğinde devrim öncesi ve sonrası şeklinde iki temel başlık ön plana çıkmaktadır. Derim öncesinde de devrim sonrasında da başörtüsü önemli bir husus olarak ön plana çıkmaktadır. Devrim öncesinde başörtüsü takmak kadının isteğine bağlıydı. Devrim sonrasında ise başörtü takmak zorunlu hale getirilmiştir (Kamacı, 2012: 79).

İran'da kız çocuklarının ve kadınların erkeklere göre daha fazla sınırlandığı ve yasaklarla yönetildiği gözlemlense de bazı dönemler kadınlara belli başlı haklar tanınmıştır. Özellikle Rıza Şah Pehlevi (1921-1941) döneminde çağdaşlaşma fikriyle beraber kadınlara belli başlı haklar tanınmıştır. Fakat devrimin ardından söz konusu haklar yeniden gözden geçirilmiş ve değiştirilmiştir. Şah dönemi kız çocukları ve kadınlar adına aydın bir dönem olarak görülmektedir. Söz konusu dönemde kadın için 3 önemli kanun bulunmaktadır. Bunlardan ilki kadınların giyimleri hakkındadır. Kadınların başörtüsü kullanmasını kendi karar veriyodu . İkinci olarak siyasi alanda kadınlara 1963 yılında tanınan oy kullanma hakkıdır. Üçüncü olarak 1967 yılında yasa şeklinde çıkarılan Aile Koruma Yasası'dır. Bahsi geçen yasa ile beraber erkeklerin birden fazla evlilik yapması yönünde yasak getirilmiş ve evlilik yaşı 18'e çıkarılmıştır (Vatandoust, 1985: 108 akt. Çevik, 2015: 26).

Pehlevi dönemine gelindiğinde kadınların hakları korunmaya başlanmış ve koruma altına alınmıştır. Pehlevi döneminde İranlı kadınlar hak ve özgürlüklerini tanımaya başlamışlardır. Pehlevi, toplumun daha çağdaş bir hale gelmesini istemiş ve çağdaşlaşmaya olanak sunacak uygulamalar yapmıştır. Avrupalı kadınların kıyafetlerinden esinlenilmiş ve çağdaş elbiseler giyinilmeye başlanmıştır. Kadınlar toplumsal yaşam içerisinde de özgürlüklerini elde etmiş ve İran sokaklarında dolaşabilme hakkında erişmişlerdir. Pehlevi'ye destekte bulunan kadınlar toplumdaki diğer kadınlara da örnek olmuş; sosyal yaşamda ve toplumsal cinsiyet girişimlerinde bulunmaları adına destek vermiştir. İranlı kadınlara en fazla destekte bulunan kişinin

Şah'ın eşi olduğunu söylemek mümkündür. Şah'ın eşi Farah Diba, kadınların hak ve özgürlük hususunda daha bilinçli hale gelmesi adına girişimlerde bulunmuştur. Kadınların sosyal yaşam içerisinde varlıklarını göstermeye başlaması, cinsiyet eşitliği girişimlerinde bulunması toplumun iki zıt görüşlere sahip olmasına ve tartışmalara sebebiyet vermiştir. Pehlevi'nin çağdaşlaşması özellikle kadınlar tarafından özümsenirken çağdaşlaşmayı reddeden kesimlere ise ölümle neticelenen cezai yaptırımlar uygulanmıştır. Pehlevi'nin çağdaşlaşması sürecinde uyguladığı politikalar, toplum tarafından dinsizleşme şeklinde ele alınmış ve sert tepkilerde bulunulmuştur (Gürbüz, 2018: 14).

1941 yılında Şah, iktidara geçmesinden 20 yol sonra hanedandaki kadınların da desteği ile Beyaz Devrimi ilan etmiştir. Söz konusu devrim dönemi içerisinde İran kadını için oldukça büyük öneme sahip olan yeni reformlar olmuştur. 1963'te gerçekleştirilen referandum sonucunda ilan edilen Beyaz Devrim, Şah'a göre söz konusu dönemde gerçekleştirilen diğer kanlı devrimlerden kendini ayırması adına "beyaz" olarak isimlendirilmiştir. Bu bağlamda kansız bir devrim olacağına ilişkin mesajlar sunulmuştur (Ansari, 2001; akt. Çevik, 2015: 54).

Beyaz Devrim toplumun sosyal yaşamı ve hayatı bakımından önemli gelişmeler meydana getirmiştir. Söz konusu süreçte okuryazar kesim önemli oranda yükselişe geçmiş, çocuk ölümleri de büyük oranda azalmıştır. İlk dönemlerinde eğitim alanında önemli gelişmeler olsa da ilerleyen dönemlerde yükselişte olan ivme düşüşe geçmiştir. Bu noktada en açık değişimin kadınların Beyaz Devrim ile çeşitli sektörlerde çalışma olanağı bulmalarıdır. Aynı zamanda kadınların orta ve yüksek düzeydeki okullara katılma ve başka ülkelerde okuma düzeylerinde artış meydana gelmiştir. Söz konusu dönemde geleneksel cinsiyet rolleri değişmiştir. Ancak ders kitaplarında kız çocuklarını ve içi rollere ve anneliğe hazırlayan hususlar daha ağır basmıştır. En belirgin farklılıklar kanunlarda olmuş ve kadınların seçme-seçilme hakkı, oy kullanma ve yargıda önce avukat daha sonra da yargıç olmalarının önü açılmıştır. Peçe tam anlamıyla yasaklanmasa da kamu kurumlarına girişlerde desteklenmemiştir. Aynı zamanda kadınlara doğum kontrolünün sağlanması ile alakalı eğitimler veren kurumlar da sağlık ordusu tarafından oluşturulmuştur. Bahsi geçen dönemde kadınlarla alakalı

düzenlemelerin teoride sosyal hayat bağlamında konumları daha iyi bir noktaya gelmiştir.

İslam devriminin İran'da ilan edilmesi toplumun her alanında söz sahibi olmasına sebebiyet vermiştir. Özellikle İranlı kadınların haklarının ve konumunun nasıl olacağı hususu oldukça fazla merak edilmektedir. 1979'lu yıllara kadar kadınların toplumdaki yeri ve hakları daha iyi iken devrimle beraber oldukça kötü bir hal almıştır. İslami rejimin getirmiş olduğu zorunlu örtünme, zina cezasının taşlanarak öldürülme olmasının gerek özel gerekse de kamusal alanda cinsiyet ayrımcılığının meydana gelmesi, boşanma, evlilik hususunda gelenekselci yasaların uygulanması kadınların toplumsal hayat içerisinde yaşamış problemler arasında yer almaktadır (Göz, 2014: 206).

Şeriat ile yönetilen toplumlarda kadınların geri plana atıldığı gözlemlenmektedir. Kültürel, siyasal ve sosyo-ekonomik haklar açısından erkeklere oranla daha fazla sınırlamalara ve yasaklamalara maruz kalmışlar ve ikinci bir yurttaş konumuna gelmişlerdir. Bunun en önemli sebebi olarak erkek ve kadın arasındaki eşitsizlik görülmektedir. Her ne kadar yasa önünde erkek ve kadın eşit olarak görülse de mevcut kanunların şeriata uygun olması gerektiğinden kaynaklı olarak erkek ve kadın arasındaki eşitlik uygulamada meydana gelmemektedir. Diğer bir neden olarak ise söz konusu toplumlarda erkek hâkimliğinin daha üstün olmasıdır. Erkeklerin kadınlardan daha üstün olduğu düşüncesinin toplum tarafından özümsenmesinden kaynaklı olarak erkekler daha çok hakka ve söze haizdir. Ataerkil toplumlarda kadının vazifesi evinde kalıp eşine ve çocuklarına hizmet etmektir. Diğer bir sebep ise şeriatla yönetilen toplumlarda, büyük bir güce ve öneme haiz olan dini önderlerinin verdiği fetvalar da kanunlardan daha güçlüdür ve etkisi oldukça fazladır (Kalkandelen, 2010: 02).

İran'da 1979'da meydana gelen İslami Devrim ile beraber İran'ın toplumsal yaşamıyla birlikte hukuk, ekonomik ve siyasal alanlarında da dönüşüm meydana gelmiştir. Meydana gelen söz konusu değişimler şeriat kuralları bağlamında olmuştur. Şeriat normlarının getirmiş olduğu sınırlamalar ve düzenlemelerden en fazla kız çocukları ve kadınların etkilendiği görülmektedir. Yeni kurallara göre kadınların giyimi,

sakınması gereken durumlar, sahip oldukları haklar ve sorumluluklar da yasada yer almış ve buna uygun bir biçimde düzenlenmiştir. Söz konusu düzenlemeler neticesinde kadınlar erkeklerden daha dezavantajlı duruma gelmiş ve sosyal yaşamdan ekonomiye kadar pek çok farklı alanda yasaklamalara ve sınırlamalara maruz kalmıştır. İslami Devrim ile beraber getirilen söz konusu düzenlemede en fazla ön planda çıkan yasa ise İranlı kadınların kamusal alanda başörtüsü takması mecburiyeti ve toplumdaki konumunun saptanmasıdır. İranlı kadınların başörtüsü takma mecburiyeti bulunmaktadır ve söz konusu kurala uyum sağlamayan kadınlara hapis cezası verildiği görülmektedir (Tandoğan, 2021: 205).

İslami Devrim, yalnızca yeni kuralları ve yeni düzenlemeleri getirmemekte, yeni kurallar ve düzenlemeler haricinde İranlı kadınların Şah döneminde edindiği bütün hakları ellerinden almıştır. İslami Devrim ile beraber ahlak polisleri göreve getirilmiştir. Söz konusu polisler, milletin hareketlerini kontrol etmekte ve normlara uygunluk göstermeyen kişilere ceza vermektedir. İslami Devrim, toplumun her kesimine hitap etse de özellikle kız çocukları ve kadınların hak ve özgürlüklerine daha fazla müdahale etmektedir. Kamusal alanda başörtüsü takma zorunluluğunun haricinde pek çok farklı kural bulunmaktadır. 1979 yılında Aile Koruma Kanunu kaldırılmıştır. Söz konusu kanunun kaldırılmasıyla beraber İran'da yasal evlenme yaşı 13'e çekilmiştir. Çok eşlilik noktasında izin verilmiş ve kadınların vesayet ve miras hususundaki haklarına da sınırlamalar yapılmıştır. Özellikle iki kadının sözü ile bir erkeğin sözü eşit tutulmuştur. Bununla birlikte iş yerlerinde hicap giyilmesi yönünde zorunluluk getirilmiştir. En önemli olanı da erkek ve kadın arasındaki cinsiyet ayrımı hususundaki gelişimdir. Devlet dairelerinde ve kamusal alanda erkek ve kadın arasındaki cinsiyet ayrımı zorunlu tutulmuştur (Sinkaya, 2010: 53).

Yeni rejim ile beraber siyasi yapı oluşturulmaya başlanmıştır. İslami normlar ve siyasi örgünün biçimiyle birlikte toplumsal yaşamda söz konusu çizgide dönüşümler meydana gelmeye başlamış ve sınırları belirlenmiştir. Toplumsal alanda meydana getirilen yeni normlar ve yasaklamalar daha çok kadınları etkilemiştir. İran'da kadınlar sosyal yaşamdan uzaklaştırılmıştır. Pehlevi sürecinde çağdaşlaşma sırasında gelişen kadınların yerine İslami normlar bağlamında tekrardan işlenen, çarşaf giyen ve başörtü

takan kadınlar gelmiştir. Söz konusu süreçte eğitim noktasında da değişimler olmuştur. Laik, karma eğitim veren bütün okullar kapatılmış ve yerine medreseler açılmıştır (Batur, 2007: 102).

İran toplumunda boşanma ve evlilik gibi hususlarda erkekler daha fazla söz sahibidir. İslami rejim politikalarının meydana getirdiği gelenekselci kanun uygulanmaktadır. Özellikle Medeni Kanun'unda kadınların hak ve özgürlüklerinin sınırlandığı ve kocalarına ya da babalarına bağlandığı gözlemlenmektedir. İran Medeni Kanunu'nun maddeleri işe şöyledir (Göz, 2014: 207):

- Kız çocuklarının evlenebilmesi adına büyükbabası ya da babasının rızasının olması 1043. madde ile getirilmiştir.
- 1117 ile 54. madde kadınların çalışmasıyla ilgilidir. Bu bağlamda kadınların kocalarına olan sorumluluklarını belirten ve taşıyan işlerde çalışamayacağı belirtilmiştir fakat böyle bir iş söz konusu olduğunda ise kocalarından izin almaları gerekmektedir.
- Boşanma hususunda ise erkekler kadınlara göre daha avantajlıdır. 1133. maddeye göre erkekler eşlerini diledikleri her an boşayabilirken kadınlar boşanabilmek adına bir sebebe ihtiyaç duymaktadır.

BBC Mundo'dan Margarita Rodriguez, gazeteci Feranak Amidi ve Rana Rahimpour ile bir röportaj gerçekleştirmiştir. Gerçekleştirilen röportajda İranlı kadınların devrimden önce ve sonra yaşadıkları yasaklamalar ve sınırlamaların nasıl olduğu görülmektedir. Rana Rahimpour devrimden önce kadınların daha rahat olduğunu, devrime göre katı kurallara maruz kalmadığını fakat İslam Devrimi ile beraber başörtüsünün takma zorunluluğunun getirildiği ve kıyafetlerine karışıldığından bahsetmektedir. Rahimpour: "*Şimdi kadınlar başörtü takmak zorunda, İran eskiden liberal bir ülkeydi ve kadınlar diledikleri gibi giyinebiliyorlardı*" (Sinkaya, 2010: 51).

İslam Devrimi ile birlikte İran'da sosyal, siyasal, sanatsal ve kültürel alanlarda dönüşümler meydana gelmiştir. Yalnızca söz konusu alanlarda dönüşümler meydana gelmemiş, ayrıca eğitim alanında da yeni düzenlemeler yapılmıştır. Yeni düzenlemeyle

birlikte kadınların ve çocukların eğitim yaşamında sınırlamalar olmuştur. Erkek ve kadın öğrencilerin bir arada olmalarına yasak getirilmiş ve karma eğitime son verilmiştir. Nitekim aynı biçimde erkek ve kadınların bir arada sosyalleşmelerine de yasak getirilmiştir. Söz konusu kurallara aykırı gelenler ise cezaya tabi tutulmuştur. BBC Dünya servisinde vazife gören İranlı gazeteci Feranak Amidi'de arkadaşları ile dolaşırken gözaltına alındığını ve devrim öncesinde gece kulübü, bar ve eğlence alanlarının olduğunu dile getirmiştir. Feranak Amidi: "*Devrim öncesinde erkek ve kadın arasında bir ayrım yoktu", "İnsanlar özgür bir şekilde vakit geçirebiliyordu*" (Sinkaya, 2010: 52).

Ahlak bekçileri İran'da ön plana çıkan diğer bir konudur. Ahlak bekçisi adı altında İslami Hayat Tarzını Koruma Bakanlığı'nın vazifelendirdiği polislerdir. İran'da ahlak bekçileri gördükleri her kadını durdurmakta ve sorgulamaktadır. Ahlak bekçilerinin vazifesi yalnızca kadınların kıyafetlerini sınırlamakla sınırlı değildir. İran'da önemli olan bir diğer husus ise erkek ve kadın ilişkileridir. Bu bakımdan polisler yolda yürüyen her çiftin evli olup olmadığını denetlemektedir (Kalkandelen, 2010: 03).

Son dönemlerde İran'da artış gösteren "beyaz evlilik" rejimi ve devleti kızdıran durumlardan biridir. Beyaz evlilik, aynı yastığı paylaşma, birliktelik ve ev arkadaşlığı olarak "hembalini, hembaşi hemhanegi" şeklinde adlandırılan ve ortaya yeni çıkmış bir evlilik çeşididir. Özetle beyaz evlilik dini ya da resmî nikah olmadan erkek ve kadının aynı evde karı koca şeklinde hayatlarını sürdürmelerini belirtmektedir. Beyaz evlilik, İran'da eleştirilere ve tepkilere maruz kalan ciddi meseleler arasındadır. Erkek ve kadının evlenmeden önce aynı evde beraber yaşamaları suç olarak görülmekte ve evlilik haricinde karı-koca yaşamı sürdüren kişilere ise cezai yaptırım uygulanmaktadır. İran'da şeriatın egemen olması çok katı normların meydana gelmesinde önemli bir etken olarak ön plana çıkmaktadır. Şeriat normlarına göre kadınların erkeklerle evli olmadan aynı ev içerisinde yaşaması hatta el sıkışması dahi yasak olarak görülmektedir. Dolayısıyla beyaz evlilik, dini önderlerin çok fazla karşı geldiği ve kabul etmediği bir evlilik çeşidi olarak ön plana çıkmaktadır (Başar, 2020: 8).

Her ne kadar cezai yaptırımlar uygulanmış olsa da beyaz evliliğin yaygınlaşması artmıştır. Dini önderlerin Özel Kalem Müdürü Muhammed Muhammed'i Golpayegani, beyaz evliliğin yaygınlaşmasını engellemek ve söz konusu evliliği yapan çiftlere cezai yaptırımların sıkılaşmasını içeren yazılı bir açıklama yaparak ülkedeki bütün resmî birimlere ve yetkili kişilere seslenmiştir (Rahimpur, 2014: 03).

Sonuç itibariyle İran halkının biçimlenmesinde din ve siyasetin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Kadınlar, toplumun her alanında hak ve özgürlüklerinden yoksun bırakılmış ve kanunlara uymaları zorunlu hale getirilmiştir. İran, feminist görüşten ve kadın-erkek eşitsizliği açısından oldukça önemli bir konuma sahiptir.

1.2. İran Feminizm Hareketi

Fransız Devrimi'nin ardından feminist hareketler genişleme göstermiş ve bütün dünyayı etkisi altına almıştır. Bu bağlamda İslam camiasını da etkilediğini söylemek mümkündür. Böylelikle Müslüman kadınlar arasında oldukça büyük bir etkiye haiz olan feminist hareket söz konusu etkilerini sürdürerek sosyal dönüşümün en önemli hususlarından biri haline gelmiştir. İslam ülkeleri ataerkil ve geleneksel bir mekanizmayı geride bırakarak feminizm hareketleriyle tanışmaya başlamıştır. İslami feminizmin temel öğretisi ile kadınların eğitimi, boşanma kanunlarının düzenlenmesi, çok eşliliğe itiraz, başörtü zorunluluğunun kaldırılması ve erkeklerle eşit bir konuma gelinmesi amaçlanmıştır. Genel itibariyle ele alındığında İslami feminizm geleneksel ve dini bir toplum içerisinde yer alan kadınların halini eleştirel bir perspektifle ele almıştır (Sobhani, 2003: 83).

İran'da yaşamını sürdüren kadınlar anayasal devrim öncesinde sosyal bir role sahip olsalar da söz konusu roller bir hareketin çağdaşlaşması ve genişlemesi adına gerekli niteliklere haiz olamamıştır. İran'ın Rusya tarafından mağlubiyete uğramasından sonra kadınların toplumsal etkinliklerinin hız kazanması ve kadın hareketinin çağdaşlaşmasına ve genişlemesine şahit olunmuştur. Söz konusu yönelişle İran toplumu, batı medeniyetiyle tanışmış ve kendini geliştirme olanağına sahip olmuştur. Söz konusu hareketlerin sonucunda Anayasal devrim meydana gelmiştir. Anayasal süreçte İran'daki halinden farklı bir dönem şeklinde söz etmek mümkündür. Feminizmin İran'a gelişi

modernizmin gelişi ile paralellik göstermektedir. Anayasal dönüşüm (1905-1907) yıllarında İran'da meşrutiyet isteğiyle meydana gelen devrim olarak ön plana çıkmaktadır. Devrim neticesinde meşruiyet ilan edilmiş, yeni bir anayasa düzenlenmiş ve meclisin açılışı gerçekleşmiştir. Kadınların konumu diğer sosyal tabakalarla beraber dönüşüme uğramıştır. Bu sebeple Anayasa değişimi İran'ın kültürel geçmişinde bir dönüm noktası özelliğine sahiptir (Delriş, 1997: 163).

Kadın hareketi, Kaçar Hanedanının sonuna doğru Batı camiası ile tanışmış ve Kaçar Hanedanının yenilikçi kadınları Batı camiasında öğretim görmeye başlamıştır. Özellikle belirtmek gerekir ki onların Batı camiasında başlayan kadın hareketleriyle alakalı İran gazetelerinde yayımlanan metinleri dahi olmuştur. İran halkını derinden etkileyen anayasal devrimde kadınlar kayıtsız kalmamış ve söz konusu devrimde de erkekler gibi etken rol oynamışlardır. Anayasal devrimi, İranlı kadınların uyanış ve kadın hareketinin başlangıcı şeklinde ön plana çıkmaktadır. Anayasa Devrimi yalnızca ülkenin siyasi arenasına has olmakla kalmamış ayrıca İranlı kadınların toplumsal ve bireysel şartları da dahil olmakla beraber İran halkının sosyal ve ekonomik alanlarda gelişim göstermesi adına ciddi bir fırsat arenası oluşturmuştur. Kadınlar Anayasa Devrimi esnasında erkeklerle beraber devrimin genel amaçlarını desteklemeyi sürdürmüşlerdir. Fakat söz konusu sürecin ardından kadınlar, devrimin toplumsal ve bireysel hayat şartlarını dönüştürmesini, kendi haklarını edinebilmeyi, toplumsal faaliyet alanlarına dahil olabilmeyi ve kadınlara karşı gerçekleştirilen baskı ve aşağılamaya son verilmesi isteğinde bulunmuşlardır (Delriş, 1997: 166). Anayasa Devrimi'nin ilk dönemlerinde kadın aktivistler genel itibariyle dini önderlerin etkisi altında kalmışlardır. Söz konusu süreçlerin ardından kadın hareketi daha özerk ve net bir hal almış ve kadınlar kendi derneklerini oluşturabilmişlerdir. Bu gibi faaliyetler sırasında ve yavaş yavaş resmi ve gayri resmi görüşmeler yoluyla, İran'da yaşamını sürdüren kadınlar toplumsal sorumluluklarını bilmişlerdir. Anayasa Devrimi'nin en önemli özelliği İranlı erkekler tarafından kadınlara karşı gerçekleştirilen baskı ve zulümlerin ardından beraber siyaset sahnesinde yer almalarıdır. Söz konusu süreçte kadınlar karar verici merciler edinmiş olamasalar da üst seviye idarecilerin siyasi kararlarında önemli katkılar sunmuşlardır. Yeniliği savunan kadınların etkinlikleri ülke

içerisinde daha yaygın bir hal almış ve farklı alanları kapsamıştır. Kadınlar yalnızca ev içerisinde değil sosyal alanlarda da yer alarak sosyal yaşamlarını sürdürmüşlerdir (Kerbasi, 2001: 73).

Tahran'da 1932'de Doğru Kadınlar Kongresi açılmıştır. Söz konusu kongreye, Türkiye, Mısır, İran, Afganistan, Çin, Avustralya, Java, Suriye, Irak, Hicaz, Japonya, Lübnan, Yunanistan, Nece ve diğer ülkeler katılım sergilemiştir. Bu kongrenin çözüme kavuşturmak istediği sorunları genel itibariyle şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Sosyal ve hukuki bağlamda kadının akılsız, zayıf ve güçsüz şekilde tanımlanması,
- Toplumda kadına ilişkin aşağılayıcı tutum takınılması, kadının sosyal hayat içerisindeki mevcudiyetinin ve kadınsı niteliklerinin görmezden gelinmesi,
- İstihdam eşitsizliği,
- Siyasi katılımdaki adaletsizlik,
- Kanuni adaletsizlik
- Kadınların ekonomik özerkliğinin bulunmaması,
- Kadınların farklı karar verme sistemlerinde etkisiz bırakılmaları,
- Eğitimde fırsat eşitsizliği,
- Sosyal güvenlik mekanizmasının dışında yer almaları.

Muhammed Rıza Şah'ın yönetimi devralmasıyla 1954 darbesi arasında İran'da farklı siyasi hareketler meydana gelmiştir. Örnek verilecek olursa Azerbaycan hareketinden söz edilebilmektedir. Söz konusu süreçte siyasi özgürlükler sebebiyle kadınlar da siyasi etkinliklere katılmışlardır. 1945 Azerbaycan hareketinde kadın haklarına destekte bulunularak İran tarihinde ilk defa kadınlar oy hakkı elde etmişlerdir. Fakat 1946'da Azerbaycan hareketinin yıkılmasıyla birlikte İran'daki yenilikçi hareketler de biraz da olsa yavaşlama olduğu görülmüştür. 1963 yılında Muhammed Rıza Pehlevi kadınlara yönelik pek çok farklı karar vermiştir. Örnek verilecek olursa, çok eşliliğe ciddi bir biçimde yasak getirilmiştir. Kadınlara çocukların velayetini alma hakkı, boşanma hakkı ve bunların en mühimi kadınlara yeniden oy verme hakkı verilmiştir (Sanasarıan, 2006: 96).

Muhammed Rıza, babasının Libya fikrini sürdürmek ve genişletmek adına söz konusu yenilikleri meydana getirmiştir. Fakat bu gibi yenilikler ve kanunlarla ülkenin kültüründe bir değişikliğin olmayacağını düşünmüştür. Çünkü uzun bir diktatörlük ve ataerkillik geçmişine haiz bir ülkede, bu gibi iktidar tedbirleri ve kadın hakları yukarıdan gelen yasalarla gerçekleştirilememektedir. Bu gibi yenilikler ülkenin geleneksel örgüsü ve hususla alakalı olan kültürel esasların değiştirilerek yapılması gerekmektedir. Bu gibi yeniliklerin ülkenin altyapısından kaynaklanması ve geleneksel kültürleri değiştirilerek yapılması gerekmektedir (Sanasarıan, 2006: 115).

İslam Devrimi'nin ardından kadın meselesiyle alakalı entelektüel etkinlikler çeşitli dini ve dini olmayan akımlar biçiminde sürmüş ve ülke dışındaki ve içerisindeki farklı yayınlar ve gruplar söz konusu problemi irdelemiştir. Kadın hakları savunuculuk hareketlerinin faaliyetleri ve hedefleri İslam Devrimi'nin ardından dört biçimde özetlenebilmektedir. İlk dönemde İslam Devrimi'nin ardından ve Irak'ın İran'a karşı başlatmış olduğu savaşla paralellik göstermektedir. Savaşın meydana getirdiği arena kadın haklarındaki negatif yönlü gelişmelerin yerleşik bir hal almasına sebep olan kolaylaştırıcı bir faktör olmuştur. Savaşın olağanüstü şartları kadın hakları mücadelesini geri plana atmıştır. Savaş sürecine bakıldığında söz konusu dönemi kadın hareketleri için durgunluk prosesi şeklinde isimlendirmek mümkündür. Söz konusu dönemdeki savaş ve hali hazırda buluna şartlar sebebiyle kadın hareketi pek aktiflik göstermemiştir ve gayretlerin geneli milli birliği artırmak yönünde olmuştur (Delriş, 1997: 171).

Savaşın bitmesiyle birlikte ve ikinci dönem Rafsancani'nin vazifeye başlaması ve Hatami'nin Cumhurbaşkanlığına getirilmesiyle son bulmuştur. Söz konusu süreci İran tarihinin tekrardan inşa edilmesi ve tekrardan kalkınması şeklinde isimlendirmek mümkündür. Bahsi geçen süreçte çeşitli gruplar arasında özellikle kadın hareketi gruplarında bir parça da olsa daha rahat bir süreç yaşanmıştır. Örnek verilecek olursa söz konusu süreçte laik gruplar oldukça etken rol oynamış ve dergiler yayınlamaya başlamışlardır. Üçüncü dönem ise Hatami'nin başkanlığı ile baş göstermekte ve Ahmedinejad'ın yönetimi devralmasıyla son bulmaktadır. Söz konusu süreçte siyasi ve kültürel eylemler diğer dönemlere oranla geniş bir alana haizdir. Yayınevleri daha serbest bir biçimde etkinlikte bulunmuşlardır. Bununla birlikte söz konusu süreçte kadın

haklarına yönelik pek çok farklı miting gerçekleştirilmiştir. Bahsi geçen mitinglerin önemli amaçlarından biri kadınlara yönelik her çeşit şiddetin engellenmesi adına gerçekleştirilen protestolar ve kadın haklarına yönelik yapılan imza kampanyaları olmuştur (Sanasarıan, 2006: 117).

1.3. İslam Devrimi Öncesi ve Sonrasında Kadınlar

1.3.1. Devrim Öncesinde İran'da Kadınların Sosyal Hakları

İranlı kadınlar Pehlevi Hanedanlığı döneminde, İran tarihinde ilk defa pek çok farklı yenilikle karşı karşıya gelmişlerdir. Rıza Şah dönemi, söz konusu değişimlerin en önemli ve ilk evresi olarak ön plana çıkmaktadır. Bahsi geçen süreçte İran'ın çağdaşlaşma gayretleri bağlamında kadınlar, yurttaşlık ve medeni haklarını elde etmişlerdir. Aynı zamanda İran'ın geleneksel toplum örgüsünde ilk defa kadınlar, evlerinin dışına çıkarak toplumsal yaşama etkin bir biçimde katılma şansı kazanmışlardır. Öğretimin gerek erkek gerekse de kız çocukları için zorunlu olması ve okuryazarlık düzeyinin artırılması, söz konusu dönemin diğer önemli hususları arasında yer almaktadır. Bu süreçte meydana gelen diğer dönüşümler içerisinde kadınların geleneksel örtünme ve yabancılarla konuşmama gibi toplumsal sınırlamaları bırakmalarının zorunlu hale gelmesi bulunmaktadır. Bahsi geçen sınırlamaların kaldırılması, kadınların doktorluk, öğretmenlik ve hemşirelik gibi meslekleri yapmalarına olanak sunmuştur. Bu süreci daha kolay bir hale getirmek adına iktidar tarafından başörtüsü uygulaması yapılmıştır (Vatandoust, 1985: 121).

Rıza Şah'ın politikaları, belli başlı çevreler tarafından İslam'a karşı bir çıkış olarak ele alınmıştır. Başörtüsünün kaldırılması, söz konusu yorumlara sebebiyet vermiştir. Rıza Şah sürecinde İranlı kadınların Tahran Üniversitesi gibi yükseköğretim birimlerinde öğretim almaları, kadın meslek odalarının açılması ve başörtüsünden kurtulma çabalarının meydana çıkması gibi önemli ilerlemeler olmuştur. Muhammed Rıza Pehlevi'nin yönetimi devralmasıyla beraber "Tesettür Keşif Yasası" iptal edilmiş ve başörtüsü kullanımı istek dahilinde olacak şekilde düzenlenmiştir. Aynı zamanda "Beyaz Devrim" ismiyle anılan yeniliğinde kadınlar, İran'ın modern tarihinde ilk defa oy kullanıma hakkını elde etmişlerdir. 1978 Devrimi'nin hemen öncesinde, milli

düzeyde üst seviye yönetici konumlarında bin beş yüz kadın bulunmaktadır. Belediye başkanlıklarında beş kadın ve Milli Konsey'de yirmi iki kadın vazife almıştır. Ülkedeki yükseköğretimdeki bütün faaliyetlerin yüzde 33'ü kadınlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Pehlevi hanedanı 1925 yılından 1979 yılına değin İran'ı yönetmiş ve söz konusu süreçte kadın hakları bağlamında pek çok farklı yenilik yapılmıştır (Mahdavi, 2012: 189).

İranlı kadınların hakları, çeşitli tarihi ve siyasi süreçlerde önemli dönüşümlere uğramıştır. Özellikle Pehlevi dönemi, eğitim, evlenme, sağlık, boşanma, giyim ve oy hakkı gibi alanlarda kadın haklarında önemli değişikliklere kapı açmıştır. Söz konusu süreç öncesi, 1922'de Eskandari'nin önderliğinde birtakım İranlı entelektüel kadın tarafından Vatansever Kadın Cemiyetleri (Jamiat Naswan Watankhah) isminde bir kadın örgütü oluşturulmuştur. Bu kuruluşun hedefi, kadın haklarını iyileştirmek ve kız çocuklarının şartlarını geliştirmek olmuştur. Söz konusu cemiyet "Vatansever Kadın Cemiyetleri" isimli dergiyi yayımlamanın yanında kız çocukları için eğitim kursları düzenlemek, fakir kadınlar adına hastane kurmak, konferanslar ve toplantılar düzenlemek ve kadın hakları hususunda rehberlik yapmak gibi eylemler gerçekleştirmiştir. Fakat Rıza Şah'ın emri ile söz konusu örgüt kapatılmış ve yerine daha hayırsever ve ılımlı bir kadın örgütü kurulmuştur. 1935'te açılan söz konusu kuruluş, devlet tarafından desteklenen ilk kadın meslek odası olarak ön plana çıkmaktadır. 1930 ila 1934 yılları arasında düzenlenen "İran Medeni Kanun'u", belli başlı küçük farklılıklarla günümüze kadar faaliyette kalmış ve kadınların hukuki konumu bağlamında önemli bir etkisi olmuştur (Koyagi; 2009: 111).

Muhammed Rıza Pehlevi döneminde, İran'da kadın hakları bağlamında pek çok farklı ve önemli yenilikler yapılmıştır. Şah, özellikle 1963'te kadınların oy hakkını onaylamıştır ve aynı yıl içinde ilk kadın avukatlar İran Ulusal Meclisi'ne seçilmiş, kabine bakanı ve yargıç olarak atanmışlardır. 1967 yılında ise İran Aile Kanunu, kadının sosyal hayat içerisindeki konumunu geliştirecek biçimde düzenlenmiştir. Söz konusu kanun, Medeni Kanun'a uyumlanarak çocuklar, eşler ve boşanmış kadınların korunması hedefiyle tasarlanmıştır. Söz konusu yeniliklerin ana hedefi, toplumda erkek ve kadın eşitliğini sağlamaktır. Aynı zamanda, İran Kadın Örgütü oluşturulmuş ve Pehlevi

döneminin sonlarına doğru, 1975 tarihli Ailenin Korunması Kanunu'nun mühim bölümleri onaylanmıştır. 1967 ve 1973 yılında kabul gören Aileyi Koruma Kanunları bağlamında, bir koca artık İslami normlara göre "seni boşuyorum" diyerek 3 talak ilan etmek yerine, boşanma prosesini başlatmak adına mahkemeye başvurmak durumunda kalmıştır. İkinci bir eşe sahip olabilmek adına ilk eşin rızasının alınması gerekmektedir. Çocukların velayeti otomatik şekilde babaya verilmek yerine, yeni oluşturulan aile destek mahkemelerine bırakılmıştır. Kadınlar için asgari evlenme yaşı, 1967 yılında on üçten on beşe, 1975 yılında ise on sekize çıkarılmıştır. Öğretim ve iş yaşamındaki gelişmeler de Pehlevi döneminde ciddi bir ilerleme katetmiştir. 1965 yılından 1966 yılına kadar okuma yazma bilmeyen kadınların düzeyi yüzde on bir azalmıştır. Aynı zamanda, Abadan ve Tahran gibi büyük İran illerinde öğretim birimleri ve üniversitelerin artması sebebiyle, kentsel alanlarda okuma yazma bilmeyen kadınların düzeyi yaklaşık yüzde yirmi, kırsalda ise yüzde 3 oranında azalmıştır (Yeganeh, 1993: 13).

1956 ila 1966 yıllarında İran'da kadınlar arasında öğretim düzeyinde artış görülmesi onların biyoloji, tıp, hukuk, tarım faaliyetleri, öğretmenlik ve ekonomi gibi farklı arenalarda çalışma düzeylerinin artış göstermesine imkân tanımıştır. Söz konusu durum bağlamında kadınlar ciddi oranda siyasi güç elde etmiştir. Özellikle Abadan, İsfahan ve Tebriz gibi şehir merkezlerinde kadın iş gücü ve istihdamına katılımda önemli artışlar olmuştur. Fakat ilginç bir biçimde aynı süreçte Tahran'da kadın iş gücü bir miktar gerileme göstermiştir. 1971'de yükseköğretim birimlerinde eğitim görenlerin yüzde yirmi beşinden fazlası kadın olurken, söz konusu düzey 1975 yılında yüzde yirmi dokuza, 1978 yılında ise yüzde otuz sekize yükselmiştir. Gerçekleştirilen çalışmalar, kadınların okuryazarlık düzeylerinde meydana gelen artışa rağmen, geleneksel rollerine ve sosyal hayat içerisindeki aşağı statülerine ilişkin yaklaşımların önemli düzeyde değişiklik göstermediğini gözler önüne sermektedir (Chehabi, 1998: 497).

1934 yılının Şubat ayında, Tahran Üniversitesi'nin açılış töreninde, kız öğrencilere geleneksel başörtüsü takmadan üniversiteye gitmeleri yönünde bir talimat verilmiştir. 1935 yılının Nisan ayında, Şiraz'daki Şapur Mektebi'nde organize edilen bir kutlamada, geleneksel başörtü takmayan İranlı kadınlar, söz konusu dönemin

siyasetçilerinden ve Maarif Nazırı'ndan Ali Asghar Hikmet'in huzurunda dans ve spor gösterileri gerçekleştirmişlerdir. Söz konusu durumlar, İranlı din adamlarının Rıza Şah'a memnuniyetsizliklerini belirtikleri bir telgraf çekmelerine sebebiyet vermiştir. Fakat Rıza Şah bahsi geçen telgrafa bir cevap vermemiştir. 1934 yılının Haziran ayında Rıza Şah, toplumun erkek ve kadın bir arada ele alınmasına alışması hedefiyle, yöneticiler, memurlar, bakanlar ve şeflere eşleriyle beraber haftada bir İran Kulübü'ne gitmeleri yönünde bir talimatta bulunmuştur. Bunlar gibi pek çok farklı tedbir bulunduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu tedbirler, İran halkında kadınların daha etkin ve görünür bir rol üstlenmesini teşvik eden bir dizi yeniliğin uzantısı şeklinde görülmüştür Yeganeh, 1993: 15).

İran'ın din alimleri ve din adamları, bu gibi stratejilerden rahatsız olmuş ve bazı zamanlar protesto etmişlerdir. Söz konusu protestolardan biri de Meşhed ilinde meydana gelmiştir. Bu şehirde dönemin din alimleri ve bir takım insan, erkek şapkalarının dönüşümü ve kadınların başörtüsünün kaldırılmasına ilişkin stratejileri protesto etmek adına Goharshad Camii'ne oturmuş ve iktidar aleyhine konuşmalar gerçekleştirmişlerdir. Söz konusu protestolar genel itibariyle bastırılmıştır (Paidar, 1997:111). 17.01.1934 tarihinde Rıza Şah, kızları ve karısıyla beraber geleneksel İslami başörtüsü takmadan Kız Hazırlık Okulu'nun mezuniyet törenine katılım sergilemiş, söz konusu durum İran'da başörtüsünün kaldırılmasına ilişkin resmi bir faaliyet olarak ele alınmıştır. Bu tarih, Pehlevi tarihinde "Kadınların Kurtuluş Günü" şeklinde görülmeye başlanmıştır. Ayrıca Pehlevi hükümetinin resmi kaynakları, ekonomik, eğitim ve toplumsal alanlarda kadınların artan mevcudiyeti ve katılımına ilişkin çarpıcı istatistikler sunmuştur. Söz konusu bilgiler dönemin sosyal dönüşümlerini gözler önüne sermektedir (Shilandari, 2010: 36).

Rıza Şah Pehlevi'nin 1933'te Türkiye'ye ziyarette bulunarak Mustafa Kemal Atatürk ile görüşmesinin ardından İran'da kadının konumunu geliştirmek adına önemli faaliyetler gösterilmeye başlanmıştır. Rıza Şah, söz konusu ziyaretten sonra, başta Tahran Üniversitesi olmakla beraber öğretim birimlerinde kız çocuklarının da kabul görmesi bağlamında talimatlarda bulunmuştur. Bu süreçte kadının konumuna yönelik tartışmaların temelinde geleneksel başörtüsü meselesi bulunmuştur. Hamidah Sedki'ye

göre Rıza Şah'ın "batılılaşma politikası" 1926'da yani Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaretten önce başlamıştır. Örnek verilecek olursa Rıza Şah bu yıl, İran polisini, halka açık alanlarda geleneksel başörtü takmak istemeyen kadınlara destekle bulunmakla vazifelendirmiştir (Afary, 2009: 19).

Dönemin başbakanı Mahmoud Jam, anılarında Rıza Şah'ın İran'da başörtüsünü kaldırma isteğine değinmiştir. Jam, Şah'ın Türkiye ziyaretinin ardından kendine şu sözleri sarf ettiğinden bahsetmektedir:

> "*Neredeyse iki yıldır bu husus beynimi meşgul ediyor. Özellikle Türkiye'ye gerçekleştirmiş olduğum ziyaret esnasında, başörtülerini ve peçelerini çıkarıp, ülke işlerinde erkeklerine yardımda bulunan kadınları görmemin ardından daha da kararlı bir hal aldım. Örtüler ve çarşaflar, insanların gelişmesinin önünde bir engeldir*" (Nassaj, 2014: 121).

Mahmoud Jam, anılarında on yedinci günle alakalı şu sözleri kaydetmiştir: "*Rıza Şah, kadınların makyajlarına ve giysilerine büyük bir hayranlık duymuştur ve herhangi bir noksanlığın varsa, söz konusu durumun kadınlarca düzeltilmesi gerektiğini dile getirmektedir.*" Aynı zamanda Rıza Şah başbakandan, kadınların toplumsal örf ve adetlere daha çok alışmaları ve sosyalleşmeleri adına bu gibi görüşmelerin sayısını artırmasını ve kadınların da süreğen şekilde katılım sergilemesini istemiştir. Hazırlık yaptığı bir konuşmada, Rıza Şah "*Bugüne değin ülke nüfusunun yarısı sayılmadı ve kadınlara her çeşit hak esirgedi. Annelik vazifesi ne olursa olsun, erkeklerle yan yana hizmet vermeleri onların hakkıdır*" şeklinde bir cümle kullanmıştır. Birtakım kadın hakları aktivisti ve uzman, İran'daki Başörtüsü Kaldırma Kanunu'nu ülkede kadınların toplumsal alanda daha görünür hale gelmesinin başlangıcı, eğitimli bir kuşağın meydana çıkışı ve idareci konumlarında bulunmaları bakımından önemli bir dönüm noktası olarak ifade etmiştir (Cronin, 2005: 233).

Londra'dan Kehan Gazetesi'nin bildirdiğine göre;

> "*Kadınların kıyafet özgürlüğünün gerçek tarihi, Rıza Şah Pehlevi döneminde resmi şekilde ilan edilmesinin ilerisinde, çağdaş kadınların toplumsal faaliyetlerine katılımı, kız okullarının açılması, çağdaş giyim ile toplum içerisindeki mevcudiyeti, çağdaş dergilerde makaleler yayımlanması,*

> *merkezlerin oluşturulması ve kadın basının aktifleştirilmesiyle baş göstermiştir.*" (Katouzian, 2012: 19)

Gazete, kadın kıyafet özgürlüğünün resmi beyanını, genel itibariyle yanlış bir biçimde "tesettürün keşfi" şeklinde isimlendirilen bir proses şeklinde tanımlarken, söz konusu halin İran'ın çağdaşlaşmasıyla beraber çağdaş İranlı erkek ve kadınların çağdaş bir kimlik hakkı elde etmesinin neticesi olduğunun üzerinde durmuştur. Aynı zamanda haberde "*Rıza Şah Pehlevi'nin, geleneksel başörtüsünden vazgeçilmesini teşvik ederken kadınların isteklerini teyit edip vurguladığı, manevi ve toplumsal haklar isteğinde bulunurken kadınların önünde örtünme özgürlüğünü duyurduğu*" bildirilmiştir. İlk Pehlevi hükümeti ve dönemin yenilikçilerinin programları, Batı toplumları modeline dayanan bir dizi sosyal dönüşümü teşvik etme girişimi şeklinde görülmüştür. Söz konusu tedbirlerden bir tanesi, devletin çağdaşlaşmasını ve kadınların kültürel ve toplumsal hayat standartlarının dönüştürülmesini amaçlayan stratejilerin uygulanması olmuştur (Katouzian, 2012: 19).

Bu açıdan toplumun çeşitli kademelerinde kadının mevcudiyetine ve konumuna ilişkin yaklaşımın dönüştürülmesi hedeflenmiştir. Batı toplumlarının modeli baz alınarak ve İran toplumunun hali hazırda bulunan gerçekleri arka plana atılarak, kadınların eğitimi ve toplumsal arenadaki katılımları hususunda problemler gündeme getirilmiş ve söz konusu arenada iktidar tarafından yenilikler gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar, toplumun öğretim alanındaki ilerlemelere ve kadınların sosyalleşmesine ilişkin yaklaşımının dönüşüm ihtimalinin az olduğunu belirtmektedir. Söz konusu gayretlerin, kadınların sosyal alanda mevcudiyetlerini basitleştirecek uygun şartlar sunmada noksan kaldığı ve toplumun kadınlara karşı yaklaşımında önemli dönüşümler meydana getiremediği meydana çıkmıştır. Pehlevi döneminden öncesinde İran'ın geleneksel toplumunda, kadınların medeni haklar da dahil olmakla beraber birçok hakları kısıtlı olmuştur. Aile ve ev içerisinde boyun eğdirme, teslimiyet ve itaat hâkim olmuştur. Fakat Meşrutiyet devrimi ve ardından kadınların konumlarını ve şartlarını dönüştürmeye ilişkin fikirsel temeller oluşturulmuştur. Rıza Şah döneminde kadınların dönüşümü ve kültürel dönüşümüne ilişkin stratejiler çağdaşlaşma bağlamında uygulanmıştır. Söz konusu süreçte, kadın meselesi, toplumun çağdaşlaşması ve

batılılaşması bağlamında hükümetin ideallerinin gerçekleştirilmesi şeklinde değerlendirilmiştir. Bu gayretler sonucunda öğretimi kadınlar arasında yaygın hale getirmek ve onların sosyal katılımını artırmak adına eğitim enstitüleri ve kız okulları oluşturulmuştur (Kousha, 1992: 29).

Kadınlara ilişkin öğretim birimlerinin oluşturulmasıyla beraber kadınların sosyal hayata katılımları kolaylaştırılmıştır. Söz konusu adımlar, geleneksel kadın rollerini çağdaş kadın rollerine çevirmeyi hedeflerin stratejilerin bir uzantısı olmuştur. Kadınlarla alakalı bu dönüşümler, yalnızca kadınlara has bir durum olmaktan ziyade bütün toplumu etkisi altına almış ve özellikle erkekler başta olmakla beraber genel bir toplumsal tepki uyandırmıştır. Öğretim merkezlerinin oluşturulması, kadınların sosyal arenaya girişlerini teşvik etse de toplumun sosyal ve kültürel zihniyeti yüksek öğrenim ve kadın emeğine karşı direnç göstermiştir. Söz konusu direnç, toplumun kadınların sosyal alandaki mevcudiyetini kabul etmeye henüz hazır olmadığını meydana koymaktadır. Bu hal, toplumun kadınların sosyal rollerini kabul görmedeki kültürel reddi ve kolektif zihniyetinin bir göstergesi şeklinde ele alınması gerekmektedir (Nashat, 2021: 21).

Rıza Şah dönemi, İran'da kadınların toplumsal yaşama dahil olma süreçlerini kolaylaştırmak ve eğitim görmelerine adına teşvikte bulunmak için mühim yenilik ve stratejilere tanıklık etmiştir. Söz konusu eğitimler, kadınların toplum seviyesinde kültürel şekilde tanıtılmaları, okuryazarlık edindirme, batılılaşma ve çağdaşlaşma amaçları bağlamında düzenlenmiştir. Dönüşümler, genel itibariyle Batılı modeller bağlamında gerçekleştirilmiş ve söz konusu proseste, "İran düşüncesinin Avrupai düşünce şekline geçişi" amaçlanmıştır. Resmi politika, kadınları yeni Pehlevi rejiminin isteklerine uygun şekilde hazırlamayı hedeflemiştir. Kadınların batılılaşması, giyim, eğitim ve toplumsal eylemler bakımından özellikle vurgulanmıştır. Söz konusu proses, kadınların farklı siyasi ve toplumsal mercilerde konum elde etmelerine olanak sunacak eğitim ve okuryazarlığı kapsamaktadır. Eğitim stratejisi, kadının toplumsal hayata dahil olmasına olanak sunan bir araç şeklinde ele alınmıştır. 1930'larda kız çocuklarının eğitimi özellikle önemli bir hale gelmiştir. Fakat, söz konusu proseste cinsiyet eşitliğini sağlamak için gerçekleştirilen girişimler, kültürel sosyal dirençlerle karşı karşıya

gelmiştir ve bu durum, öğretim arenasında cinsiyet eşitliğini sağlama gayretlerini güçleştirmiştir (Chehabi, 1993: 217).

Kadınların eğitimi hususunun ehemmiyetinin üzerinde durulmuş, bir milletin kadınlarına öğretim olanağı sunmasının, ülke nüfusunun yarısını toplumsal alandan dışlamak manasını taşıyacağı düşünülmüştür. Amerika, Mısır, Türkiye, Hindistan ve Çin'de kadınların kaydettiği gelişimler, birçok alanda örnek olarak gösterilmiş; söz konusu ülkelerdeki öğretim metotları ve hak mücadeleleri, İranlı kadınlar için bir rol model özelliği taşımıştır. İran'daki kadınların eğitime teşvik edilmesi hedefiyle, başka ülkelerdeki kadınların halleriyle kıyaslamalar yapılmış, söz konusu kadınların bilgi ve bilime olan ilgileri ve göstermiş oldukları gayretler aracılığıyla entelektüel işlerde erkeklerle eşit konuma eriştikleri ön plana atılmıştır. İranlı kadınların entelektüel vazifeleri, toplumsal statüler ve pratik sanatlarda kararlılıkla başarıya erişebilecekleri bilinmektedir. Yeni öğretim imkanlarının önüne çıkan sosyal engeller ve itirazlar olmuştur. Söz konusu muhalefetin sebepleri içerisinde toplumsal güvencenin noksanlığı, toplum kültürünün noksanlığı, ekonomik güçlükler ve en önemlisi, halihazırda bulunan düzenin bozulmasından duyulan endişeyle kadınların iktidara erişme olasılığına karşı yerleşik erkek egemen düşüncesi bulunmaktadır (Abadian, 2015: 13).

1.3.2. Devrim Sonrası Dönüşüm ve Değişimler

İran'da 1979 yılında meydana gelen devrim, siyasi, toplumsal ve ekonomik farklı sebeplerin bir araya gelmesi neticesinde meydana çıkmıştır. Söz konusu süreçte, ülkenin büyük bölümünü meydana getiren alt sınıfların sosyal yolsuzluk, adaletsizlik, ekonomik eşitsizlik gibi hususlarda iktidara ilişkin eleştirileri önemli bir rol üstlenmiştir. Aynı zamanda Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin otoriter idare şekli ve Batı yanlısı stratejileri, toplum içerisinde ciddi oranda memnuniyetsizlik meydana getirmiştir. Humeyni'nin önderlik ettiği İslamcı muhalefet, toplum arasında önemli düzeyde ün elde ederek, İslamcı prensiplere bağlı bir devlet kurmak amacıyla ilerlemiştir. Söz konusu devrimci yaklaşım, özellikle orta sınıf ve gençler gibi çeşitli sosyal kesimler tarafından desteklenmiştir. Son olarak, ABD'nin İran stratejileri ve Şah'a olan desteği, İran

toplumu arasında anti-Amerikan hislerin oluşmasına sebebiyet vermiş ve devrimci hareketin daha da radikal bir hal almasına yol açmıştır (Paidar, 1997: 138).

İran İslam Devrimi, ülkeyi otokratik bir monarşiden İslam Cumhuriyeti biçiminde idare edilen bir rejim haline getirmiştir. Söz konusu geçiş, idari ve siyasi örgüde kalıcı dönüşümlere sebebiyet vermiştir. Fakat yeni rejim otoriter özelliklere sahiptir. Bu durum kimileri için siyasi katılımın ve insan haklarının sınırlamasına sebebiyet veren olumsuz bir gelişme şeklinde ele alınmıştır. 1979 yılında meydana gelen söz konusu devrim, Şah yönetimini devirerek İslam Cumhuriyeti'nin kurulması ile sonlanmıştır. Ayrıca Ayetullah Humeyni ülkenin en üst önderi şeklinde bir statüye sahip olmuştur. Bahsi geçen devrim, çağdaş İran tarihinde derin izlere sebep olmuş ve Orta Doğu'nun dini ve politik dengelerini önemli oranda etkisi altına almıştır. 1979 devriminin etkileri kompleks olmakla beraber çeşitli perspektifler bağlamında ele alınabilmektedir (Seeberg, 1977-79: 491):

Dini Dönüşüm: Devrim, İran'ı İslamcı kurallara bağlı bir yönetim şekline getirerek dini bir zemine yerleştirmiştir. Söz konusu durum, dini önderlerin politik gücünü artırmış ve İslam'ın sosyal hayal içerisindeki rolünü kuvvetlendirmiştir. Fakat söz konusu dönüşüm ülkedeki seküler kesimler ve dini azınlıklar arasında endişelere sebebiyet vermiştir.

Ekonomik ve Sosyal Etkiler: Devrim, İran'ın ekonomik ve sosyal örgüsünde ciddi oranda dönüşümün oluşmasına sebebiyet vermiştir. Fakat söz konusu dönüşümler belli başlı istenmeyen sonuçlara de yol açmıştır. Örnek verilecek olursa pek çok farklı analiste göre, artan ekonomik yaptırımlar ve İran'ın milletlerarası izolasyonu, ülkenin ekonomisine negatif yönlü bir etkide bulunmuş ve toplumun genel refah seviyesinin düşmesine sebebiyet vermiştir. Bu sebeple İran'daki devrimin "kötü" veya "iyi" olduğuna ilişkin net bir cevap vermek olası değildir. Çünkü bu değerlendirmeyi gerçekleştiren bireyin önceliklerine ve perspektifine bağlıdır. Devrim kimileri için demokratik olmayan bir rejimin yerine geçerek dini ve toplumsal adaleti artırabilirken, öbürleri için ise siyasi istikrarsızlık, ekonomik güçlükler ve dini baskı gibi negatif yönlü neticeler meydana getirmiş olabilmektedir. "İslam Devrimi" kavramı genel itibariyle

İran'da 1979'da meydana gelen ve Şah Reza Pehlevi'nin yönetiminden Humeyni önderliğindeki İslamcı bir hükümetin yönetimi devralmasına sebebiyet veren durumları belirtmektedir. Söz konusu süreçte İran'da politika, toplum, kültür ve sosyal yaşam önemli oranda dönüşüme uğramıştır. Söz konusu tarihi olay, ülkenin siyasi ve toplumsal örgüsünü temelden sarsmış ve milletlerarası ortamda yeni dinamiklerin biçimlenmesine neden olmuştur (Razavi, 2010: 89).

Politik Dönüşümler: İran Devrimi, ülkeyi otokratik bir monarşiden İslam Cumhuriyeti şeklinde yönetilen bir rejim haline getirmiştir. Söz konusu köklü dönüşüm, İran'ın idari ve politik örgüsünde mühim değişimlere sebebiyet vermiştir. Yeni rejim, dini önderlik bağlamında yönetilmekte ve İslam'ın kurallarına dayalı devlet şeklini özümsemiştir. Fakat, söz konusu rejim otoriter bir örgüye haizdir. Bu durum da eleştirilerin odak noktası haline gelmiştir. İran'da bu politik dönüşüm, insan haklarını ve siyasi katılımı sınırlayıcı etkiler meydana getirmiştir. Yurttaşların politik proseslere katımı kısıtlı olmakla beraber siyasi muhalefetin düşünce özgürlüğünü önemli düzeyde sınırlamıştır. Aynı zamanda rejim tarafından saptanan dini kurallar ve yasalar, kişilerin ve toplumun hayat tarzları bağlamında geniş bir kontrol sunmaktadır. Söz konusu durum, İran'daki siyasi dönüşümlerin siyasi katılım ve insan hakları bakımından negatif yönlü etkiler oluşturduğu ve bahsi geçen sürecin gerek milletlerarası arenada gerekse de İran içerisinde farklı tartışmalara ve değerlendirmelere sebebiyet verdiği akademik mercilerce büyük ölçüde irdelenmektedir (Downes, 2018: 23).

Dış İlişkiler: Devrim, İran'ın dış ilişkilerinde mühim dönüşümlere sebebiyet vermiştir. Özellikle ABD ile bağların daha gergin bir hal alması ve 1980'li yıllarda Irak-İran Savaşı gibi bölgesel çatışmaların meydana gelmesi, devrimin dış siyaset üzerindeki etkilerini gözler önüne sermektedir. Devrimin ardından İran'ın milletlerarası arenadan izole hale getirilmesi, ülkenin dış bağlantılarının daha da karmaşık bir hal almasına yol açmıştır (Razavi, 2010: 91).

İslam Devrimi'nin İran'daki kadınlar üzerindeki etkileri son derece tartışmalı bir hususdur. Önceki Pehlevi yönetimi altındaki kadınlar, toplumsal ve hukuki arenada belli haklar haiz olmuştur. Fakat İslam Devrimi'nden sonra söz konusu haklar büyük

oranda sınırlandırılmıştır. Devrimle beraber getirilen kıyafet ve toplumsal davranış normları, kadınların daha önce haiz oldukları özgürlükleri kısıtlamıştır. Aynı zamanda devrimden sonra kadınların politik katılımında büyük oranda bir düşüş meydana gelmiştir. Devrimin ardından oluşan süreçte kadınlar, resmi şekilde saptanan ve sınırlı düzeyde rollere maruz bırakılmış ve sosyal hayat içerisinde daha sınırlı bir arenada hareket etmeye başlamışlardır. Zamanla özellikle kültür ve eğitim alanlarında, kimi kadınlar sosyal dönüşüm talepleriyle baş etmeyi sürdürmüştür. Söz konusu süreçte, İran'daki kadın hakları mücadelesi sürmüş ve zaman içerisinde belli başlı gelişmeler meydana gelmiş olsa da kadınlar hâlâ farklı zorluklarla karşı karşıya gelmektedir. İran'daki kadınların karşı karşıya geldikleri söz konusu sınırlamalar gerek hükümet stratejileri gerekse de toplumsal kurallar sebebiyle oluşmaktadır. Fakat göz ardı edilmemesi gerekir ki dünyada ve toplumda çeşitli kesimlerin söz konusu hususlar bağlamında çeşitli görüşleri olabilmekte ve kadınların konumu, genel itibariyle kültürel ve sosyo-politik dinamiklere bağlı şekilde farklılık gösterebilmektedir (Abbasi, 2002: 36).

2. BÖLÜM

İRAN'DA KADIN GİYİMİNE GENEL BAKIŞ

2. BÖLÜM

İRAN'DA KADIN GİYİMİNE GENEL BAKIŞ

Günümüze kadar farklı medeniyetler ve kültürlerdeki bireylerin alışkanlıklarına uygun şekilde farklı mana ve yan manalar yüklenmesinden kaynaklı olarak modanın tam bir tanımını yapmak güçtür. Moda kelimesi, genel itibariyle görünüş ve giyim stillerine göndermede bulunmak adına kullanılmaktadır. Fakat moda, giyim eşyaları, giyim ve giyim kuşam gibi modanın eş anlamlıları şeklinde oldukça fazla yararlanılan diğer kelimelerden kendini ayrıştıran bir kavram olarak ön plana çıkmaktadır. 1966 yılında Barnard giyim ve moda terimlerini birbirinde ayırmak adına gerçekleştirdiği araştırmasında çeşitli anlamlar ve tanımlar bulmasına rağmen giysi ve modayı birbirinin alternatifi şeklinde ele almıştır (Özüdoğru, 2016: 19).

2.1. İran'da Moda ve Kıyafetlerin Tasarım özellikleri

Bütün dünya topluluklarında olduğu gibi dönüşen ve değişen yeni dünya düzenine paralel olarak farklılaşan moda anlayışı İran'ı da etkilemiştir. 1618 tarihli Peter Mundy Albümünden İran kadın minyatürlerindeki örnekte görüldüğü gibi kıyafetler etnik bir niteliğe haiz olmakla beraber dönemin geleneksel örgüsü ve moda görüşü hakkında bilgi sunmaktadır (Adıgüzel Toprak, 2012:79). 20 yıl önce Tahran sokaklarında kadınlar bol ve koyu renk kıyafetler giymek zorundayken günümüzde elli yaş altı kadınların parlak tonda dar elbiseler ve tunikler tercih etmeleri, kadınların genel olarak pantolon yerine tayt giymeleri veya saçlarının önemli bölümünü açıkta bırakacak biçimde örtmeleri ilgi çekici bir gelişme olarak ön plana çıkmaktadır (Tiryaki, 2011:149).

Teknolojik gelişmelerle sosyal medya ve internet üzerindeki baskıcı yaklaşımların hız kesmesi sonucunda İran'da sosyo-kültürel dönüşümlere sebebiyet vermiş, bu da dolayısıyla kadın giyimini direkt olarak etkilemiştir. Her ne kadar İran'ın kırsal kesiminde Çador ismi verilen kara çarşaf ağırlıklı bir giyim tarzı özümsense de Hijab Stili giyinme, dönüşüm ve değişimin bir simgesi olarak görülmektedir. Hicap İslam Cumhuriyeti'nin teokratik rejiminin simgesi olan ideal Müslüman kadın

tasavvurunu meydana koymak adına başvurduğu ideolojik önlemlerden bir tanesidir. Rejimin seçtiği hicap biçimi bir başörtüsü ve mantı üzerine giyilen uzun siyah bir kıyafettir. Fakat tüm bedeni örten bir manto ve saçı örten bir başörtüsü de hicap şeklinde giyilebilmektedir (Sinkaya, 2010:53)

İran İslam Cumhuriyeti ile özdeşleşmiş olan siyah çarşaf (Şekil 1) genel kabul görmüş giyim stili olmakla beraber, kahverengiden, yeşile, sarıya ve kırmızıya doğru farklılık gösteren çarşaf renkleri ulusal değerlerden ve dinden uzaklaşmak olarak görülmektedir (Duman, 2001:98).

Şekil 1- Humeyni'nin hicap konusundaki konuşmasında kadınların siyah çarşaf ile ilk devrim gösterisi. (https://www.jamaran.news)

Tahran'da gerçekleştirilen Hicap münazarasında söz konusu giysinin sosyolojik okuması ve simgesel nitelikleri hususunda yapılan değerlendirme son derece dikkat çekicidir.

> "*Hicab, ilahi vaciplerden bir tanesidir. İslam dininin zaruretlerindendir; ona itaat toplumda ve ailede ahlaki bereketin sağlanması, hayrın tahakkuku ve kayıtsız şartsız davranışların azalması adına diğer ilahi ölçülere itaat kadar gereklilik göstermektedir. Günümüzde hicap sadece bir giyim ölçüsü değil; Batı'nın kültürel değerlerine karşı koruyucu bir kaynaktır… Hicap batının ölçü*

tanımayan kültürüne karşı bir mesaja da haiz…" (Aktaş, 2004:39; Kahraman, 2014:82).

Batı, bahsi geçen bu dönüşümü, batılı bakış açısından ele alarak göreli farklılaşmayı dikkate almayarak genellikle yok saymaktadır. Fakat İran'ın kendi iç dinamikleri ve mevcut siyasi, toplumsal ve dini yapısı ön planda tutulduğunda radikal denilebilecek kadar mühim ilerlemelere imza atmıştır. Öyle ki İran'da Moda Show adı altında farklı etkinlikler ve sergiler düzenlenmekte, moda haftalarında bulunan genç İranlı tasarımcılar, çok çeşitli son moda kadın ve erkek modelleriyle söz konusu görüşe meydan okumaktadır (Positi, 2014:43). Defilelerde tanıtımı yapılan kıyafetler için iktidardan izin alınırken genel itibariyle mağazalarda her çeşit renk ve modelden meydana gelen ürünlerin satışı olasıdır. Son dönemlerde İran'da devrim faaliyetinin yansımaların kadınları hicap giymeye zorluyormuş gibi görünse de söz konusu zorlama kırsal ve yerelle sınırlı kalmakta, şehir yaşamının sosyo-kültürel arenası içinde kadınlar, hicap tarzı giyimi moda akımlarının etkisiyle ve kişisel zevkleri bağlamında çeşitlendirerek, bahsi geçen yasağın etkisini minimuma indirmektedir. Başta Tahran olmakla beraber reformcu tasarımcıların sayısı gün geçtikçe artış göstermeye devam etmektedir. Bahsi geçen tasarımcılar bir taraftan İslami giyim stilinin özünden uzaklaşmaksızın oldukça parlak ve dikkat çekici renklere de yer vererek giyside bir nevi Batı ve Doğu sentezini meydana getirmişlerdir. Artık gerek eşarplar gerekse de pardösüler alışılmışın dışında biçim ve renk yelpazesini barındırmaktadır (Taşkıran, 2013: 133).

Kadınlar boyun ve baş bölgesini örten roo-saris denilen uzun bir eşarp, dizin altında bir tunik, kap tarzı roo-pooshes olarak ifade edilen pelerin ve ceketler tarzındaki giysilerle ön plana çıkmaktadırlar (Clothing, 2014). Söz konusu yerel giysiler Batı stili dar kot pantolon ve topuklu ayakkabılar ile bir araya getirilerek batı-doğu sentezi şeklinde isimlendirilen giyim tarzını özümsemişlerdir (Şekil 2). Aynı zamanda çarşafın altında da dar jean pantolonları giymek son derece yaygın bir moda görüşü olmuştur (Dress Code in Iran, 2014).

Şekil 2- 2010-2015'li yıllarda İranlı kadınların tarzı **(** https://amirvip.com/**)**

Teknolojik iletişim araçlarının yaygın hale gelmesi ve küreselleşmeye paralel şekilde İran'da son dönemlerde moda blogları ve La Tahame gibi online moda dergileri artış göstermiştir. Böylelikle tasarım camiasındaki ilerlemeler hızlı ve aktif bir biçimde hedef kitlesine erişebilmektedir. İranlı tasarımcıların, küreselleşme, medya, seyahat, internet, teknolojik aletler gibi etmenlerle Barı'daki moda trendlerine son derece egemen oldukları ve dünyada meydana çıkan moda trendlerini ülkelerinde eş zamanlı şekilde uyguladıkları gözlemlenmiştir hatta dışarı ve sokakta günlük giyilen kıyafetlere kullanan şekline gelmiş **(**Şekil 3). Hatta bazı dönemler Avrupa'daki moda trendlerinin Amerika'dan önce İran'ı etkilediği gerçekleştirilen somut bir çalışma sonucunda meydana konmuş, 2005'te Paris'in kış modasına damga vuran pembe rengin, Amerika'dan birkaç ay öncesinde eş zamanlı şekilde İran'da büyük bir moda tufanına yol açtığı görülmüştür (Positi, 2014:123). Bunun yanında giysilerde trok, perçin ve zımba gibi ayrıntıları, bütün milletlerden önce İranlı kadınlar çanta, aksesuar, kıyafet ve takılarında oldukça hızlı bir biçimde özümseyip kullanmaya başlamışlardır.

Şekil 3- İran'da dışarı ve sokakta giyilen kıyafetler**(** https://amirvip.com/)

Diğer grup içerisinde yer alan gece yaşam kıyafetleri ise İran'da gece yaşamı ve kulüpleri olmamasından kaynaklı olarak düzenlenen ev partilerinde giyilen giysilerden meydana gelmektedir. Söz konusu partilerde gece giysilerinin yoğun bir biçimde tercih edilmesi sebebiyle çok sayıda gece kıyafeti satan mağaza vardır (Kurtbayram, 2015:72). Bu giysilerde ön plana çıkan özellik, bir taraftan batılı tasarımlardan meydana gelen gece giysileri tasarlanırken diğer taraftan, kendi zengin kültürlerini yansıtan motiflere, özgün dikiş metotlarına, yerel kumaşlara sadık kalmaya özen göstermeleri, Cnda salt öykünmeciliğin değil milli tutumun mevcudiyetine de dikkat çekmektedir. **(**Şekil 4)

Şekil 4- Örnek Burada sayfa numarası görünmeyecek
(https://chibepoosham.com/iranian-clothes-brands/)

2.2. İran'daki Farklı Toplulukların Giyim Kültürleri

İran'ın uzun dönemler süren Pers İmparatorluğu'nun bir uzantısı olması sebebiyle içerisinde çeşitli ve büyük etnik demografik bir örfü barındırma niteliğine sahiptir. Hemen her bölgenin kendisine özgü geleneksel kutlamaları ve festivalleri olmakla beraber söz konusu kutlamalarda, özel kıyafetler eşliğinde geleneksel danslar gerçekleştirilmektedir. Pers tarihi süresince dans önemli bir folklorik faktör olmakla beraber kendine has tekniği ve tarzı bakımından oldukça büyük bir öneme sahiptir. Dansçılar genel itibariyle uzun ceket içine uzun bol bir kıyafet giymektedirler. Söz konusu ceketlerin yan kısımlarında açılıp kapanabilen uzun bir uzantısı olmaktadır. Alt kısımda manşetli, dar ancak üst kısmı bol kesimli, şalvara benzetilen bir pantolon giymişlerdir. Bazen parlak kumaştan, çiçek desenli Türk Harem tarzı bilekten sıkılmış pantolon giyildiği de gözlemlenmektedir. Kafalarına mutlaka bir sorguç takılmakta, inci, mücevher ve bir tüy ile süslenerek küçük bir şak biçiminde şapkaya sarılmıştır (Kalafat, 1998:67).

İran'da Sünni, Hıristiyan, Yahudi ve Zerdüştlerden meydana gelen dini gruplarla; Kürt, Beluçlar, Azeri, Kaşgailer, Talaşlar, Türkmenler, Şahsevenler, ve Araplar gibi etnik gruplar vardır. Bu bakımdan her din ve gruba katılan toplulukların kendi gelenek ve kültürlerini yansıtan giyim üslupları söz konusu olmakla beraber bu farklılıklar, etnik ve dini bir unsur şeklinde ön plana çıkmaktadır (Sinkaya, 2010: 53). Giysilerdeki bahsi geçen dini ve etnik farklılıklar özellikle düğünlerde ön plana çıkmaktadır. Örnek verilecek olursa Gorani Kürtleri, Pirlerin Düğünü şeklinde isimlendirdikleri düğünlerde özel bir giysi giymektedirler. Farklı ritüellerin ardından köyün yaşlıları, giysilerini değiştirip keçeden olma, ismine "feresi" dedikleri kahverengi ve kalın yeleklerini giymekte, "Takile" denilen başlıklara "kiş" şeklinde isimlendirdikleri sarıkları dolamaktadırlar (Kalafat, 1998:67).

2.3. Özel Günlerde Kadın Kıyafetleri

İran'da her ne kadar mimarlık, sanayi ve gümrük alanında meydana gelen iktisadi gelişmeler bölgenin geleneksel örgüsünde belli başlı dönüşümlere sebebiyet verse de özel törenlerde uygulanan bazı ritüeller geçmişten günümüze özgün yapısını

korumayı sürdürmüştür. Söz konusu duruma Hormozgan Bölgesi'ne bağlı, Basra Körfezi'nde yer alan Keşm Adası'nı örnek göstermek mümkündür. Geleneklerine oldukça bağlı, muhafazakâr bir örgüye haiz olan Ada'nın, izole bir örgüye sahip olup değişen ve dönüşen dünya düzenine direnen bir örgüsü olduğu görülmektedir. Örnek verilecek olursa düğün kutlamalarında, gelin ve damadı bir araya getirici niteliği olduğuna inanılan kınanın yakılmasının ardından kalan bölümü bir ağacın altına gömülmektedir. Buradaki hedef, ailenin ağaç gibi kök salması ve yaşam ağacının temsiliyetinde ailenin ebediyetine, sağlık ve selametine manipüle etmektir. Her ne kadar artık beyaz gelinliğe de denk geliniyorsa da geleneksel olarak kadınların yeşil gelinlik giymesi de zira mistik ve dini bir otoritenin temsiliyeti olmakla beraber yeşilin İslam dinindeki anlam ve ehemmiyetine dikkat çekmektedir (Kurtbayram, 2015: 43).

Düğünün ardından geline, aile büyüklerini ziyareti esnasında ve tebrik için gelen misafirleri karşılaması sırasında, geleneksel giysiler giydirildiği gözlemlenmektedir (Şekil 5-6).

Şekil 5- İranlı kadın portreleri, geleneksel Persli kıyafetleri ile, ("Traditional dress of Iran: A product of the glorious Persian heritage," 2014)

Şekil 6- Sa'dabad Sarayında geleneksel kostümlerle bir çift, Tahran. Fotoğraf; Kamshots, ("Traditional dress of Iran: A product of the glorious Persian heritage," 2014)

İran jeopolitik ve coğrafi konum bağlamında tarih süresince pek çok farklı topluluğun işgali altında kalmıştır. Fakat Persler, bahsi geçen işgallerden her ne kadar iktisadi olarak etkilenseler de ulusal kimliklerine, sanat ve kültürlerine sahip çıkarak otantik dokularını koruyabilmişlerdir. Zira giyim kuşam kültürü de söz konusu köklü kültürden nasibini almış olmakla beraber şanlı Pers toplumunun mirası olarak kabul etmektedir. Klasik şekilde erkeklerde şalvar, uzun ceket tarzı giysiler ön plana çıkarken kadınlarda da eski dönemlerden günümüze kadar iç kıyafet olarak pantolon giyilmeye devam etmektedir. Üstüne iç bluz veya gömlek giyilmektedir. Üst giysi şeklinde ise yarım ceket ismi verilen diz üstü ceketler veya kısa ceketle kombine edilmiş çan kesimli ceketler giyilmektedir. Söz konusu giyim tarzı daha ziyade eski dönemlerde İran'ın zengin kesimi ve kentli kadınlarca tercih edilmiş, kırsalda pantolon yerine şalvar tercih edilmiştir.

Pirahan şeklinde anılan iç gömlek, genel itibariyle çeşitli kumaş türleriyle yapılmakla beraber söz konusu durum diğer coğrafi topluluklardan değişkenlik gösterebilmektedir. Günümüzde de pek çok farklı tasarımcı Pirahan ile on dokuzuncu yüzyılın sonunda tanışmıştır. Bu gibi giysiler eskiye oranla günümüzde daha kısa ve bol kesimli biçiminde ön plana çıkmaktadır. Geleneksel ceket ya da manto tarzı giysiler ele

alındığında nakış süslemeleri ve ağır brokar işlemeler ilgi çekmekte ve söz konusu giyisilerin, bolca kullanılan altın takılarla gösterişi artırılmaktadır ("Traditional dress of Iran: A product of the glorious Persian heritage," 2014).

Pek çok farklı millette görüldüğü gibi İran'da da farklı taşlara tılsımlı nitelikler atfedilmiş ve kötü gözlerden koruduğu gibi mevcut kötülüklerden arındırdığına inanılmıştır. Söz konusu taşlar arasında Göyboncuk ismiyle anılan nazar boncukları, göz biçiminde tasarlanmış olan akik taşları, Baba Gori ismi verilen bir taş ve Akik-i Doğa denilen taşlardan yararlanılmaktadır. Taşlar genel itibariyle dörtgen biçiminde kesilerek ortasından açılan delikle boyna asılmaktadır. Aynı zamanda yakut taşının kullanana yücelik verdiğine inanılırken Firuze taşının ise gönül zenginliğini artırdığına itibar edilmektedir. Takı kullanma tutkusu tarihin her sürecinde İranlı kadınlar için oldukça fazladır. Bilezik, küpe, kemer, çene süslemeleri, bilezik, saç süsleri, kolye ve bunların yanında halkalar ve kolları tam anlamıyla kaplayan bilezikler her süreçte ilgi çekicidir ("Traditional dress of Iran: A product of the glorious Persian heritage," 2014).

2.4. Geleneksel İran Kıyafetleri

İran'ın geleneksel giysilerini İran minyatürlerinde görmek olasıdır **(**Şekil 7). Geleneksel giysilerde gerek canlı gerekse de soluk renkler kullanılmaktadır. İran'ın geleneksel giysileri etnik köken ve tarih bağlamında olmakla beraber iki farklı biçimde ele alınabilmektedir. Tarihsel sürç boyunca kıyafetler, eski İran'da ve sonrasında İslam döneminde çeşitli vesilelerle değişime uğramıştır. İran, oldukça fazla sayıda farklı etnik köken ve dili bünyesinde barındıran geniş bir ülke olarak ön plana çıkmaktadır. Geleneksel giysiler yöreye, topraklara ve köye göre farklılık gösterebilmektedir. İran'ın farklı bölgelerindeki etnik grupların büyük bölümü geleneksel giysileri belirlemektedir. Bunlar içerisinde Azeriler, Gilaki ve Mazandaraniler, Beluciler, Türkmenler, Bakhtiariler, Lurler, Hormozganiler, Kürtler, Kaşkaylar ve daha pek çokları adına kıyafet tarzı bulunmaktadır. Geleneksel olarak kadın giysilerine işlenen renkli kumaşlar, işlemeli desenler, dekoratif takılar gibi öğelerden bireyin hangi bölgeye ya da kabileye ait olduğu basit bir şekilde anlaşılabilmektedir. Gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda

bazı bölgelerdeki farklı insanların geleneksel giysileri kısa bir sürede meydana çıkarılmıştır (Touraj, 2012: 41).

Şekil 7- Antik bir İran kızının minyatür resmi, ("Traditional dress of Iran" 2014)

Türkmen

Türkmen kadın ve erkeklerinin geleneksel giysilerinde toprak tonları ön plana çıkmaktadır. Açık cübbeli uzun kıyafetler giyen kadınlar, genel itibariyle yüzlerinin bir bölümünü burnun hemen altına sarkan bir bezle yani peçe ile kapatmaktadırlar. Erkek giyiminin ön plana çıkan unsuru ise soğuktan korunmak için giyilen yün şapkalardır (Mehrasa, 2008: 54).

Şekil 8- Türkmen kadın geleneksel giysileri (https://toirantour.com/blog/persian-clothing)

Azeri

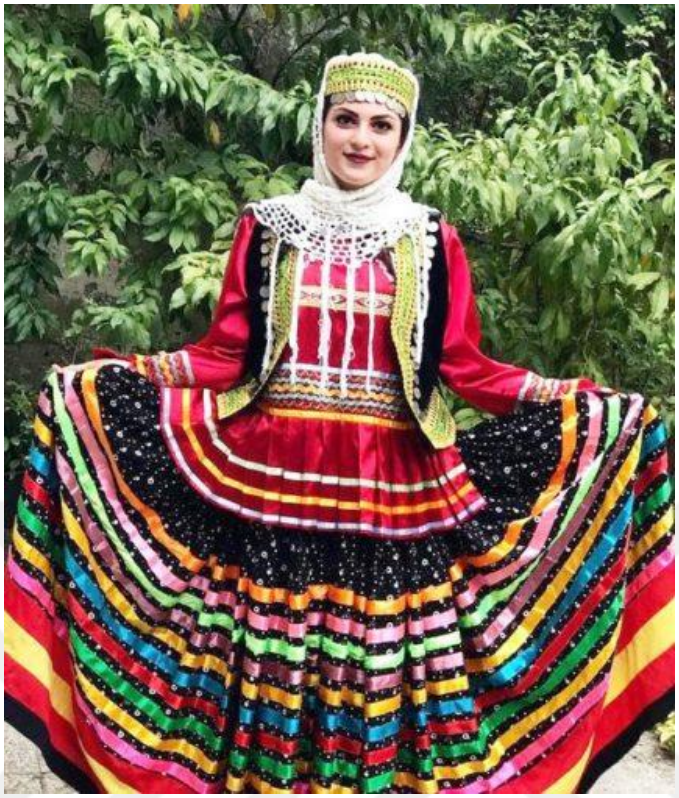
Azeri yerli geyimi, köklü bir geçmişe sahip geleneksel kıyafetlerden biridir ve İran'daki Azerbaycan bölgelerinde Türkçe konuşan kadınlar ve erkekler tarafından giyilmiştir. Günümüzde hâlâ halk danslarında ve geleneksel törenlerde kullanılmaktadır. Azeri kadın yerli kıyafetleri, çeşitli motifler ve süslemelerle dikkat çeker ve genellikle termeh, ipek ve kadife gibi kumaşlardan dikilmektedir.

Şekil 9- Azeri kadın geleneksel giysileri (https://toirantour.com/blog/persian-clothing)

Mazandarani ve Gileki

İranın kuzey kısmında Mazandaran bölgesinin geleneksel eteklerinin diğer bölgelere göre daha kabarık ve kısa olduğu görülmektedir. Erkekler genellikle çorap ya da botların diz altına kadar giyildiği, pamuklu gömlekler ve avcılık pantolonlar giymektedirler (Mehrasa, 2008: 57). Kuzey Gilan eyaletindeki geleneksel Gilak mahalle cübbesinin ön plana çıkan özelliği, uzun gömlekler ve uyumlu yeleklerle giyilen, alt tarafından renkli yatay şeritler olan yere kadar uzanan eteklerdir. Erkekler ise bellerine bağlanan pamuklu kemer ile ön plana çıkmaktadır (Mehrasa, 2008: 59).

Şekil 10- Gileki kadın geleneksel giysisi (https://toirantour.com/blog/persian-clothing)

Bakhtiari

Bakhtiari, göçebe bir kabile olarak ön plana çıkmaktadır. Giysileri, göç esnasında karşı karşıya gelebilecekleri kötü hava şartlarını hesaba katarak çok yönlü bir şekilde tasarlanmaktadır. Erkekler yün şapka, bilekten bağlanan geniş pantolon ve tunik giymektedir. Kadınlar için katmanlı, renkli etekler ve onunla uyumlu yelekler yaygınlık göstermektedir. Eşarpları ise el işlemesi olmakla beraber oldukça süslüdür (Touraj, 2012: 43).

Şekil 11- Bakhtiari kadın geleneksel giysisi (https://toirantour.com/blog/persian-clothing)

Lurlar:

Bol giysilerinde nötr renkleri seçen Lur erkeklerinin tersine kadınlar pantolon paçalarında marka çizgileri olan parlak, kadınsı renkleri tercih etmektedir. Yelek, pantolonun üstüne giyilen uzun elbisenin kollarını ön plana çıkarmaktadır. Başörtüsünü omuz, baş ve boyunlara dolandıktan sonra, arkaya doğru sarkan uzun bir parça bırakılmaktadır (Touraj, 2012: 45).

Şekil 12- Lur kadın ve erkek geleneksel giysisi (https://toirantour.com/blog/persian-clothing)

Kürtler

Kürtler, çeşitli bölgelerdeki ikametgahlarına göre değişiklik gösteren farklı tarzlara haizdir. Hem kadınlar hem de erkekler, belinde geniş bir kemerle tasarlanmış bol kıyafetler giymektedirler. Erkekler uyumlu ceketler giymekte ve kadınlar başörtülerini sarkan mücevherler ve madeni paralarla süslemektedirler (Mehrasa, 2008: 55).

Şekil 13- Kürt kadın geleneksel giysisi (https://toirantour.com/blog/persian-clothing)

Kaşkaylar

Kaşkaylar, göçebe bir toplum olmakla beraber Türk kökenlidirler. Kadınlar çok katlı, renkli, hacimli etekleri ve çenelerinin altına tutturulmuş, gevşek saç tutamlarının yüzlerini çerçevelemesine olanak sunan uzun başörtüleriyle ayrıştırılmaktadırlar. Erkeklerin yuvarlak şapkaları, söz konusu kabileye has koyun kılından yapılmaktadır (Touraj, 2012: 49).

Şekil 14- Kaşkay kadın geleneksel giysisi (https://toirantour.com/blog/persian-clothing)

Beluciler

Güneydoğudaki Belucistan ve Sistan eyaletinde kadınlar pantolon ve diz hizasında renkli işlemeli elbiselerin yanı sıra altın kolyeler, broşlar ve bileziklerle de süslenmekte, omuzlarını ve başlarına genel itibariyle daha uzun bir şal örtmektedirler. Erkeklerde bol pantolon, uzun pantolon ve sarık giymek gelenekseldir (Touraj, 2012: 43).

Şekil 15- Beluç kadın geleneksel giysisi (https://toirantour.com/blog/persian-clothing)

Hormozgani

Güneydeki liman kenti Bender Abbas ve Keşm adasındaki kadınlar, iki türü bulunan parlak renkli, çiçek desenli çarşafları ve niqâblarıyla ön plana çıkmaktadırlar. Özellikle kadınlara uzaktan bakıldığında kalın kaşlar ve bıyık izlenimi vermektedir; bu, geçmişte potansiyel istilacıların kadınları erkek sanmaları adına yapılan bir aldatmaca olmuştur. Bununla birlikte yalnızca gözleri ön plana çıkaran dikdörtgen işlemeli bir örtü takmaktadırlar. Günümüzde birçok kadın niqab giymemeyi tercih etmektedir. Fakat bu, söz konusu bölgelerde yüzü kumdan, güneşten ve rüzgârdan korumaya yardım eden yüzyıllardır devam eden bir gelenektir (Mehrasa, 2008: 61).

Şekil 16- Hormozgani kadın geleneksel giysisi (https://toirantour.com/blog/persian-clothing)

2.5. Devrim Öncesi Döneminde Kadın Giyimi

Laiklik milletin temel dinamiği olmuş, eğitim, giyim, siyaset, hukuk, sosyal yaşam, kadın erkek ilişkileri söz konusu esas bağlamında tekrardan düzenlenmeye çalışılmıştır. Azınlık dillerin yanında, Batı'nın değerleri, hayat şekli, giyimi özümsenerek, etnik giysilere de yasak getirilmiştir. Düzenlenen giysi yönetmeliğinde erkekler için Pehlevi kepi giyme zorunluluğu getirilmiştir. Kadın giyimi ise 1936 yılında yürürlüğe konulan tesettür kanunuyla yani Çador ve peçenin yasaklanması aracılığıyla çağdaşlaştırılmaya çalışılmıştır.

Şekil 17- 1970'ler İran Vogue Dergisi katalog çekimleri (Panda, 2016)

Yukarıda görülen kadın fotoğrafları (Şekil 17), 1969'da ünlü moda dergisi Vogue tarafından Persepolis civarındaki ünlü Şiraz ilinde çekilmiştir. Söz konusu fotoğraflar, o dönemdeki kadın giysilerine ve moda algısına genel bir bakış sunmaktadır (Slavin, 2015: 159). 1970'li yıllarda Şah yönetiminin feminist, ulusçu ve sosyalist hareketlere baskısı bağlamında, İslami popülizm alternatif hareket şeklinde geniş kitlelerden destek görmüştür (Metin, 2012: 171). Kadın giyimi İran'ın politik geçmişinde çağdaşlaşmanın veya antiemperyalizmin bir simgesi olarak mühim bir yere sahip olmuştur. 1925 yılında Rıza'nın Şah seçilmesiyle 1926'de taç giyerek Pehlevi Hanedanı kurulmuş, bununla beraber tepeden gelen bir çağdaşlaşma hareketi baş göstermiştir. 1928 yılında meclisin yeni bir giysi yasasıyla, ulema haricindeki erkeklere, devlet birimlerinde Avrupai üslupta giyinme zorunluluğu getirilmiştir.

1936 yılında Rıza Şah eşi ve kızları Tahran'daki Kız Okulu'nun mezuniyet kutlamasına katılmış ve tüm kadınların başörtüsüz bir biçimde kutlamaya gelmesini önermişlerdir (Şekil 18) . Söz konusu hal kadı haklarının resmi şekilde onaylanmasının bir başlangıcı rolünü üstlenmektedir. Söz konusu süreçten itibaren başın açılması zorunlu hale getirilmiş, çarşaf giyilmesi yasaklanmıştır. Erkek ve kızların birlikte okuduğu karma öğretim sistemini öngören milli bir eğitim sistemi oluşturulmuştur. 1934 yılında ilk defa kızlar Tahran Üniversitesi'nde öğretim görmeye başlamış, akademik vazifelerde yer almanın önü de bu bağlamda açılmıştır.

Şekil 18- 1936 - kızlar ve kadınlar başörtüsüz Rıza Şah ile çekimleri (Panda, 2016)

2.6. Kadınların Giyim Tarzında Değişimler

Kadınların örtünme zorunluluğu hususu, yoğun şekilde Rıza Şah döneminde ön plana çıkmış olsa da söz konusu hususta muhalif sesler ilk defa meşrutiyet döneminde meydana çıkmıştır. Bahsi geçen dönemde örtünme hususunda yapılan itirazlar, saçın açıklığı, başın örtülmesi hususunda değil kadınların tesettür giysilerinin biraz azaltılmasına ilişkin olmuştur. Giyim tarzı peçe ve çarşaf olan söz konusu dönem kadının toplum içerisinde özgür olması ve erkeklerle ortak kullandıkları alanlarda eşit faaliyet göstermesi pek olası olmamıştır. İlk defa 1848'de Babî hareketinin kadın önderlerinden olan Tahire Gürre Tülay'in, peçesini insanların karşısında açması söz konusu hususta öncü olmuştur. Meşrutiyetin ardından da belli başlı eğitimli kadınlar, yurt dışında öğretim görmüş olanlar, peçelerini çıkararak örtünme zorunluluğu hususunda muhalif makaleler kaleme almışlardır. Böylece ortamın giyim kuşam dönüşümüne temel hazırlamışlardır. Söz konusu süreçte İsmet Müstevfî gibi kadınlar daha radikal bir hareketle aile ve arkadaşlarının ortamında başörtülerini tamamen çıkarmışlardır. Fakat söz konusu faaliyet toplum genelinde gerçekleşmemiştir. Bu sırada Müslüman kadınlarla gayrimüslim kadınların sosyal ve politik ortak eylemler gerçekleştirdiği alanlar, örtünme hususunda Müslüman kadınları çelişkiye düşüren ilk alanlar olmuştur. Söz konusu dönemde, gayrimüslim kadınlar da Müslüman kadınlar gibi başörtüsü takmışlardır. Fakat daha özel ortamlarda başörtülerini takmamışlardır.

Gayrimüslim kadınların Müslüman kadınlarla süreğen bir şekilde etkileşim içerisinde olmaları sosyal hayat içerisinde bir ikilem oluşmasına yol açmıştır. Böylelikle genelde meşrutiyet sürecinde örtünme zorunluluğuna muhalefet olan kadınlar, Bahayî, Babî ve diğer gayrimüslim kadınlardan etkilenmekle suçlanmışlardır (Ahmedi-yi Horasani, t.y.: 109).

Bahsedilenlerden yola çıkılarak meşrutiyetin ilk dönemlerinde kadın aktivistler yalnızca kız çocukları adına okul açmak hususunda mücadele etmişler ve başörtü takma meselesini pek gazla gündemde tutmamışlardır. Çünkü başörtü takma meselesine eleştiride bulunmak, kızlar için eğitimi daha da zor bir hale getirmektedir. Nitekim kapanmayı meydandan kaldırma durumu kız okullarının aleyhine yapılan ilk suçlamalardan biri olmuştur. Söz konusu dönemde bir kadının saçları kapalı dahi olsa yalnızca peçesini kaldırması dahi hayasızlık şeklinde ele alınmıştır. Bu çok kapalı giyim zorunluluğu dini bir vecibe şeklinde ön plana atılmakta ve kız çocuklarının okula gitmesine engel olacak bir mesele olarak görülmektedir. Söz konusu dönemde toplumun gerek dindar gerekse de geleneksel kesimleri önemli oranda buna tepki göstermiştir. Bu bakımdan meşrutiyetçilerin geneli söz konusu suçlamaya maruz kalmamak adına bu hareketten uzak durmuşlardır. Örnek verilecek olursa 1907'de bir grup kadın başını örtmeden Tahran sokaklarında dolaşıp "yaşasın özgürlük, yaşasın meşrutiyet" sloganlarını dile getirdiklerinde, meşrutiyetçilerin geneli söz konusu göstericilerle her türlü ilişkilerini inkâr ederek onların düşmanlarca kullanılan ve meşrutiyetin adını lekelemek adına meydana çıkmış hayasız kadınlar olduklarını söylemişlerdir. Kimileri ise onları Tahran'da devlet tarafından parayla tutulmuş kötü kadınlar şeklinde tanıtmışlardır (Hüsrevpenah, t.y.: 61).

Belirli bir gruba bağlı ve organize olmayan söz konusu protestoların yanında belli başlı kadın hakları savunucuları da kapanmanın muhaliflerinden sayılmışlar ve bunun için gayret göstermişlerdir. Söz konusu cesaretlerini de sürgünle, aktivitelerin durdurulmasıyla ve tehditle ödemişlerdir (Musaffa, t.y. 34). Tüm bu baskılara rağmen İranlı feministlerin bir bölümü söz konusu dönem İran nüfusundan meşrutiyetçilere göre sayıca az oldukları halde kadınların örtünmesi aleyhinde gayretlerini sürdürmüşlerdir. Bütün bu gayretlerin neticesi olarak 1921 yılının başından beri Tahran'ın kuzey

bölgelerinin belli başlı mahallelerinde kadınlar burkasız bir şekilde insan içine çıkabilmişlerdir. 1925 yılında bir kısım kadın çarşafsız şekilde yalnızca uzun mantolarla dışarı çıkmaya başlamışlardır. Söz konusu serbestlikler toplumun geneline yayılmamış ve kadınlar için bir giyim serbestliği olmamıştır. Ancak nispeten feminist kadınların meşrutiyet dönemindeki beklentilerinden bir tanesi kadınların örtünmelerine muhalefet olduğunu açık bir biçimde gözler önüne sermiştir (Ahmedi-yi Horasani, t.y. 89).

2.7. "MahsaAmini"ve"Kadın, Yaşam, Özgürlük" hareketinin İranlı kadınların giyim tarzında etkisi

2.7.1 Toplumsal Algı ve Protestoların Etkisi

Toplumsal olaylar ve siyasi hareketler, tarih boyunca insan davranışlarını ve kültürel normları şekillendirmiştir. İran'da kadınların giyim tarzı da bu değişimlerin bir parçası olmuştur. 2022 yılında Mahsa Amini'nin ahlak polisi tarafından gözaltına alındıktan sonra hayatını kaybetmesi, ülkede büyük protestolara neden olmuş ve "Jin, Jiyan, Azadî" (Kadın, Yaşam, Özgürlük) sloganıyla simgelenen bir hareketin doğmasına yol açmıştır. Bu hareket, sadece siyasi bir direniş değil, aynı zamanda kadınların giyim tercihlerini, toplumsal görünürlüklerini ve kültürel kimliklerini de derinden etkilemiştir. Mahsa Amini'nin ölümüyle birlikte başlayan protestolar, İran'da kadın hakları konusundaki farkındalığı artırdı. Kadınlar ve gençler, zorunlu başörtüsü uygulamalarına karşı sokaklarda, sanat eserlerinde ve sosyal medyada farklı yollarla tepkilerini dile getirdi. Protestolar, sadece siyasi bir itiraz değil, aynı zamanda bireysel ve kültürel bir ifade biçimi olarak da öne çıktı. Kadınlar, zorunlu kıyafet kurallarına karşı sessiz bir direniş olarak giyim tarzlarını bilinçli bir şekilde değiştirmeye başladı. Bu süreçte, kadınlar sokaklarda başörtüsüz dolaşmayı ve yasaklanan ya da tabu olarak görülen kıyafetleri giymeyi bir direniş sembolü haline getirdi. Bu değişimler, toplumsal algıyı da etkileyerek kadınların kamusal alandaki görünürlüğünü yeniden tanımladı. (The Guardian, 2022)

Şekil 19 - "Kadın Hareketi, Yaşam, Özgürlük'ün yıldönümü arifesinde - 14/05/2023 (https://parsi.euronews.com/2023/07/13/what-did-iranians-experienced-with-death-of-mehsa-amini-movement-uprising-or-revolut)

2.7.2 Kadın Giyiminin Evrimi

Mahsa Amini hareketinin etkisiyle İran'daki kadın giyiminde şu belirgin değişimler yaşandı: **(**Şekil 19)

- Başörtüsüz dolaşımın artışı: Genç nesil kadınlar, başörtüsünü artık isteğe bağlı olarak kullanmaya başladı. Kamusal alanlarda başörtüsüz görünmek, bireysel bir ifade biçimi ve direniş unsuru haline geldi.

- Daha cesur ve çağdaş kombinler: Uzun yıllardır tabu olan kıyafetler, özellikle büyük şehirlerde daha fazla tercih edilmeye başlandı. Dar kesimli pantolonlar, renkli giysiler ve geleneksel normların dışına çıkan tarzlar yaygınlaştı.

- Renklerin kullanımında özgürlük: Siyah ve koyu renklerin hakim olduğu geleneksel giyim yerine, protestolarla birlikte daha parlak ve çarpıcı renkler tercih edilmeye başlandı. Renkli giysiler, sessiz bir direnişin sembolü haline geldi.

- Sanat ve moda aracılığıyla mesaj verme: Protesto hareketi, moda ve sanat dünyasında da yankı buldu. Pek çok sanatçı ve tasarımcı, kadının giyim özgürlüğünü destekleyen eserler ortaya koydu. (BBC Persian, 2022; Euronews Farsi, 2024)

Mahsa Amini hareketi sonrası İran'da kadınlar giyim konusunda daha cesur ve özgür seçimler yapmaya başladı. Kamusal alanda başörtüsüz görünmek giderek daha yaygın hale gelirken, pek çok kadın başörtüsünü gevşek bağlayarak ya da tamamen çıkartarak bireysel bir protesto biçimi sergiledi. Özellikle genç kadınlar, kamusal alanda kılık kıyafetleriyle artık daha rahat hissettiklerini ifade etmeye başladılar. Bu süreçte, İran'ın farklı bölgelerinde değişiklikler gözlemlendi. Büyük şehirlerde kadınların başörtüsüz dolaşması olağan hale gelirken, daha muhafazakâr bölgelerde bu değişim daha yavaş ilerlemekteydi. Ancak genel anlamda, kadınların kıyafetlerinde özgürleşme eğilimi açıkça görülmektedir. Bunun yanı sıra, kadınlar zorunlu kıyafet yasalarına karşı yaratıcı direniş yöntemleri geliştirdi. Bazıları başörtülerini omuzlarına atarak takıyor, bazıları da kısa saç kesimleriyle toplumda dikkat çekiyordu. Bu hareketler, bireysel protestoların ötesinde kolektif bir değişim sürecinin işaretleri olarak kabul ediliyor. (Didar News, 2023; Independent Persian, 2024).

Mahsa Amini hareketi, İran'da kadınların giyim ve kültürel ifade biçimleri konusunda yeni bir dönemin kapısını aralamıştır. Kadınlar, bireysel tercihlerini daha açık bir şekilde ifade etme cesareti kazanırken, toplumun farklı kesimlerinden destek ve tepki görmeye devam etmektedirler. Bu hareketin uzun vadede, giyim özgürlüğü konusunda daha kapsayıcı politikaların gelişmesine katkı sağlayabileceği öngörülmektedir. Kadınların giyim tarzındaki bu evrim, sadece bireysel bir tercih değil, aynı zamanda toplumun genel yapısını ve politik geleceğini de şekillendiren önemli bir unsur olarak varlığını sürdürecektir. Mahsa Amini hareketi, sadece kadınların kıyafetlerine yönelik baskılara karşı bir başkaldırı değil, aynı zamanda toplumsal dönüşümün en büyük simgelerinden biri olarak tarihe geçmiştir. (Jument Style, 2023; Euronews Farsi, 2024)

“Kadın, Yaşam, Özgürlük” hareketi, İran’daki kadınların sadece kıyafet tercihlerinde değil, kamusal alandaki görünürlüklerinde ve kimlik sunumlarında da radikal bir dönüşüm yaratmıştır. Giyim tarzı, bireysel bir tercih olmaktan çıkmış; kadınların özgürlük taleplerini ifade ettikleri, toplumsal cinsiyet rollerine itiraz ettikleri bir mücadele alanı haline gelmiştir. Bu dönüşüm, İran toplumu açısından derin kültürel ve politik etkiler yaratmış ve geri döndürülemez bir direniş hafızası oluşturmuştur.

2.8. İran Modası ve Moda Tasarımcıları

İran'da moda ve tasarımın gelişimi, Kaçar dönemine kadar uzanmaktadır. Bu dönemde Kaçar hükümdarlarının (özellikle Batı'ya yapılan) yurt dışı seyahatleri, İranlıların Avrupa modasıyla daha yakından tanışmasını sağlamıştır. 1940'lı yıllarda İran'da moda tasarımı yeni bir kimlik kazanmaya başlamış ve bu alanda önemli gelişmeler yaşanmıştır.Bu dönemin en önemli figürlerinden biri, İran'ın ilk kadın moda tasarımcısı olan Zinat Jahanshah olmuştur. Avrupa'da, özellikle İsviçre ve Fransa'da moda eğitimi alan Jahanshah, bu bilgi ve deneyimlerini İran'a taşıyarak, 1942 yılında Tahran'da kendi moda evini (maison de couture) açmıştır. O dönemde, onun tasarımları İranlı kadınlar arasında büyük ilgi görmüş ve modern moda anlayışının İran'da yayılmasına öncülük etmiştir. 1979'daki İran Devrimi'nden sonra, ülkedeki moda anlayışı ve giyim tarzı büyük değişimlere uğramıştır. Bu dönemde, hicab (başörtüsü) zorunluluğu ile birlikte İslami moda ve yerel tasarımlar daha fazla önem kazanmıştır. Tasarımcılar, hem modern hem de geleneksel unsurları bir araya getirerek, İran kültürüne uygun kıyafetler tasarlamaya yönelmişlerdir. Son yıllarda ise İran'ın moda endüstrisi, ekonomik yaptırımlar ve ithalat kısıtlamaları nedeniyle yerel üretime daha fazla yönelmiştir. Bu durum, İran'da moda markalarının gelişimini hızlandırmış ve Bodysplash (Badi Spinner), Narian, Selebon gibi yerel markalar, büyük bir müşteri kitlesi edinerek büyümeye devam etmiştir. Ayrıca, İran'da moda tasarımcılığı mesleğinin ekonomik getirisi de yıllar içinde artmıştır. Moda tasarımcıları artık daha geniş bir kitleye hitap etmekte ve kendi markalarını oluşturabilmektedirler (Adelkhah, 1991: 77).

Bu kısımda, İran'ın en ünlü moda tasarımcılarını tanıtacağız ve onların çalışmalarını detaylı bir şekilde inceleyeceğiz.

Sareh Nouri

Sareh Nouri 25 Temmuz 1979'da doğmuş, 10 yaşında Amerika Birleşik Devletleri'ne göç eden ünlü bir İranlı gelinlik tasarımcısıdır. Özellikle 2010 yılında Amerika Güzeli seçilen Caressa Cameron ve 2004 yılında American Idol yarışmasının finalisti olan Diana DeGarmo gibi tanınmış isimler için gelinlikler tasarlamıştır. 43

yaşındaki bu tasarımcının gelinlik koleksiyonları, ünlü Vogue dergisinde de yayımlanmıştır. (https://www.sarehnouri.com/)

Şekil 20 - Weddings Derginin kapağında Sarah Nouri tasarlamış gelinlik fotoğrafı (https://www.sarehnouri.com/)

Paria Farzaneh

Paria Farzaneh, İran kültürü ve geleneklerinden ilham alarak tasarımlarını gerçekleştiren, yurt dışında yaşayan en ünlü İranlı moda tasarımcılarından biridir. 1994 yılında İngiltere'de doğmuş ve İran'a yaptığı seyahatler sonrasında, İran kültürü ve geleneklerine olan ilgisi artmıştır. 2016 yılında moda alanındaki eğitimini tamamladıktan sonra, kendi adını taşıyan markasını kurmuştur. Tasarımlarında Farsça tipografi, geleneksel İran desenleri ve kaligrafi sanatını modern moda ile birleştirmesiyle tanınır. Ayrıca, sürdürülebilir moda prensiplerine bağlı kalarak çalışmalarını sürdürmektedir. 2018 yılında ünlü marka Converse ile iş birliği yapmış, tasarımları Vogue ve Harper's Bazaar gibi prestijli dergilerde yayımlanmış ve Güney Koreli BTS grubu tarafından tercih edilmiştir. Mevcut kaynaklara göre, Paria Farzaneh'in tasarımları, Frank Ocean gibi sanatçılar tarafından da tercih edilmiştir. Ayrıca, Converse ile yaptığı iş birliğinde, İran'ın geleneksel "boteh jeghe" desenlerini

kullanarak özel tasarımlar oluşturmuştur. Bu bilgiler, Paria Farzaneh'in kültürel mirasını modern moda ile nasıl harmanladığını göstermektedir. (https://paria-farzaneh.com/)

Şekil 21 - Paria Farzaneh tarafından tasarlamış kıyafetler, giyen BTS'in fotoğrafı (https://mag.sarak-co.com/paria-farzaneh.com/)

Ava Hashemi

Ava Hashemi, 1992 doğumlu, 9 yaşına kadar İran'da yaşadı ve ardından ailesiyle birlikte Dubai'ye göç etti. Eğitimine devam etmek üzere ABD'deki Boston Üniversitesi'ne gitti ve bir yıl boyunca elektrik mühendisliği okudu. Ancak, tasarıma olan kişisel ilgisi nedeniyle moda alanında da birkaç ders almaya karar verdi. Sonunda, işletme yönetimi ve pazarlama bölümünden mezun oldu. Ava Hashemi, moda eğitimi aldığı dönemde kişisel kullanımı için çanta tasarlamakla meşguldü ve tasarım işini profesyonel bir kariyer olarak görmüyordu. Ancak, Haziran 2010'da, 19 yaşındayken, hocasının teşvikiyle koleksiyon tasarımına profesyonel olarak adım attı. Böylece Hâshé (House of Hâshé) markası doğdu. Hâshé markası, sanatı ve mimariyi yeniden yorumlayarak bunları çağdaş moda parçalarına dönüştürmeyi amaçlamaktadır. İlk aşamada sadece el çantaları üreten marka, zamanla genişleyerek kadın giyim ve aksesuar tasarımına da yöneldi ve geleneksel zarafeti modern bir bakış açısıyla yeniden şekillendirdi. Bu markanın tüm ürünleri, farklı kültürlerin ve özgün estetik anlayışlarının bir araya gelişinin birer sembolüdür. El yapımı İran menşeli bu marka, alışılmışın dışında formları ve detaylara verdiği olağanüstü önem ile kısa sürede uluslararası alanda ün kazandı. Ava Hashemi, mühendislik ve sanat alanlarındaki

geçmişi sayesinde tüm tasarımlarında mekanik unsurları başarıyla entegre etmeyi başardı. Hâshé markasına ait el çantalarının tüm bileşenleri hassas bir mühendislikle tasarlanıp üretilmektedir; bu sayede uzun ömür, benzersiz estetik ve özgün tasarım garantilenmektedir. (https://hashe.studio/)

Şekil 22 - Ava Hashemi tarafından tasarlanmış çanta fotoğrafı (https://hashe.studio/)

Nima Behnoud

Nima Behnoud, 1976 doğumlu, Tahran'da dünyaya geldi. Bir süre sonra göç etti ve moda dünyasının önemli şehirlerinde ikamet ederek eğitimini tamamladı. Şu anda New York'ta yaşamaktadır. Hayatının beşinci on yılında, İran kültürünü tanıtmak amacıyla Nîmanî markasını kurmaya karar verdi. Nima Behnoud'un gençlik yılları hat sanatı (geleneksel İran kaligrafisi) sevgisiyle geçti. Bu sanata olan ilgisini kumaş üzerine taşımaya karar verdi ve bunun sonucunda mavi kot pantolonlar tasarladı. Oldukça çarpıcı tasarımlar ortaya koymasına rağmen, savaş sonrası ekonomik koşullar nedeniyle İran'da insanlar bu tür lüks ürünleri satın almaya pek hevesli değildi. Nima Behnoud, tasarımlarını tanıtmak amacıyla bunları davetlerde kendisi giyerek daha fazla kişiye ulaşmaya çalıştı. Ekonomik zorluklar ve reklam eksikliği nedeniyle, tasarımlarını

daha geniş kitlelere sunabilmek için Amerika'ya göç etmeye karar verdi. San Francisco'da eğitimine devam etti ve San Francisco Üniversitesi'nden kabul aldı. Koleksiyonlarını tanıtarak birkaç ünlü markaya sundu ve lüks giyim sektöründe faaliyet gösteren Callerton markasında iş bulmayı başardı. Moda dünyasında ilerleyen Behnoud, daha sonra reklamcılık alanına yöneldi ve burada deneyim kazandı. Birkaç yıl boyunca Jamison Cawdrey şirketinde yaratıcı direktör olarak çalıştı. Bir süre sonra bu görevinden ayrılarak grafik tasarım eğitimi almak için San Francisco'dan New York'a taşındı ve Fashion Institute of Technology (FIT)'de eğitim aldı. Nîmanî markasının en dikkat çekici tasarımlarından biri, el çantalarıdır. Bu çantaların sap kısmı, "H" harfinden ve göz formundan ilham alınarak tasarlanmıştır. Çanta üzerindeki desenler ise geleneksel İran-İslami motiflerini yansıtmaktadır. Bu aksesuarlar büyük ilgi görmüş ve birçok ünlünün dikkatini çekmiştir. Örneğin, İranlı aktris Fatemeh Motamed-Arya, Venedik Film Festivali'nde siyah kombiniyle Nîmanî marka el çantasını kullanarak bu tasarımları uluslararası sahnede sergilemiştir. Saf İran ve İslam kültürü, çanta, ayakkabı, giyim ve aksesuar tasarımında genç tasarımcılar ve girişimciler için güçlü bir yaratıcı araç olabilir. Bu kültürel miras, moda sektöründe önemli fırsatlar yaratmakta ve yüksek katma değer sağlamaktadır.

2011 yılında Nîmanî, ünlü mücevher markası Jacob & Co ile iş birliğine başladı. Bu süre zarfında birçok yeni giyim koleksiyonu tasarladı. Cristiano Ronaldo, bu koleksiyonların reklam yüzü olarak seçildi. Ayrıca Nîmanî, Kanye West için ilk mücevher koleksiyonunu tasarladı. Markanın mücevher tasarımı alanındaki en popüler eserlerinden biri, "H" harfi şeklinde tasarlanmış bir yüzüktür. Bu yüzük, uzun yıllar popülerliğini korumuş ve 100.000'den fazla satılmıştır. (https://www.nimany.com/)

Şekil 23 - Nimani markasından tasarlanan yüzük ve çanta resmi (https://www.nimany.com/)

Anna Sani

Anna Sani, mezuniyetinden sonra profesyonel olarak çalışmaya başlamadı. Kendi ifadesine göre, öncelikle iş deneyimini artırmak ve çeşitli medya kuruluşlarında çalışmak istiyordu. Sani'nin sahne tasarımı kariyeri 18 yaşında tiyatro ile başladı ve yaklaşık 14 yıl boyunca farklı medya alanlarında devam etti. Daha sonra bağımsız olarak kostüm tasarımı yapmaya karar verdi ve bu nedenle sinema ortamından ayrıldı. Kostüm tasarımı eğitiminin yeterli olmadığını düşünen bu azimli tasarımcı, dikiş ve gerekli becerileri öğrenmeye karar verdi. Sonunda, 2005 yılında kendi adını taşıyan markası "Anna"yı kurdu.

Doğu, desen ve motif açısından son derece zengin bir kaynaktır ve Avrupalılar için yeni bir estetik sunar. "Valentino" ve "Hermès" gibi dünyaca ünlü birçok marka, koleksiyonlarında İran çinilerinden ve Tebriz halılarının motiflerinden ilham almıştır. Ancak Anna Sani'ye göre bu tasarımlardaki eksiklik, geçmişten günümüze kadar olan tarihsel sürecin tasarımlara yeterince yansıtılmamasıdır. Buna karşılık, Anna Sani, İran giyimi konusundaki genel bakışı değiştirmeyi başaran bir girişimcidir. Tasarımlarında

İran kültürü ve hat sanatı (kaligrafi) gibi ögeleri kullanarak yeni fikirler ortaya koymuştur. Anna markası, yalnızca İran'da değil, uluslararası alanda da büyük bir üne sahiptir. Birkaç dergi, Anna Sani ile röportaj yapmış ve tasarımlarına yer vermiştir. Ayrıca bazı çalışmaları Vogue İtalya web sitesinde de yayımlanmıştır. (https://jument.style/blog/anna-sani-designer)

Şekil 24 - Anna markasından kaligrafi manto resmi (https://jument.style/blog/anna-sani-designer)

Mehrnoş Şahhoseyni

Mehrnoş Şahhoseyni, İranlı tanınmış bir tasarımcı ve "Soha Design" markasının kurucusudur. 1973 yılında doğmuş ve moda dünyasına adım atmadan önce stilist olarak çalışmıştır. 2005 yılında kendi markasını kurarak profesyonel tasarım kariyerine başlamıştır. Mimarlık eğitimi alan Şahhoseyni'nin bu akademik geçmişi, tasarımlarına

özgün bir estetik kazandırmıştır. Tasarımlarında İran'ın geleneksel mimarisi, geometrik desenleri ve kültürel motifleri belirgin şekilde yer almaktadır.

Şahhoseyni'nin kariyerinde; "Katil ve Vahşi", "Kral Lear" tiyatro oyunu ve "Âl" filmi gibi yapımlar için kostüm tasarımı yapması dikkat çekicidir. Ayrıca Leila Hatami ve Negar Cevaheryan gibi ünlü oyuncularla stilist olarak çalışmıştır. Bunun yanı sıra, "Melbourne" adlı filmde oyuncu olarak da yer almıştır.

Tasarımlarından biri, Leila Hatami'nin 2014 Cannes Film Festivali'nde giydiği elbisedir. Bu elbise, Şahhoseyni'nin 180 yıllık aile mirası olup saf altınla işlenmiş geleneksel "Nakde-doozi" (nakış) tekniğiyle süslenmiştir ve büyük ilgi görmüştür.

Mehrnoş Şahhoseyni, tasarımlarında İran kültürü ve sanatından ilham almakta; geleneksel öğeleri modern moda anlayışıyla harmanlamaktadır. El işi üretime ve yerel kadın emeğine önem vererek, gelenekle çağdaşlığı birleştiren tasarımlar ortaya koymakta ve bu yaklaşımıyla İran moda endüstrisinde önemli bir başarı elde etmiştir. (https://www.fiuzgallery.com/fa/artists/56)

Şekil 25 - Leila Hatami'nin 2014 Cannes Film Festivali'nde giydiği gömlek etek resmi (https://seemorgh.com/culture/traditional-arts/197692-197692/)

Araz Fazaeli

Araz Fazaeli, Paris'te yaşayan İranlı bir moda tasarımcısıdır. Geleneksel İran sanatı ile moderniteyi birleştirerek, uluslararası moda dünyasında kendine özgü ve saygın bir konum edinmiştir. Moda eğitimine Amerika'daki Parsons Üniversitesi'nde başlamış, ardından Fransa'daki ESMOD Üniversitesi'nde üç yıllık programı iki yılda tamamlayarak mezun olmuştur.

"Tehran Times" Web Sitesinin Kuruluşu – 2012

Bu proje, Fazaeli'nin kariyerindeki en önemli dönüm noktalarından biridir. "Tehran Times" adlı bu platformu, İran'daki sokak modası, gençlik kültürü, çağdaş sanat ve modern yaşam tarzını dünyaya tanıtmak amacıyla kurmuştur. Kısa sürede uluslararası medyanın dikkatini çekmiş ve kültürel bir fenomene dönüşmüştür.

Paris Moda Haftası'nda Kaçar Dönemi Esintili Koleksiyon – 2016

Fazaeli, Kaçar dönemine ait geleneksel kıyafetleri çağdaş bir tasarım diliyle yeniden yorumladığı koleksiyonunu Paris Moda Haftası'nda sergilemiştir. Bu koleksiyon, eleştirmenlerin ve moda otoritelerinin büyük beğenisini kazanmış ve onun geçmiş ile günümüz arasında kurduğu yaratıcı köprüyü gözler önüne sermiştir.

Paris'teki Lüks "La Suite" Butiği ile İş Birliği

Fazaeli, Paris'in seçkin butiklerinden biri olan La Suite ile iş birliği yaparak koleksiyonlarını burada sergileme imkânı bulmuştur. Bu iş birliği, İran tasarım anlayışının Avrupa'nın lüks moda pazarına açılmasında önemli bir adım olmuştur.

"El Sanatları Asla Ölmez" Projesi

Bu projede Solmaz Panahi ile birlikte çalışan Fazaeli, İran'a özgü el sanatlarından ilham alarak aksesuar ve kıyafetlerden oluşan bir koleksiyon hazırlamıştır. Projenin amacı, geleneksel el işçiliğini çağdaş bir yaklaşımla canlandırmak olmuştur.

Araz Fazaeli, İran modasını küresel ölçekte tanıtmayı amaçlayan çalışmalarıyla, gelenek ve modernliği özgün bir tasarım diliyle harmanlayarak uluslararası moda çevrelerinin ve medyanın dikkatini üzerine çekmeyi başarmıştır. Euronews. (2019) (https://parsi.euronews.com/2019/04/18/euronews-exclusive-interview-araz-fazaeli-iranian-art-and-fashion)

Şekil 26 - Jument Style. (2023). "Araz Fazaeli ve İran Kültürünün Moda ile Buluşması." https://jument.style (https://jument.style/blog/araz-fazaeli)

3. BÖLÜM
KADİMDEN MODERNE
PAZYRYK HALISINDAN İLHAMLA HAZIRLANAN KOLEKSİYON

3. BÖLÜM
KADİMDEN MODERNE
PAZYRYK HALISINDAN İLHAMLA HAZIRLANAN KOLEKSİYON

Pazyryk Halısı: Kadim Sanat ile Modern Tasarım Arasında Bir Köprü

Pazyryk halısı, dünyanın bilinen en eski halısı olarak kabul edilmekte ve İran'ın antik dokuma sanatının en dikkat çekici örneklerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu halı, 1949 yılında Sibirya'nın Altay Dağları'ndaki Pazyryk vadisinde, buzla kaplı bir kurganda Rus arkeolog Sergei Rudenko tarafından keşfedilmiştir. Yapılan araştırmalara göre halı, MÖ 5. yüzyıla tarihlenmekte ve büyük olasılıkla Ahamenişler dönemine ait olduğu düşünülmektedir. Halının dokuma tekniği, desen yapısı ve boyama yöntemleri, dönemin gelişmiş zanaatkârlık düzeyini açıkça ortaya koymaktadır (Rudenko, 1970).

Pazyryk halısının desen kompozisyonu, iç içe geçmiş bordürlerden ve ortadaki sade merkezden oluşmaktadır. Halı üzerinde tekrar eden kanatlı geyikler, atlı figürler, altı yapraklı çiçek motifleri ve geometrik şekiller dikkat çekmektedir. Bu figürler yalnızca estetik değil, aynı zamanda sembolik anlamlar da taşımaktadır. Örneğin, bordürlerde yer alan kanatlı geyikler; güç, kutsallık ve öte dünya ile kurulan bağları simgelerken, Ahameniş tarzında giyimli atlı figürler İran kültürünün geniş coğrafyadaki etkisini göstermektedir (Görsel 27) (Thompson, 1983).

Şekil 27 - Pazyryk Halısı. MÖ 5. yüzyıl. Altay Dağları, Sibirya. Günümüzde Hermitage Müzesi, St. Petersburg'da sergilenmektedir. (Kaynak: Hermitage Museum)

Pazyryk halısı renk kullanımı açısından da son derece gelişmiş bir yapı sergilemektedir. Halıda kırmızı, sarı, kahverengi ve yeşil gibi doğadan elde edilen doğal boyalarla üretilmiş canlı renkler yer almaktadır. Bu sıcak ve zengin renk paleti, halıya görsel bir derinlik ve dinamizm kazandırırken, aynı zamanda dönemin renk bilgisi ve estetik anlayışı hakkında da önemli ipuçları sunmaktadır (Sherrill, 1987).

Moda tasarımı açısından Pazyryk halısı oldukça zengin bir ilham kaynağıdır. Motiflerin simetrik yerleşimi, tekrar eden desen ritmi ve bütünlüklü kompozisyonu, modern moda tasarımının temel ilkeleriyle örtüşmektedir. Hazırlanan bu koleksiyonda, Pazyryk halısındaki motiflerin çağdaş ve sade bir yorumla yeniden işlenmesi amaçlanmıştır. Bu tasarım yaklaşımı, geçmişin görsel mirası ile bugünün işlevsel modası arasında bir bağ kurmakta, giysiyi kültürel bir iletişim aracına dönüştürmektedir (Eicher & Sumberg, 1995).

Sonuç olarak, Pazyryk halısından ilham alınması, İran kültürel mirasının güncel moda anlayışı içerisinde yeniden yorumlanmasına imkân tanımaktadır. Bu yaklaşım, kimlik temelli bir tasarım dili geliştirerek hem yerel hem de evrensel düzeyde estetik bir etkileşim yaratmaktadır. Koleksiyonda kullanılan motifler ve desenler, hem köklü bir geçmişe saygı duruşu hem de modern çizgilerle harmanlanmış bir gelecek vizyonu sunmaktadır (Denny, 2014).

Pazyryk halısının tarihsel ve görsel analizi doğrultusunda, bu çalışmada geleneksel motiflerin çağdaş kadın giyimine nasıl uyarlanabileceği üzerine odaklanılmıştır. Halının kompozisyon yapısı, renk paleti ve sembolik motifleri, koleksiyonun çıkış noktasını oluşturmuş; her bir tasarımda bu ögeler özgün biçimde yeniden yorumlanmıştır. Aşağıda sunulan yedi parçalık koleksiyon, bu kavramsal çerçeve temelinde geliştirilmiş ve dijital baskı teknikleriyle desteklenerek günümüz modasına entegre edilmiştir.

Tasarım 1: Rabee Zoheiri

Bu tasarımda, Pazyryk halısında yer alan bordür motiflerinden doğrudan ilham alınarak oluşturulmuş geniş şeritler ön plana çıkmaktadır. Göğüsten çapraz şekilde sarılarak bele kadar uzanan bu şeritler, hem tarihi bir referans sunmakta hem de bedende diyagonal bir hareket yaratarak dinamik bir form oluşturmaktadır. Kemer ve aşağıya doğru inen uzun şerit, halının geleneksel dokuma karakterini çağrıştıran püskül detayları ile tamamlanmıştır. Kırmızı renk seçimi, Pazyryk halısında sıkça rastlanan ana renk

tonlarından biri olması sebebiyle tarihsel bir bağ kurmaktadır. Aynı zamanda canlı ve güçlü bir zemin oluşturarak üstte kullanılan desenli dokuları ön plana çıkarmaktadır. Motiflerde, halının figüratif sınır bantlarında bulunan atlı figürler ve geometrik tekrarlar stilize edilerek yeniden yorumlanmıştır. Form olarak tasarım, üst kısmın drapelenmiş şekilde omuzu açıkta bırakması, klasik halı kompozisyonuna çağdaş bir yaklaşım getirmektedir. Geleneksel olanı çağdaş bir siluette yeniden kurgulama amacı güdülmüş, geçmişin görsel belleği günümüz estetik diliyle buluşturulmuştur. Bu model, kültürel mirasın sembollerinden biri olan Pazyryk halısını yalnızca dekoratif bir unsur olarak değil, aynı zamanda yapısal bir eleman olarak kullanmakta ve böylece giysiyi hem görsel hem kavramsal olarak güçlendirmektedir.

Tasarım 2: Rabee Zoheiri

Bu tasarımda, Pazyryk halısının bordürlerinde yer alan motiflerden ilham alınarak oluşturulmuş diyagonal ve dikey şeritler ön plana çıkmaktadır. Şeritler, figüratif ve geometrik desenlerin çağdaş bir yorumuyla hazırlanmış ve giysi yüzeyine hem yapısal hem de dekoratif bir katman olarak entegre edilmiştir. Şeritlerin alt kısımlarında yer alan püskül detayları, geleneksel el dokuması halıların bitiş estetiğine gönderme yapmaktadır. Tasarımın ana kumaşı olarak kırmızımsı sıcak tonlar tercih edilmiştir. Bu

renk, hem Pazyryk halısında baskın şekilde yer alan tarihsel bir tonu yansıtır hem de desenli şeritlerle görsel bir kontrast oluşturarak dikkat çekici bir bütünlük sağlar. Kullanılan motifler, halının belirli bölümlerindeki atlı figürlerin ve geyiklerin simetrik tekrarlarından esinlenerek stilize edilmiştir. Bu desenler dijital baskı tekniği ile modern bir dille yeniden üretilmiştir. Form açısından, giysi askısız ve uzun bir tulum olarak tasarlanmıştır. Gövdeye oturan yapı, dizaynın temel sadeliğini korurken, şeritlerin konumlandırılması sayesinde giysiye tarihsel bir derinlik ve kültürel referans kazandırılmıştır. Özellikle bel çevresinde çapraz şekilde bağlanan şeritler, geleneksel kuşak bağlama biçimlerini çağrıştırmakta, ancak modern bir siluet içinde soyutlaştırılmış şekilde sunulmaktadır. Bu model, geleneksel desenlerin yalnızca görsel değil aynı zamanda kavramsal bir aktarım aracı olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Tasarım, geçmişe ait görsel belleği çağdaş bir moda anlayışıyla birleştirerek kültürel süreklilik ve yenilik arasında estetik bir köprü kurmayı hedeflemektedir.

Tasarım 3: Rabee Zoheiri

Bu tasarımda, geleneksel giyim formlarını çağrıştıran uzun ve dökümlü bir ceket yapısı tercih edilmiştir. Pazyryk halısının bordür desenleri, ceket üzerinde dikey ve yatay şeritler hâlinde yer almakta; bu yerleşim, hem görsel ritmi artırmakta hem de desenlerin halıdaki orijinal hizalanmasını yansıtmaktadır. Simetrik biçimde yerleştirilmiş bu motifler, tarihi anlatımı giysi yüzeyine doğrudan taşımaktadır. Tasarımda kullanılan zeytin yeşili kumaş, desenli dokuların ön plana çıkmasına olanak sağlarken; kırmızı

tonlu halı motifleriyle kontrast oluşturarak geleneksel halı paletini yansıtmaktadır. Kollar, etek ucu ve ön yüzey boyunca uzanan bordür desenleri, giysiye hem süsleyici hem de yapısal bir nitelik kazandırmıştır. Püsküllerle sonlanan şerit detayları, halı kenarlarında yer alan klasik bitiş formunu çağrıştırmakta, bu da tasarımın kültürel bağını güçlendirmektedir. Yaka formu, hem minimalist hem de kültürel kodlara referans verecek şekilde sade ve yüksek tutulmuştur. Ceket, modern dış giyim anlayışı ile geleneksel kaftan ya da aba formlarını bir araya getiren bir yapıya sahiptir. Bu sentez, geçmişin estetik dilini modern bir biçimde tekrar üretmeyi amaçlamaktadır. Tasarımın genel yaklaşımı, Pazyryk halısının yalnızca motifsel değil, aynı zamanda dokunsal ve işlevsel yönlerini de giysi formuna yansıtarak kullanıcıyla kültürel bir bağ kurmak üzerine temellenmiştir. Giysi, geleneksel sembollerin modern moda bağlamında nasıl sürdürülebilir hale getirilebileceğini göstermektedir.

Tasarım 4: Rabee Zoheiri

Bu tasarımda, Pazyryk halısının bordür motifleri, modern ve cesur bir elbise formu üzerine uygulanarak hem geleneksel hem çağdaş bir dil oluşturulmuştur. Giysi, tek omuzlu yapısıyla asimetrik bir siluete sahip olup, hem form hem de desen yerleşimi bakımından görsel hareketlilik sunmaktadır. Elbisenin etek ucu, kol manşeti ve kuşak kısmında kullanılan halı desenli şeritler, giysinin geleneksel dokusunu güçlendirmektedir. Kırmızı zemin kumaşı, Pazyryk halısındaki temel renklerden biri

olması sebebiyle tarihsel bir referans niteliği taşımaktadır. Bu güçlü renk, motiflerin altın-sarı ve yeşil tonlarıyla dengelenerek klasik halı estetiğini modern bir giysi yüzeyine taşımaktadır. Desenlerde, halının belirli bölümlerinden alınan hayvan figürleri ve bordür şeritleri, dijital baskı ile giysi üzerine uygulanmıştır. Form olarak elbise, mini boyda ve bele oturan kesimiyle dinamik ve çağdaş bir siluete sahiptir. Kuşak ve çapraz göğüs bandı hem vücut formunu vurgulamakta hem de geleneksel halı kompozisyonunun dikey ve yatay hatlarını giysi üzerine yansıtmaktadır. Alt kenarlarda yer alan püskül detayları, el dokuması halıların bitiş formuna gönderme yaparak tasarıma kültürel bir katman eklemektedir. Bu model, geleneksel öğelerin genç ve iddialı bir form ile nasıl yeniden yorumlanabileceğine dair başarılı bir örnek sunmaktadır. Giysi, tarihsel kimliği sadece estetik bir unsur olarak değil, aynı zamanda çağdaş moda içerisinde bir anlatı aracı olarak da işlevselleştirmektedir.

Tasarım 5: Rabee Zoheiri

Bu tasarımda, Pazyryk halısının figüratif bordür desenleri çağdaş ve genç bir yorumla bluz ve şort takımına entegre edilmiştir. Kısa kesimli bluzun ön kısmında dikey olarak yerleştirilen desenli şerit, geleneksel halı motifinin modern bir giyim yüzeyine nasıl taşınabileceğini göstermektedir. Aynı motifler yakada ve kol manşetlerinde de tekrarlanarak bütünsel bir görünüm sağlanmıştır. Bluzun kutu formu, sade ve grafik bir yapı sunarken, geniş kesimli uzun kollar geleneksel giysi formlarına dolaylı bir

gönderme niteliğindedir. Desenli manşetler, klasik halı kenarlarını çağrıştırmakta; alt kısımdaki püskül detayları ise dokuma halıların bitiş estetiğini giysiye taşımaktadır. Takımın alt parçası olan şort, bele oturan ve cepli formuyla işlevsellik ön planda tutularak tasarlanmıştır. Giysinin genelinde hâkim olan kırmızı ton, Pazyryk halısında baskın olarak kullanılan ve tarihsel çağrışımlar barındıran güçlü bir renktir. Motiflerdeki altın, kahverengi ve yeşil tonlar ise bu kırmızı zemine görsel bir zenginlik katmaktadır. Bu takım, geleneksel motiflerin genç, rahat ve işlevsel bir giysi formuna başarıyla adapte edilmesini temsil etmektedir. Hem günlük kullanıma uygunluğu hem de görsel olarak kültürel bir derinlik sunmasıyla, koleksiyonun modern ruhunu güçlü bir biçimde yansıtmaktadır.

Tasarım 6: Rabee Zoheiri

Bu tasarımda, geleneksel motiflerin modern çizgilerle birleştiği dengeli ve sofistike bir takım sunulmaktadır. Bluz ve pantolon olarak iki parçadan oluşan giysi, asimetrik yapısıyla dikkat çekerken, motif yerleşimi sayesinde görsel bir bütünlük sağlamaktadır. Pazyryk halısının bordür desenleri, bluzun yaka ve gövde kısmında çapraz şekilde yer alırken, pantolonun bir paçasında ise dikey olarak uygulanmıştır. Yeşil zemin kumaşı, sıcak ve doğaya referans veren bir ton olarak seçilmiş; üzerine uygulanan kırmızı ve

altın renkli motiflerle uyumlu bir kontrast yaratılmıştır. Desenlerde yer alan hayvan figürleri ve geometrik tekrarlar, halının orijinal kompozisyonuna sadık kalınarak stilize edilmiştir. Kol manşetindeki püskül detayı ise geleneksel halı bitişlerini çağrıştırmaktadır. Bluzun tek kollu, açık omuzlu ve yüksek yakalı formu, modern bir silueti temsil ederken aynı zamanda geleneksel giyimdeki boyun çevresi vurgusuna gönderme yapmaktadır. Pantolon, yüksek bel ve düz paça yapısıyla hem klasik hem çağdaş bir denge sunmaktadır. Desenli şerit, pantolonun sol bacağı boyunca uzanarak tasarıma dikey bir hareket katmakta ve vücut formunu daha uzun göstermektedir. Bu takım, kültürel motiflerin modern bir kadının gardırobunda nasıl yer alabileceğini gösteren güçlü bir örnektir. Hem estetik açıdan dikkat çekici hem de sembolik olarak derinlikli olan bu tasarım, Pazyryk halısının görsel mirasını çağdaş moda diliyle yeniden yorumlamaktadır.

Tasarım 7: Rabee Zoheiri

Bu tasarımda, geleneksel dış giyim formlarından ilham alınarak tasarlanmış kısa bir ceket sunulmaktadır. Ceket, simetrik olarak yerleştirilmiş Pazyryk halısının bordür desenleriyle süslenmiş olup, klasik halı kompozisyonunu çağdaş bir dış giyim parçası üzerinde yeniden üretmektedir. Ön yüzeyde yer alan dikey desen şeritleri ve alt kenardaki yatay bordürler, halının orijinal motif hizasını giysi üzerine yansıtmaktadır. Kırmızı zemin kumaşı, tarihsel bağlamda güçlü bir referans olup, üzerine yerleştirilen

desenlerle görsel bir bütünlük sunmaktadır. Ceketin kısa ve bol yapısı, hem hareket özgürlüğü sağlar hem de geleneksel kaftan ve aba formlarını çağrıştırır. Giysinin uç kısımlarında yer alan püskül detayları ise dokuma halıların bitiş estetiğini çağrıştırarak kültürel sürekliliği pekiştirmektedir. Yaka formu yüksek ve sade tutulmuş, böylece geleneksel giysilerin otoriter ve dengeli yapısı korunmuştur. Bu tasarım, koleksiyonun genelinde yer alan motifsel aktarımı, sade ama güçlü bir siluetle tamamlamakta; geçmişin görsel mirasını çağdaş bir anlatımla günümüze taşımaktadır.

Koleksiyonun Genel Değerlendirmesi

Bu koleksiyon, dünyanın bilinen en eski halısı olan Pazyryk halısından doğrudan ilham alınarak tasarlanmış yedi parçalık kadın giyiminden oluşmaktadır. Koleksiyonun temel amacı, geleneksel İran motiflerini yalnızca dekoratif bir unsur olarak değil, aynı zamanda yaşayan ve dönüşebilen kültürel bir kavram olarak çağdaş moda diliyle yeniden yorumlamaktır. Her bir tasarımda, Pazyryk halısının kompozisyon ilkeleri olan tekrar, simetri, bordür yapısı ve geleneksel renk paletleri temel alınmıştır. Tasarımlar, geleneksel giysi formlarından (mantolar, kaftanlar, ceketler) esinlenmiş; ancak çağdaş giyim anlayışına uygun olarak tulum, kısa elbise, şort-bluz takımı ve pantolon-bluz kombinleri şeklinde yapılandırılmıştır. Bu biçimsel çeşitlilik, İran estetik anlayışının zenginliğini görsel olarak yansıtmaktadır. Halıdan alınan motifler analiz edilip sadeleştirilerek, dijital baskı tekniğiyle kumaşlara aktarılmıştır. Kullanılan renkler, Pazyryk halısındaki ana renklerden ilham alınarak kırmızı, zeytin yeşili ve altın tonlarında seçilmiştir. Giysi kenarlarında ve kuşak detaylarında kullanılan püskül formları, halının klasik yapısıyla giysi arasındaki görsel ve kavramsal bağı güçlendirmektedir.

Bu koleksiyon, kültürel hafıza ile günümüz moda anlayışı arasında bir köprü kurmayı hedeflemektedir. Tasarımlar, geleneksel estetik ve anlam dünyasını modern bir yorumla birleştirerek, kimlik, kültür ve görsel değerlerimizi çağdaş moda üzerinden yeniden tanımlamaktadır. Pazyryk Koleksiyonu, geçmişin izlerini taşıyan bir unsurun günümüz giyilebilir estetik diline nasıl dönüştürülebileceğine dair güçlü bir örnek sunmaktadır.

Rabee Zoheiri Koleksiyonu

YÖNTEM

İran Kültürünün günümüz kadın giyim tasarımlarına etkileri bağlamında ele alınan bu çalışmada doküman analizinden yararlanılmıştır. Literatürde bulunan kayıt ve belgeler ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve bu bağlamda etkili bir çalışma ortaya konulmaya çalışmıştır. Özellikle literatür kaynakları merkeze alınarak bir çalışma yürütülse de internet sayfaları ve sosyal medya platformlarından da yararlanılmıştır. Bu bağlamda oldukça fazla kaynaktan bilgi elde edilmiş ve yararlı olanlar ayrıştırılarak çalışmada kullanılmıştır.

BULGULAR

İran giyim tarzı oldukça köklü bir geleneğe sahip olmakla beraber günümüzde dahi söz konusu giyim tarzının kullanıldığı görülmektedir. Dönemsel olarak moda anlayışında farklılıklar olduğu görülse de genel manada belirli bir İran moda anlayışının olduğunu söylemek mümkündür. İranlı kadınlar giyim ve kuşamlarına oldukça fazla özen göstermektedirler. Dünyada hâkim olan moda anlayışını oldukça hızlı bir şekilde kavramakta ve bu anlayışı İran gelenekleri bağlamında yorumlamaktadırlar. İran politik olarak oldukça çalkantılı süreçlerden geçse de İranlı kadınlar her daim giyim ve kuşamlarına özen göstermişlerdir.

İranlı kadınlar özellikle süslü ve gösterişli kıyafetleri ile ön plana çıkmaktadırlar. Dünya genelinde minimalist bir giyim anlayışı yaygınlık gösterse de İranlı kadınlar söz konusu stili kendi kültürleri bağlamında ele almayı başarmışlardır. Minimalist işlemeler ve daha soft renklerden yararlanarak ve takılarla kombinlerini destekleyerek farklı bir stil elde etmektedirler. Geçmiş dönemlerden beri bakıldığında gösterişli, işlemeli ve desenli kıyafetler giydikleri görülmektedir. Bu bağlamda geçmişten günümüze İranlı kadınların giydikleri kıyafetleri ve günümüzde ne şekilde dönüşme uğradığını görmek adına karşılaştırma yapmak gerekmektedir. Bu bölümde İranlı kadınların geçmişten günümüze giydikleri kıyafetler ele alınmakta ve ne şekilde bir dönüşüme uğradığı hakkında bilgi verilmektedir.

İranlı kadınların devrim öncesinde ve sonrasında giyim stilleri oldukça farklılık göstermektedir. Özellikle İslami açıdan uygun görülmeyen kıyafetlere kısıtlama getirilmesi İranlı kadınların giyim stillerinde oldukça büyük bir etken olmuştur. Devrim öncesinde kadınlar daha özgürlükçü bir ülkede yaşadıklarından dolayı Batılı tarza bir giyim tarzına haiz olmuşlardır. Fakat yine de İran kültürünün getirmiş olduğu desenli ve işlemeli kıyafetlerin giyildiği de görülmektedir. (Şekil 28) Hem modern hem de geleneksel tarzları ile ön plana çıkan İranlı kadınlar görülmektedir.

Şekil 28 - Devrim öncesi İranlı kadınların giyim tarzı (BBC, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47171658).

Şekil 29 - Devrim öncesinde Tahran'da karlı bir sokakta yürüyen kadın (BBC, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47171658).

Şekil 29 görüldüğü üzere devrim öncesinde İranlı kadınlar Avrupai bir tarz benimsemektedirler. Fakat bu noktada İranlı kadınların takı ve aksesuarlara olan ilgisini göz ardı etmemek gerekmektedir. İranlı kadınlar aksesuar ve takı noktasında oldukça fazla ön plana çıkmaktadırlar. Özellikle büyük küpeler, kolyeler ve bileklikler İranlı kadınların vazgeçilmezleri arasındadır. Aynı zamanda makyaj noktasında da eski dönemlerden beri süregelen bir tarz bulunmaktadır. İranlı kadınlar iri gözleri ve dolgun dudakları ile ön plana çıkmaktadırlar.

Şekil 30 - İran'lı kadın milletvekillerinin meclis binasının kapısında durduğu bir kare (Sputnik; https://anlatilaninotesi.com.tr/20180208/iran-islam-devrimi-oncesi-sonrasi-kadin-modasi-basortusu-1032168971.html).

İranlı kadınlar 1979 İslam Devrimi'ne kadar daha fazla ekonomik ve siyasi haklar elde etmişlerdir. Giyim kuşamlarına da söz konusu özgürlük anlayışı sirayet etmektedir. Görsele bakıldığında kadınların oldukça şık ve Batılı tarza giyindiği görülmektedir. Fakat detaylara inildiğinde İran kültüründen belli başlı parçaların olduğunu görmek mümkündür. Batı modasındaki etek-ceket takımları ve midi boy elbiseler ön plana çıksa da söz konusu kıyafetlerin daha renkli ve desenli şekilde tasarlandığı görülmektedir. Bununla birlikte saç modelleri ile de Batılı kadınlardan ayrışmaktadır. (Şekil 30)

Şekil 31 - 1976 yılında Tahran'da piknik yapan bir aile (BBC; https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47171658)

Piknikler, İran kültüründe oldukça önemli bir yere sahiptir. Özellikle orta sınıflar arasında oldukça popüler bir etkinlik olarak ön plana çıkmaktadır (Şekil 31). Devrim sonrasında dahi söz konusu etkinlikler sürmeye devam etmiştir. Günümüzden farklı olarak kadın ve erkeklerin bir arada vakit geçirdiği görülmektedir. Giyim tarzları da oldukça dikkat çekmektedir. Kişiden kişiye göre değişkenlik gösteren giyim stilini yukarıda görselde net bir şekilde görmek mümkündür. Özellikle feminen ve maskülen giyinen kadınların bir arada yaşadığı bir toplum görülmektedir. Günümüzde belirli kurallar çerçevesinde giyindiklerinden dolayı söz konusu durumdan söz etmek pek mümkün değildir. Maskülen giyim tarzı daha çok erkeklerin giyim tarzına benzeyen bir stili belirtmek üzere kullanılan bir terimdir. Genellikle takım elbiseye uyarlanmış kadın kıyafetlerinde ön plana çıkmaktadır. Yukarıdaki görselde görüldüğü üzere daha feminen bir tarzı benimsemiş kişiler de bulunmaktadır. Desenli ve dizin altında giyilen bu elbiseler kadının vücut hatlarını belli edebilmektedir. Devrim öncesinde kadınlara giyim özgürlüğü tanındığı için diledikleri gibi giyinebilmekte ve vücut hatlarını belli eden kıyafetler giyebilmişlerdir.

Devrim sonrasına gelindiğinde ise kadınların giyim ve kuşamlarında oldukça büyük değişikliler meydana gelmiştir. İslami kurallar bağlamında giyinmeleri

gerektiğinden dolayı her kadın benzer görünümlere sahip olmaktadır. Bu bağlamda kadınlar kişisel zevklerini ön plana çıkarabilmek için aksesuar ve takılardan yardım almaktadır. Bununla birlikte uyulması gereken kurallar bulunmaktadır. Özellikle manto, başörtü, peçe giymek zorunludur. Ayrıca vücut hatlarını belli etmeyecek şekilde giyinilmesi gerekmektedir. Günümüzde İranlı kadınların giyeceği kıyafetin rengine kadar karışılmaktadır. Genel itibariyle koyu renkler giymeleri noktasında büyük baskıların olduğu görülmektedir. Siyah en fazla kullanılan renk tonları arasında yer almaktadır. Kadınlar bedenlerinin herhangi bir noktası görünmeyecek şekilde giyinmekte ve erkeklerle aynı ortamda yer almamaktadır. Günümüzde İranlı kadınların devrimin ilk yıllarına göre daha özgür olduğunu söylemek mümkündür.

Şekil 32- 2005 yılında Tahran sokaklarında yürüyen kadınlar (BBC, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47171658)

2005 yılına gelindiğinde kadınların daha rahat bir giyim tarzına sahip olduğu görülmektedir. Özellikle her kadının çarşaf giymek ve peçe takmak zorunda olmadığı gözlemlenmektedir. Kimi kadınlar saçlarının her yerini örtmeyen başörtüler kullanmakta ve kısa pardösüler giymektedir. Söz konusu durumun bir protesto olduğunu söylemek mümkündür. Kadınlar özgürlüklerini kısıtlayan bu kurallara karşı çıkmakta ve bir başkaldırı niteliği taşıyan bu rahat kıyafetleri giymeyi tercih etmişlerdir. Fakat yine de siyah renkli kıyafetlerin ön planda olduğunu görmek mümkündür Bazı kadınların

renkli başörtüler taktığı da görülmektedir. Bu noktada yine aksesuar seçimleri ile kendi tarzlarını yansıttıklarını belirtmek mümkündür. (Şekil 37)

Şekil 33 - 2010 yılında Tahran'a bir parfüm mağazasında alışveriş yapan kadınlar (Sputnik; https://anlatilaninotesi.com.tr/20180208/iran-islam-devrimi-oncesi-sonrasi-kadin-modasi-basortusu-1032168971.html)

2010 yılına gelindiğinde kadınların kendi tarzlarını daha fazla ön plana çıkarabileceği kıyafetler giyebildiği ve toplumsal normların daha rahat bir hal aldığı görülmektedir. Özellikle renkli kıyafetler giymeye başlamışlardır. İranlı kadınlar geçmişten günümüze renkli kıyafetler giymeyi oldukça fazla sevmişlerdir. Yasaklar bağlamında söz konusu zevkleri ellerinden alınsa da küçük detaylarla bu görüntüyü elde etmeye çalışmışlardır. (Şekil 32) Görüldüğü üzere canlı renk tonlarını ve birbirinden oldukça farklı renkleri bir arada kullandıkları görülmektedir. Özellikle desenli başörtüleri ile ön plana çıktıklarını söylemek mümkündür. İran'a özgü motiflerin kullanıldığı bu desenler İranlı kadınların giyim tarzını gözler önüne sermektedir.

Günümüzde İranlı kadınların giyim tarzına bakıldığında eski dönemlere göre daha rahat olduğunu görmek mümkündür. Başörtü takmak zorunlu olsa da saçın görünmesinin pek bir önemi yoktur. Bu bakımdan kadınlar başörtülerini gevşek bir şekilde bağlamaktadır. (Şekil 33)

Şekil 34 - İran sokaklarında renkli giyinen bir genç (Milliyet, https://www.milliyet.com.tr/molatik/galeri/iranda-sokak-modasi-74383/4)

İran'da her ne kadar oldukça fazla yasak olsa da İranlı genç kadınlar söz konusu yasakları çiğneme noktasında oldukça başarılıdır. Özellikle dar kıyafetler giymeleri ve renkli kumaşlar tercih etmeleri, yasakları çiğnediklerinin kanıtı niteliğindedir. Renkli saç renkleri tercih etmeleri ve oje sürmeleri de yasakları çiğnemeleri manasına gelmektedir. (Şekil 34)

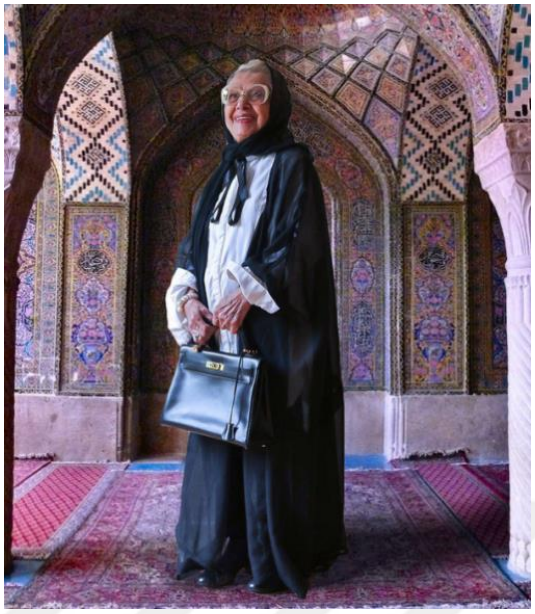
Şekil 35 - Renkli giyimiyle Tahran sokaklarında gezen bir kadın (Milliyet, https://www.milliyet.com.tr/molatik/galeri/iranda-sokak-modasi-74383/11)

İran'da ağır yaptırımları olan giyim kuralları gençler tarafından sıklıkla çiğnenmektedir. Yukarıdaki görselde Tahran sokaklarında gezen bir genç kızın giydiği beyaz kıyafetler dikkat çekmektedir. İran kültürünün bir parçası olan desenli kumaşların hâkim olduğu bu kombinde beyaz ve mavi renk tonları ön plana çıkmaktadır. Yapmış olduğu ağır ve İranlı kadınlarla özdeşlemiş olan makyaj ile oldukça dikkat çekici bir görünüme ulaşmıştır.

Şekil 36 - Batılı giyim tarzıyla dikkat çeken İranlı bir kadın (Milliyet, https://www.milliyet.com.tr/molatik/galeri/iranda-sokak-modasi-74383/11).

Şekil 36 görüldüğü üzere Batılı tarzda giyinen kadınlar da bulunmaktadır. Batının moda anlayışını özümseyen ve dar kıyafetler giyinen kadınlar da azımsanamayacak kadar çoktur. Özellikle sade renk tonlarını tercih etmesi ve birbiri ile uyumlu renklerden oluşan bir kombin yapması ile Batı stilini yansıtmaktadır.

Şekil 37 - Tarzı ile ön plana çıkan yaşlı bir kadın (Wordpress, https://sosyostilog.wordpress.com/2017/11/20/dunyada-moda-algisiiran-kadinlari/)

İranlı kadınlar yaşları ne kadar büyük olursa olsun giyim ve kuşamlarına oldukça fazla dikkat etmektedirler. Şekil 37 görüldüğü üzere yaşlı bir kadının yaşına rağmen oldukça şık giyindiği görülmektedir. Batı ve İran modasını harmanlayarak oluşturmuş olduğu kombin ile tüm dikkatleri üzerine çekmektedir. Maskülen bir görüntüye sahip olmakla beraber minimal bir tarza sahiptir. İran kültüründe oldukça eski dönemlerden beri kullanılan bir pardösü giymektedir. Kullanmış olduğu aksesuarlar ile de kendi tarzını ön plana çıkarmaktadır. Bu noktada İranlı kadınların günlük hayatta gözlük ile kombinlerini tamamladıkları görülmektedir. Hemen hemen her kadının bir gözlük taktığı görülmektedir. Genel itibariyle söz konusu gözlüklerin aksesuar amaçlı olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca boyut olarak oldukça büyük gözlükler tercih ettiklerini görmek olasıdır.

Genel itibariyle İran modasını ele almak gerekirse yasaklara rağmen İranlı kadınların oldukça rahat kıyafetler giydikleri görülmektedir. Özellikle Batı'daki trendler noktasında İranlı kadınların oldukça özenli davrandıklarını söylemek mümkündür. İranlı kadınlar genellikle kısa bir manto ya da tunik giymektedir. Altına da pantolon tercihinde

bulunmaktadır. Kapanma mecburiyeti İranlı kadınların fiziksel çekiciliğini dışarıya vurmaları noktasında bir engel teşkil etmemektedir.

İran, sanat ve kültür zenginliği bakımından dünyanın en önemli ülkelerinden bir tanesi olarak ön plana çıkmaktadır. İran'da yaşamını sürdüren farklı etnik gruplar, aşiretler kendi gelenek ve göreneklerine haiz olmakla beraber ortak kültür zenginliğini bilen bir ülkedir. Söz konusu kültür zenginliği günlük yaşama sirayet etmekle beraber modayı da yakından etkilemektedir. İran toplumu, tüm olumsuz gelişmelere rağmen zevkinden ve lüksünden ödün vermeyen bir toplum olarak görülmektedir. Dışarıdan algılandığı gibi İran modası kısıtlı ve önemsi değildir. Aksine İranlı kadınlar giyimlerine oldukça fazla özen göstermekte ve kendilerine has tarzlarıyla tüm dünyaya isimlerini duyurmaktadırlar. Özellikle ünlü tasarımcıların İran modasından etkilendiği görülmektedir. Bazı ünlü tasarımcıların Ortadoğu'ya ve İran'a yapmış oldukları seyahatlerde yerel kadınların giyimlerinden oldukça fazla etkilendiği ve bu bağlamda kendi ülkelerine döndüklerinde o yöreye özgü kıyafetler tasarladıkları görülmektedir. Bu gibi durumlar İranlı kadınların moda anlayışının popüler bir hal almasına imkân sunmuştur. Özellikle İran kültürüne özgü desenli ve renkli kumaşların Batı dünyasında da popülerlik kazandığı görülmektedir. Batı camiası için oldukça farklı ve özgün tasarımlar olarak görülen bu kumaşlar pek çok farklı kadının dikkatini çekmeyi başarmıştır.

Çalışmada genel itibariyle İranlı kadınların giyim tarzları üzerinde durulmuştur. Geçmişten günümüze İranlı kadınların giyim stilleri incelenmiş ve bu bağlamda İran modasının süreç içerisindeki dönüşümü gözler önüne serilmiştir. Bu bağlamda İranlı kadınların dünya modasını yakından takip ettiği hatta Avrupa'da ön plana çıkan yeni bir trendin Amerika'dan önce İran'da popüler hale geldiği görülmüştür. İranlı kadınlar yalnızca Batı trendlerini takip etmekle kalmamış aynı zamanda bu trendleri İran kültürü ile sentezleyerek dünyada görülmemiş yeni tarzlar ortaya koymuşlardır. Bu bakımdan İranlı kadınların Batı modasına da yön verdiğini söylemek mümkündür. Genel itibariyle bakıldığında İranlı kadınların bütün yasaklara rağmen giyimlerinden ödün vermedikleri ve tüm dünyaya örnek oldukları görülmüştür.

SONUÇ

İran, oldukça köklü bir geçmişe sahip olmakla beraber kökleri Perslere kadar dayanmaktadır. Bu bakımdan oldukça köklü bir kültüre sahip olduğundan söz etmek de mümkündür. İran denildiğinde akıllara öncelikli olarak yasaklar ve kısıtlamalar gelmektedir. İran toplumu geçmişten günümüze oldukça farklı dönemlerden geçmiştir. Kimi zaman refah içerisinde yaşayan İran toplumu, kimi zaman da kısıtlamalar ile hayatlarını yaşayamaz hale gelmiştir. Dönemsel olarak farklılık gösteren bu durum toplumun üzerinde oldukça büyük bir baskının oluşmasına sebebiyet vermiştir. Özellikle 1979 İslam Devrimi öncesinde refah içerisinde yaşayan İran halkı devrimin hemen sonrasında büyük baskılara maruz kalmıştır. Tüm bu değişimler meydana gelirken erkeklerden ziyade kadınların üzerinde oldukça büyük bir baskı oluşmuştur. İslami değerler bağlamında hareket etmesi beklenen İranlı kadınların kişisel hayatlarına oldukça fazla müdahale edilmiştir. Özellikle giyim kuşamları bağlamında pek çok farklı yasak getirilmiştir.

Devrim öncesinde diledikleri gibi giyinebilen kadınlar devrimin hemen sonrasında kapanmaya zorlanmış ve bu durum kişinin fikrine bırakılmamıştır. İlk dönemlerde kadınların yüzlerini toplum içerisinde göstermeleri dahi yasaklanmıştır. Bu bağlamda çarşaf ve peçe giymeleri noktasında zorunluluk getirilmiştir. Devrimin ilk dönemlerinde bu yasaklar oldukça katı olsa da günümüzde aynı şekilde devam etmemektedir. Yasal olarak söz konusu yasaklar sürse de pratikte bu yasakların pek bir hükmü bulunmamaktadır. Özellikle genç kadınlar diledikleri gibi giyinmektedir. Fakat bu noktada belli başlı hususlara dikkat edilmesi gerekmektedir. Başörtü meselesi daha esnek bir hal alsa da hala kullanılmaya devam etmektedir. Günümüzde İranlı kadınlar başörtülerini saçları görünür şekilde takmaktadır. Sokakta bu şekilde gezmekte ve herhangi bir yaptırımı bulunmamaktadır. Bununla birlikte dar kıyafetler giydikleri görülmektedir. Fakat eski dönemlerden beri değişmeyen bir olgu olarak üzerlerine pardösü ve manto gibi kıyafetler giymektedirler. Eski dönemlerde koyu renkli olan bu kıyafetler günümüzde oldukça renkli kumaşlardan üretilmektedir. Ayrıca diz hizasında olan modellerinin kullanıldığını görmek de mümkündür.

İran modası İran kültürü ile bağdaşmıştır. Özellikle desenli ve renkli kıyafetler İranlı kadınlar tarafından sıklıkla tercih edilmektedir. Genel itibariyle yasaklar ele alındığında koyu renkli kıyafetler giymeleri gerekse de bu durum günümüzde geçerlilik göstermemekte ve pratikte bu kural çiğnenmektedir. İranlı kadınlar sarı, yeşil, mavi, beyaz, turuncu ve kırmızı gibi renk tonlarını günlük hayatlarında sıklıkla kullanmaktadır. Oldukça renkli olan kıyafetlere ek olarak bir de desenli kumaşlar tercih etmektedirler. Günlük hayatlarında dahi oldukça süslü ve gösterişli bir tarza sahip olmaktadırlar.

Kıyafetlerinde oldukça fazla renge yer vermekle beraber eşarplarını da aynı renk tonlarında seçmeye çalışmaktadırlar. Bu bakımdan oldukça dikkat çekici bir günlük tarza sahip olmaktadırlar. Bununla birlikte kullandıkları aksesuarlarda da oldukça dikkat çekicidir. Genel itibariyle büyük ve gösterişli takılar kullandıkları görülmektedir. Yüzük, bileklik, kolye ve hatta büyük küpeler taktıklarını görmek mümkündür. Büyük ve altın renkli küpeleri oldukça fazla tercih etmektedirler. Etnik desenli büyük küpeler kombinlerinin en dikkat çekici parçalarından bir tanesidir. Kendilerine has giyim tarzları ile pek çok farklı insanı etkileri altına almaktadırlar. Özellikle seyahat için İran'a giden ünlü tasarımcıların İran kültüründen etkilendiği ve seyahat dönüşünde söz konusu kültür bağlamında bir koleksiyon hazırladıkları bilinmektedir. Böylelikle İran moda anlayışı dünyanın pek çok farklı bölgesinde yayılım göstermiştir.

Ayrıca, Mahsa Amini hareketi, İran'daki kadınların giyim ve toplumsal görünürlükleri üzerindeki baskılara karşı bir dönüm noktası olmuştur. Bu olay, kadınların sadece bireysel tercihlerini değil, aynı zamanda kamusal alandaki yerlerini de yeniden tanımlamalarına yol açmıştır. Protestoların ardından kadınlar, zorunlu kıyafet kurallarına karşı daha cesur adımlar atmış ve giyim tarzlarını bir direniş biçimi olarak kullanmaya başlamıştır. Bu değişimler, İran toplumunda köklü bir dönüşüm sürecinin başladığını göstermektedir. Kadınların kıyafet tercihlerindeki özgürleşme eğilimi, sadece moda ve estetikle sınırlı kalmayıp, bireysel hak ve özgürlük taleplerinin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Bu süreç, gelecekte İran'daki kadın hareketlerinin daha güçlü ve geniş kapsamlı hale gelmesine zemin hazırlayabilir.

Sonuç olarak, Mahsa Amini hareketi, kadınların giyim özgürlüğüne dair taleplerini ve toplumsal haklarını daha görünür hale getirerek, İran'da sadece kadınlar için değil, genel anlamda bireysel özgürlükler için de önemli bir kırılma noktası olmuştur. Bu hareketin uzun vadede toplumsal yapıyı ve kültürel normları nasıl şekillendireceği, ilerleyen süreçte daha net bir şekilde gözlemlenecektir.

KAYNAKÇA

- Kitaplar

AKTAŞ, C. (2004). *Dünün Devrimcileri Bugünün eformistleri; İran"da Siyasal, Kültürel ve Toplumsal Değişim*. İstanbul: Kapı Yayıncılık.

ALİ, Z. (2017). *İslami Feminizmler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

BADRAN, M. (2002). "*İslami Feminism?*". Şu kitapta: Der. Zahra Ali. İslami Feminizmler. İstanbul: İletişim Yayınları, 37-50.

BARLAS, A. (2001). "*Müslüman Kadınlar ve Baskı: Kuran'dan Yola Çıkan Özgürlük Okuması*". Şu kitapta: Der. Zahra Ali. İslami Feminizmler. İstanbul: İletişim Yayınları, 65-90.

BAŞAR, U. (2020). "*İran'da Değişen Evlilik İlişkileri*", Ankara: İRAM Yayınları.

ÇELLEK, T., & SAĞOCAK, A. M. (2014). *Temel tasarım sürecinde yaratıcılık*. İstanbul: Grafik Tasarım Yayıncılık.

ÇELLİ, O., POLAT, R. & SÜLÜN, A., (2007). *Fen bilgisi laboratuar uygulamalarında yaratıcı proje desenleri*, 1.Basım, Ankara: Maya Akademi.

DELRİŞ B. (1997). *Zen der Döre-ye Kaçar*. (Birinci Baskı). Tahran. Soore Mehr Yayınevi.

FOGG, M. (2014). *Modanın Tüm Öyküsü*, E. Gözgü, (Çev). İstanbul: Hayalperest Yayınevi.

HÜSREVPENAH, M. H. (t.y.). *Hedefha ve mobareze-i Zen-i İrani ez İnkilab-i Meşrute ta Saltanat-i Pehlevi*, Tahran: Peyam-i İmruz, 1381 hş.

JONES, S. J. (2009). *Moda Tasarımı. (Çev: H. Kılıç).* İstanbul: Güncel Yayıncılık. (Eserin orijinali 2005'te yayımlandı).

KANDİYOTİ, D. (2013). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*. İstanbul: Metis Yayınları.

LAMRABET, A. (2014). "*Özcülüğün Reddi ile Müslüman Düşüncenin Radikal Reformu Arasında*". Şu kitapta: Der. Zahra Ali. İslami Feminizmler. İstanbul: İletişim Yayınları, 51-64.

MERNİSSİ, F. (1991). *The Veil and the Male Elite: A Feminist İnterpretation of Women's Rights in Islam*. New York: Perseus Books Publishing.

MİR-HOSSEİNİ, Z. (2006). "*Gerçekleştirilememiş Bir Proje: İran'daki Müslüman Kadınların Eşitlik Arayışı*", Şu kitapta: Der. Zahra Ali. İslami Feminizmler. İstanbul: İletişim Yayınları, 101-126.

MUSAFFA, N. (t.y.) *Muşariket-i Siyasi-yi Zenan der İran, Tahran: İntişarat-i Vezaret-i Umur-i Harece*, 1375 hş.

PERVİN, M. (t.y.) "*İnkilab-i Meşrute ve Conbeş-i Zenan*", Yad-i Eyyam, no. 59, (1389 hş.): 75-89.

RENFREW E., & RENFREW C. (2014). *Moda Tasarımında Koleksiyon Geliştirme*. (Çev. B. Başoğlu) İstanbul: Literatür Yayınları. (Eserin orijinali 2009'de yayımlandı).

SANASARIAN, E. (2006). *Conbeş-i Hukuk-i Zanan der İran*. (Birinci Baskı). Ç Nushin Ahmadi, Tahran: Ahtaran Yayınevi.

SANCAR, S. (2016). *Din, Siyaset ve Kadın İran Devrimi*. Ankara: Nika Yayınları.

SEİVEWRİGHT, S. (2013). *Moda Tasarımında Araştırma ve Tasarım*. (Çev. Burcu Bakın). İstanbul: Literatür Yayınları. (Eserin orjinali 2012'de yayımlandı).

SOBHANİ, M. ZİBA NEJAD, M. (2003). *Der-amed-i bar Nezam-e Şahsiate Zen dar İslam*. (Birinci Baskı). Tahran. Hacer Yayınevi.

TUKSAL, H. Ş. (2018). *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*. Ankara: OTTO Yayınları.

YAPICI, A. (2016). *Toplumsal Cinsiyet: Din ve Kadın.* İstanbul: Çamlıca Yayınları.

YILMAZ, Z. (2014). *Dişil Dindarlık*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

- Makaleler ve Tezler

ABADİAN, H., & SAFARİ, Z. (2015). Women Social and Cultural Demands from Constitution Period to Reza Shah Reign. *Historical Studies*, *5*(2), 1-19.

ABBASİ, M. J., MEHRYAR, A., JONES, G., & MCDONALD, P. (2002). Revolution, war and modernization: Population policy and fertility change in Iran. *Journal of population research*, *19*(1), 25-46.

ADELKHAH, F. (1991). *La révolution sous le voile: femmes islamiques d'Iran*. Karthala Editions.

ADIGÜZEL TOPRAK, F. (2012). 1618 Tarihli Peter Mundy Albümü: Figürler Üzerine Bir İnceleme. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, 22, 69-84.

AFARY, J. (2009). *Sexual politics in modern Iran*. Cambridge University Press.

AFSHAR, H. (2007). "*Muslim Women and Feminisms: Illustrations from the Iranian Experience*". Social Compass, 54(3), 419-434.

AHMEDİ-Yİ HORASANİ, N. (t.y.) "*Ez Mehafil-i Zenane ta Teşekkolha-yi Müstekil-i Zenan, Rahi be Suye Came'e-yi Medeni.*" Ferheng ve Tose'e, Kadınlara Özel Sayı, (1376 HŞ.): 83-112.

AKBAR, A., & ABDULLAH S. (2019). *Contemporary Approaches to the Qurʾan and Its Interpretation in Iran.* New York: Routledge.

ARSLAN, A. A. (2013). *Children in art education image design creation*.

BADRAN, M. (2005). "Between Secular and Islamic Feminism/s: Reflections on the Middle East and Beyond". *Journal of Middle East Women's Studies*, 1(1), 6-28.

BAKER, P. (1997). "*Politics of Dress: The Dress Reform Laws of 1920-1930s Iran."* In Nancy Lindisfarne-Tapper and Bruce Ingham (eds) Languages of Dress in the Middle East, pp. 178-93. Richmond: Curzon.

BALASESCU, A. (2007). Haute couture in Tehran: Two faces of an emerging fashion scene. *Fashion Theory*, 11(2-3), 299-317.

BATUR, S. (2007). "*Siyasal İslam Sineması Örneğinde İran Sineması*", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, 47-165

BERKTAY, F. (2000). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın (Hıristiyanlık'ta ve İslamiyet'te Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım)*. Doktora tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

CHEHABİ, H. E. (1993). "Staging the Emperor's New Clothes: Dress Codes and Nation Building under Reza Shah." Iranian Studies 26, no. 3-4, 209-33.

CHEHABİ, HOUCHANG E. (1998). "The Pahlavi Period." Iranian Studies 31, no. 3-4, 495 502.

CRONİN, S. (2005). "Riza Shah, the Fall of Sardar Asad, and the "Bakhtiyari Plot"." Iranian Studies 38, no. 2, 211-45.

ÇAKIR, S. (2022). "Egemen Kültür Gölgesinde Kadın: İran İslam Devrimi Sonrasında İran'da Kadın Olmak", *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2(25), 49-83.

ÇEVİK, E. (2015). "*Pehlevi Dönemi Kadın Modernleşmesi (1921-1979)"*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 30-57.

DERECİ, V. T. (2010). *Giysi tasarımında yaratıcılık ve buluşta örgütlenme* (Master's thesis, Marmara Universitesi (Turkey)).

DOWNES, M. (2018). *Iran's unresolved revolution*. Routledge.

DUMAN, E. (2001). *Hayatın renkleri ve Toplumsal Uzlaşma*. Birikim, 149, 94-103.

ECKERT, C. M., STACEY, M. K. (2000). "*Sources Of Inspiration: A language of design*". Design Studies 21(5), 523-538.

FERDOWS, A. K. (1983). "*Women and the Islamic Revolution*", Int. J. Middle East Stud., (15), 283-298.

GÖZ, A. C. (2014). "İslami feminizm: Feminizmle Uzlaşma mı veya Feminizme Meydan Okuma mı? ", *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 2(4), 201-210.

GÜRBÜZ HACIGÜL, İ. (2018). "*İran Sinemasında Kadın Temsili: Samira Makmalbaf Örneği*", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 40-43.

HATEMİ, M. (2019). "*İran'da kadın olmak*", Maduniyet, 2(2), 65–75.

KAHRAMAN, L. (2014). İranlı Kadınların Toplumsal ve Siyasal Profili. Sosyoloji Derneği, *Türkiye Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 17(2).

KALAFAT, Y. (1998). *Anadolu ve İran"da karşılaştırmalı Türk halk inançları*. Azerbaycan Birinci Uluslararası Sempozyumu Bildirileri.

KAMACI, A. (2019). Politik istikrarsızlık-ekonomik büyüme ilişkisi: 20 OECD ülkesi için panel veri analizi. *Başkent Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *3*(2), 75-85.

KANAT, F. (2007). *Iran sinemasında kadın: kadın temsili ve kadın yönetmenler*.

KATOUZİAN, H. (2012). "*Riza Shah's Political Legitimacy and Social Base, 1921–1941*." In The Making of Modern Iran, 15-36: Routledge.

KEDDİE, N. R. (1995). *Iran and the Muslim World Resistance and Revolution*. New York: New York University Press.

KOCABAŞ ATILGAN, D. (2014). "Giysi tasarımında esinlenmenin ve araştırmanın yaratıcılığa etkisi". The Journal of Academic Social Science Studies 27, 471-487.

KOUSHA, M. (1992). “Women, History and the Politics of Gender in Iran.” *Critique: Journal of Critical Studies of Iran & the Middle East 1*, no. 1, 25-37.

KOYAGİ, M. (2009). “*Modern Education in Iran During the Qajar and Pahlavi Periods.*” History compass 7, no. 1, 107-18.

LAMRABET, A. (2018). *Women and Men in the Qur’an*. Switzerland: Springer International Publishing.

LARSEN, L., VOGT, K., MOE, C., & MİR-HOSSEİNİ, Z. (2013). Gender and equality in Muslim family law.

MAHDAVİ, S. (2012). “Reza Shah Pahlavi and Women: A Re-Evaluation.” In The Making of Modern Iran, 181-92: Routledge.

MEHRASA G. (2008). A history of Persian costume, Tehran-Iran, Hirmand publishing, winter.

METİN, B. (2012). Türk – İran İlişkilerinde Güney Azerbaycan Meselesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 162(162).

NASHAT, G. (2021). “*Women in Pre-Revolutionary Iran: A Historical Overview.*” In Women and Revolution in Iran, 5-35: Routledge.

NASSAJ, H. (2014). “*Comparative Analysis of the Westernzation in Iran and Turkey under Reza Shah and Ataturk*.” Political Strategic Studies 2, no. 5, 101-30.

NİESSEN, S. A., LESHKOWİCH, A. M., & JONES, C. (2003). Re-orienting fashion: the globalization of Asian dress. *(No Title)*.

OPPENHEİM, M. (1996). Feminism, Jewish Philosophy, and Religious Pluralism. *Oxford Journals*, 16(2), 147-160.

ÖZÜDOĞRU, Ş. (2012). *19. Yüzyıldan Günümüze Moda ve Sanat Etkileşimi*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

PAİDAR, P. (1997). *Women and the political process in twentieth-century Iran.* Vol. 1. Cambridge University Press.

RAZAVİ, R. (2010). "*The road to party politics in Iran (1979–2009).*" Middle Eastern Studies 46, no. 1, 79-96.

SEEBERG, P. (2014). "The Iranian revolution, 1977–79: Interaction and transformation." *British Journal of Middle Eastern Studies* 41, no. 4, 483-497.

SHİLANDARİ, F. (2010). "*Iranian Woman: Veil and Identity*." Paper presented at the Gozaar Forum on Human Rights and Democracy in Iran.

SİNKAYA, P. A. (2010). "*İran İslam Cumhuriyeti'nde Kadın Meselesi ve İslami Feminist Hareket*", Araştırma Makalesi, 43-67.

SİNKAYA, P. A. (2010). İran İslam Cumhuriyeti"nde Kadın Meselesi ve İslami Feminist Hareket. *Akademik Ortadoğu*, 1(5), 43-65.

SÜNGÜOĞLU, A. T. (2013). *Giysi tasarımında sürrealist etkilerin yansıtılma süreci* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

TANDOĞAN, Ş. M. (2021). "İran'da Kadın Hareketleri: Beyaz Çarşamba Hareketi Örneği", *İran Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 205-234.

TANZEEL, S. (2017). "Reclaiming the Rights of Muslim Women: Understanding Islamic Feminism and its Strategies". *International Journal of English Language*. Literatures in Humanities. 5(10) 790-798.

TARLO, E. (1996). *Clothing Matters*. Dress and Identity in India. Chicago, IL: University of Chicago Press.

TAŞKIRAN, M.S. (2013). İran: Gorani Kürtleri, Pirler"in Düğünü. *Atlas Dergisi*.

TİRYAKİ, S. (2011). *İran'da Çarşının Sınıfsal rolü*. (Master), Marmara Üniversitesi, İstanbul.

TOURAJ D. (2012). *The oxford handbook of Iranian history*, Oxford University pres.

VATANDOUST, G. R. (1985). "*The Status of Iranian Women During the Pahlavi Regime.*" Women and the Family in Iran, 107-30.

WADUD, A. (2007). *Quran and Women*. New York: Oxford University Press.

YARGICI, M. A. (2012). "Bedel Karşılığında Boşanma ve Muhâlea Uygulamaları: Suudi Arabistan'da Bir İnceleme". *M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 42(1), 141 172.

YEGANEH, N. (1993). "*Women, Nationalism and Islam in Contemporary Political Discourse in Iran.*" Feminist Review 44, no. 1, 3-18.

YURAN, A. F., & TAŞGETİREN, S. (2010). Doğadan esinlenerek tasarım. *BiyoTeknoloji Elektronik Dergisi, 1*(2), 23-30.

• Rudenko, S. I. (1970). Frozen Tombs of Siberia: The Pazyryk Burials of Iron Age Horsemen. University of California Press.

• Thompson, J. (1983). Carpets from the Tents, Cottages and Workshops of Asia. Thames & Hudson.

• Sherrill, S. (1987). Carpet and Rug Collecting. Crown Publishers.

• Eicher, J. B., & Sumberg, B. (1995). World Fashion, Ethnic and Modern Dress. Berg Publishers.

• Denny, W. B. (2014). How to Read Islamic Carpets. The Metropolitan Museum of Art.

• Alavi, N. (2005). We Are Iran: The Persian Blogs. Portobello Books.

• Canby, S. R. (1993). Persian Painting. British Museum Press.

• Eicher, J. B., & Sumberg, B. (1995). World fashion, ethnic, and national dress. Berg Publishers.

• Pope, A. U. (1938). A Survey of Persian Art. Oxford University Press.

• Thompson, J. (1983). Carpets from the Tents, Cottages and Workshops of Asia. Thames and Hudson.

- İnternet Kaynakları

Clothing. (2014). from, Retrieved http://www.aitotours.com/aboutiran/6/clothing/default.aspx. (Erişim Tarihi: 13.11.2024).

Çiftçi, Ö. (2019). "*Beyaz Çarşambalar: İran'da Kadın Olmak*", Bianet Bağımsız İletişim Ağı, Erişim: https://bianet.org/yazi/beyaz-carsambalar-iran-da-kadin-olmak-206031 Erişim tarihi: 01.11.2024.

Dress Code in Iran. (2014). from http://triptopersia.com/about_iran/dress code-in-iran/ (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Harper Bazaar. https://www.harpersbazaar.com/culture/features/a18658/history of-harpers-bazaar/. (Erişim tarihi: 12.11.2024).

Iranian Women to Lead Prayers. (1 Ağustos 2000). BBC News. Erişim adresi: http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/861819.stm (Erişim tarihi: 25.12.2019).

İnovasyon ve Tasarım. https://www.inovasyonvetasarim.com. (Erişim tarihi: 06.09.2024).

Kalkandelen, Z. (2010). "*İran'da Kadın Olmak Şeriatın Gölgesindeki Kadın(1)* ", Blog yazısı, Erişim: https://www.cafrande.org/iranda-kadin-olmak-seriatin-golgesindeki-kadin-1-zulal-kalkandelen/ , Erişim tarihi: 02.11.2024.

Kurtbayram, Y. (2015). *Tahran'da giyim kusam (Iran).* from http://www.simdigezelim.com/2009/04/tahranda-giyim-kusam-iran.html. (Erişim Tarihi: 21.11.2024).

Lamrabet, A. (2013). "*Muslim Women Redefine Feminism*". Erişim adresi: http://www.asma-lamrabet.com/articles/more-and-more-muslim-women-have recently-

been-making-their-voices-heard-demanding-more-rights-and-putting forward-a-new-vision/ (Erişim tarihi: 10.11.2024).

MacFarquhar, N. (2007). *Verse in Koran on Beating Wife Gets a New Translation*. The New York Times. Erişim adresi: https://www.nytimes.com/2007/03/25/world/americas/25iht koran.4.5017346.html (Erişim tarihi: 12.09.2024).

Nazari, S. (2021). "*İran'da Evlilik Dışı Birlikte Yaşayan Çiftler, Kürtaj Gibi Güç Tercihlere Zorlanıyor*". BBC News Türkçe. Erişim: https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59096125 Erişim tarihi: 04.11.2024.

Positi, M. (2014). *Iran's Fashion Renaissance*. from http://www.vice.com/video/irans-fashion-renaissance-185. (Eriş tarihi: 03.10.2024).

Rahimpur R. (2014). "*İran'ın Beyaz Evlilikleri*". BBC News Türkçe, Erişim: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/12/141210_iran_birlikte_yasayanlar Erişim tarihi: 04.11.2024.

Slavin, B. (2015). İran"ın ilk moda haftası. from https://www.researchgate.net/publication/320228887_IRAN_GELENEKSEL_KADIN_GIYSI_GELENEGI_VE_YASANAN_TOPLUMSAL_HAREKETLERIN_GIYIM_KUL. (Erişim tarihi: 12.10.2024).

The Biyomimicry Institute. http://jes.ksu.edu.tr/tr/download/article-file/181009. (Erişim tarihi: 08.11.2024).

The History of Versace and Their Logo Design. http://logomyway.com/history_of-versace-logo-design/. (Erişim tarihi: 10.10.2024).

Tohidi, N. (2017). "*The Women's Movement and Feminism in Iran: A Global Perspective*". https://www.academia.edu/22239547/The_Womens_Movement_and_Feminis%20m_in_Iran_A_Glocal_Perspective/ (Erişim tarihi: 24.11.2024).

Traditional dress of Iran: A product of the glorious Persian heritage. (2014, October 28, 2014). from http://thelovelyplanet.net/traditional-dress-of-iran-a-product of-the-glorious-persian-heritage/. (Erişim tarihi: 01.09.2024).

VOUGE, (2017). https://www.vogue.com/fashion-shows/spring-2017. Erişim tarihi: 18.10.2024.

The Guardian. (2022). Iran protests: How women are leading a revolution. https://www.theguardian.com (https://www.theguardian.com/world/2022/oct/01/iran-protests-mahsa-amini-women-rights)

BBC Persian. (2022). ویژه‌برنامه‌های مهسا امینی. https://www.bbc.com/persian

Euronews Farsi. (2024). جنبش زن، زندگی، آزادی در دومین سالگرد. (https://parsi.euronews.com/)

Independent Persian. (2024). جنبش زن، زندگی، آزادی و تاثیر فرهنگی آن. https://www.independentpersian.com (https://www.independentpersian.com/)

Jument Style. (2023). Moda ve Direniş: İran'da Sokak Modasının Yeni Yüzü. https://jument.style (https://jument.style/blog/araz-fazaeli)

Vogue Business. (2023). How Iranian Designers Are Using Fashion as Protest. https://www.voguebusiness.com (https://www.voguebusiness.com/)

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Rabee ZOHEİRİ

Uyruk: İran

Eğitim:

• 2000–2004: Grafik Tasarımı Lisans Eğitimi – (İran)

• 2017–2021: Moda Tasarımı Lisans Eğitimi – Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir

• 2022–2025: Sanat ve Tasarım Yüksek Lisansı – Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü

İş Deneyimi:

• 2005–2015: "Damoon" Reklam Ajansı – Kurucu ve Grafik Tasarımcısı

• 2021–2025: Serbest Moda Tasarımcısı olarak çeşitli koleksiyonlar hazırladı.

Yabancı Diller:

• Farsça (Ana dili)

• Türkçe (İleri düzey)

• İngilizce (Orta düzey)

Bilgisayar ve Tasarım Becerileri:

- Adobe Photoshop, Illustrator, CorelDRAW
- Procreate (dijital illüstrasyon ve eskiz çizimleri)
- CLO 3D, Marvelous Designer
- Dijital baskı teknikleri ve moda koleksiyonu geliştirme

İlgi Alanları:

• Geleneksel İran sanatları, motif ve tekstil desenleri

• Kültürel kimliğin giyime yansıması

• Minimalist moda ve sürdürülebilir tasarım